magazin istoric

ANUL XIX NR. 2 (215) FEBRUARIE 1985

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIX
Nr. 2 (215)
februarie 1985

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Revoluţia română în acţiune — din august 1944 pînă în martie 1945 :
Ştefan Lache 2

Apărarea lui Horea :
Radu Economu 5

Nicolae Cartojan — „Munca şi zăbava cărţii pentru gloria neamului“:
I.C. Chiţimia 9

MĂRTURII ALE CULTURII ŞI CIVILIZAŢIEI ROMÂNEŞTI

● Pe urmele strămoşilor :
Ion Popescu-Puţuri
● Remarcabile cunoştinţe astronomice la geto-daci :
Silviu Sanie 12

Contribuţia României la înfrîngerea fascismului :
Gh. Zaharia, Ion Cupşa, Traian Popescu-Tracipone 14

1920. Un fals diplomatic revizionist şi substratul său politic :
Viorica Moisuc 19

O unanimă replică antirevizionistă :
M.C. Stănescu 23

● Popas în burguri şi castele : *Iordachi Bodea*... 27 **● Statul imperiale la Tomis :** *Adrian Rădulescu*... 38 **● În Bucureşti, acum 50 ani...** 50 **● Concursul** Horea 200... 37 **● Cărţi sosite la redacţie...** 49 **● Poşta** Magazin istoric... 63

● La rădăcinile istoriei Africii : *Joseph Ki-Zerbo*... 29 **● De Gaulle-Churchill : un duel secret (VI) :** *Cristian Popişteanu*... 33 **● Ultimele zile ale lui Jawaharlal Nehru :** *M. Chalapathi Rau*... 40 **● Cu gîndul la viitorul congres :** *S.L. Tihvinski*... 43 **● Documentele secolului XX. Moscova, 19-30 octombrie 1943. Conferinţa miniştrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii...** 44 **● Un vulcan în erupţie :** *A. Busuioceanu, Fl. Constantiniu*... 54 **● 1277. Criptograma lui Roger Bacon :** *Năstase Tihu*... 59

COPERTELE NOASTRE

① În Anglia sec. XIII, în care a trăit şi Roger Bacon, ca şi în veacul următor — cum arată istoricul britanic G.M. Trevelyan — pe şerbi „nimeni nu-i respecta şi ei nu erau reprezentaţi în Parlament. Ştiind că Parlamentul le era ostil, «muncitorii», de îndată ce au început să capete o conştiinţă de sine, au preferat o «acţiune directă», ca în răscoala din 1381“. Miniatură, dintr-un manuscris al Cronicii lui Froissart, reprezentînd pe răsculaţii din 1381, ajunşi sub zidurile Londrei (Criptograma lui Roger Bacon, p. 59)

② Bogatele morminte princiare, tezaurele de obiecte din aur şi argint descoperite în regiunile locuite odinioară de „marele neam al tracilor“, a căror ramură de nord erau geto-dacii, atestă nu numai înaltul lor grad de civilizaţie, ci şi — ca o expresie a acestei dezvoltări — legăturile cu alte civilizaţii, unele aflate la mari depărtări.

Din tezaurul de la Panaghiurişte (R.P. Bulgaria), datînd de la sfîrşitul sec. IV-începutul sec. III î.e.n., face parte şi această fială (vas de cult) de aur, împodobită cu trei rînduri concentrice de figuri africane (La rădăcinile istoriei Africii, p. 29)

③ Vestigii feudale pe străvechiul pămînt românesc al Transilvaniei: 1) cetăţuia cnezială de la Strei, în ţara Haţegului, judeţul Hunedoara; 2) turnul cetăţii din Mediaş; 3)-4) cetăţile ţărăneşti de la Dealul Frumos şi Merghindeal; 5)-6) turnurile fortificate de la Ighiu şi Bazna — toate din judeţul Sibiu (Popas în burguri şi castele, p. 27)

④ „Akbar [în a doua jumătate a sec. XVI] a reînviat vechiul vis al unei Indii unitare, nu numai unificată politiceşte într-un singur stat, dar şi organic contopită într-un singur popor“, consemnează Nehru în cartea sa Descoperirea Indiei, scriere ce cuprinde şi vibrante pagini de evocare a milenarei istorii hinduse. În imagine, înălţarea oraşului Agra, o vreme capitală a imperiului marilor moguli, miniatură reprodusă din Akbar-nama, lucrare închinată vestitului conducător mogul (Ultimele zile ale lui Jawaharlal Nehru, p. 40)

Instaurarea puterii populare, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza este rodul luptei duse de masele largi populare, sub conducerea Partidului Comunist Român. Victoria de la 6 Martie nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă din afară, ea a fost cîștigată prin luptă, prin jertfele grele date de forțele revoluționare și democratice din România.

NICOLAE CEAUȘESCU

Revoluția română în acțiune

DIN AUGUST 1944 PÎNĂ ÎN MARTIE 1945

Prof. univ. dr. ȘTEFAN LACHE

Trăim în atmosfera de puternic entuziasm creator, de mîndrie patriotică și angajare revoluționară, declanșată de Congresul XIII al Partidului Comunist Român — eveniment care a dat noi dimensiuni existenței noastre istorice. Am intrat în anul 20 al celei mai fertile epoci din întreaga existență a poporului nostru, Epoca Ceaușescu, inaugurată de istoricul Congres IX al P.C.R. Tot ce s-a realizat, tot ce se preconizează, prin directivele și orientările Congresului XIII ai P.C.R., a se înfăptui în viitor poartă pecetea activității Partidului Comunist Român, a acelui partid care, încă din prima clipă a existenței sale, și-a asumat misiunea istorică de a clădi în România cea mai dreaptă dintre orînduiri, aceea în care poporul — stăpînul propriilor destine — își hotărăște și înfăptuiește singur viața. Bogată istorie, înnobilată de jertfele multor generații de martiri, aureolată în prezent de marile izbînzi care au făcut din România socialistă o țară liberă și independentă, cu o industrie ale cărei ritmuri de dezvoltare sînt printre cele mai ridicate în lume și cu o agricultură în continuă modernizare.

În cadrul luptei eroice a poporului nostru pentru construirea noii societăți, pentru schimbarea din temelii a structurilor sociale, politice și economice ale țării, momentul 6 Martie 1945 ocupă un loc deosebit. Evocarea lui ne prilejuiește încă o dată subliniarea rolului fundamental pe care l-a avut Partidul Comunist Român în întreg ansamblul de transformări revoluționare inaugurat de Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă din august 1944.

După-amiaza zilei de 6 martie 1945[1]. Sute de mii de oameni înaintează în coloane compacte pe străzile Capitalei spre Piața Națiunii. Mulțimea poartă zeci de drapele tricolore și steaguri roșii, iar pe pancartele ce se înalță deasupra capetelor se poate citi: „Vrem guvern democrat!"

Marea piață din centrul orașului a fost stabilită ca loc de desfășurare al acestei uriașe tălăzuiri a voinței populare, hotărîtă să impună în fruntea țării un guvern care să reprezinte cu adevărat aspirațiile de dreptate, de libertate și progres ale poporului. Mobilizate de Partidul Comunist Român, masele populare, forțele democratice și revoluționare au dezlănțuit asaltul decisiv pentru cucerirea puterii politice. În urmă cu trei zile, dr. Petru Groza, în numele Consiliului Național al Frontului Național Democratic (F.N.D.), prezentase regelui lista unui guvern pe care țara îl aștepta și în care vedea o garanție a înfăptuirii marilor sale aspirații. De trei zile monarhul întîrzia răspunsul, fapt ce provocase o mare tensiune în țară.

Dar iată că evenimentele iau o turnură cît se poate de fericită. Adunarea debutează printr-o explozie generală de entuziasm, cînd reprezentanții F.N.D. aduc la cunoștința celor prezenți răspunsul atît de mult așteptat: regele a acceptat noul guvern! La aflarea veștii, scria *Scînteia* de a doua zi, „imensa adunare izbucnește în urale ce zguduie văzduhul. O dezlănțuire de bucurie nemărginită subliniază această mare victorie a luptei eroice a poporului". În

[1] De-a lungul anilor, revista noastră a publicat numeroase articole și reportaje consacrate evenimentelor de la 6 Martie 1945: vezi *Magazin istoric*, nr. 1-3/1969 și 3/1975.

atmosfera entuziastă, participanţii la adunare adoptă următoarea moţiune: „Noi, opt sute de mii de cetăţeni din Bucureşti şi plugarii din satele judeţelor Ilfov, Ialomiţa, Vlaşca şi Teleorman, reprezentînd toate categoriile sociale, precum şi exponenţii autentici ai armatei, ofiţeri şi soldaţi, întruniţi astăzi 6 Martie 1945, în marea adunare cetăţenească, salutăm instalarea guvernului Groza, guvern de largă concentrare democratică, şi ne angajăm să-l sprijinim din toate puterile noastre, pentru stîrpirea fascismului şi refacerea ţării".

Apoi, cei prezenţi pornesc spre Piaţa Palatului şi Piaţa Victoriei într-o impresionantă demonstraţie de simpatie pentru noul guvern. Manifestaţii asemănătoare se desfăşoară în toată ţara, entuziasmul maselor fiind expresia cea mai grăitoare a hotărîrii lor de a veghea asupra viitorului ţării. Prin semnificaţia lor istorică, evenimentele de la 6 Martie 1945 — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — nu au reprezentat „o *simplă schimbare de guvern, ci o schimbare a însuşi regimului politic din ţara noastră: instaurarea puterii revoluţionar-democratice a muncitorilor şi ţăranilor*".

Cum s-a ajuns la această fază în evoluţia fenomenului revoluţionar declanşat în august 1944?

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu în fruntea unei mari demonstraţii a maselor populare din Capitală, în octombrie 1944, în cursul căreia s-a cerut formarea unui guvern al Frontului Naţional Democratic

„Interesele întregii colectivităţi româneşti"

Tabloul vieţii social-politice româneşti, aşa cum arăta el după 23 august 1944, avea o configuraţie extrem de complexă. Aderînd la ţelul eliberării naţionale, regele şi liderii partidelor burgheze reuşiseră să reobţină, odată cu doborîrea dictaturii antonesciene, poziţii cheie în conducerea statului. Ponderea forţelor politice muncitoreşti în guvern şi în cadrul celorlalte organe şi instituţii ale statului era departe de a corespunde rolului şi contribuţiei pe care o avuseseră ele în mişcarea de rezistenţă antifascistă şi antiimperialistă, în pregătirea şi înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944. Trebuie însă subliniat faptul că prezenţa forţelor de stînga, a comuniştilor şi a social-democraţilor în guvern exprima, înainte de toate, o realitate pregnantă, şi anume aceea că, în noile împrejurări, *grupările politice burgheze şi monarhice nu mai puteau conduce statul fără reprezentanţii maselor populare, fără partidele muncitoreşti*. Acţionînd în condiţii de libertate politică, strîns unite şi în permanentă ofensivă, forţele revoluţionare, masele populare aveau capacitatea să contracareze tentativa claselor dominante de a se folosi de roadele victoriei revoluţiei pentru conservarea rînduielilor şi vechii structuri sociale. puteau să lărgească tot mai mult breşa făcută la 23 August 1944 în sistemul burghez de guvernămînt, devenind treptat factorul hotărîtor al evoluţiei social-politice a României.

Victoria revoluţiei de eliberare socială şi naţională a creat un nou raport de forţe şi o dinamică specifică a relaţiilor sociale şi politice, deosebită radical de cea antebelică. Într-o perioadă scurtă s-a produs o deplasare treptată, dar masivă şi profundă a opiniei publice spre forţele politice de stînga, în mod deosebit spre Partidul Comu-

nist Român. În aceeași măsură s-a vădit declinul partidelor național-țărănesc și național-liberal, care guvernaseră alternativ în perioada interbelică și al căror suport de masă — datorită cramponării lor de vechi și retrograde poziții — se îngustase considerabil. Ca o consecință inevitabilă a acestui fenomen, cele două partide burgheze nu au mai redobîndit o influență preponderentă în viața politică și de stat a României.

Partidul comunist și-a definit cu claritate rolul său în noul context al vieții politice, fizionomia și raporturile sale cu celelalte partide și grupări politice. Astfel, prin declarația dată publicității la 24 august 1944, P.C.R. sublinia că el reprezintă *„interesele întregii colectivități românești, deopotrivă ale muncitorimii și țărănimii, ale intelectualității și ale tuturor păturilor orășenești, ale întregului popor român în lupta sa de eliberare națională, în lupta sa pentru cîștigarea drepturilor cetățenești și democratice"*. În același timp, partidul comunist ținea să precizeze că participarea sa la guvernul format în august, deci la înfăptuirea programului Blocului Național Democratic „nu a răpit și nu răpește independența sa organizatorică, ideologică și politică, el păstrîndu-și deplina libertate în rezolvarea problemelor de bază ale României, de azi și de mîine".

La 23 august 1944, cînd a ieșit din ilegalitate, Partidul Comunist Român avea acumulată o bogată experiență revoluționară, cadrele sale se bucurau de stimă și influență în opinia publică. Strînsa legătură cu poporul a permis partidului comunist să devină cea mai puternică forță politică a țării, factorul polarizator și unificator al tuturor partidelor și organizațiilor revoluționare și democratice. Bucurîndu-se de mare prestigiu în rîndul maselor largi ale poporului, ca urmare a rolului pe care l-a jucat în cadrul rezistenței antihitleriste și în opera de organizare și înfăptuire a actului istoric de la 23 August 1944, P.C.R. și-a dezvoltat o vastă rețea de organizații la nivel de întreprinderi și instituții, în orașe și la sate, în toate județele țării, organizații care au permis comuniștilor să fie într-o permanentă legătură cu poporul, să antreneze masele largi la luptă pentru transformarea revoluționară a țării. Dezvoltînd o strînsă colaborare cu Partidul Social-Democrat, în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, realizat încă în aprilie 1944, P.C.R. a refăcut mișcarea sindicală[1] pe baza unității de acțiune a clasei muncitoare. O intensă și rodnică activitate au desfășurat comuniștii în rîndurile tineretului. Încă din octombrie 1939, în fruntea Uniunii Tineretului Comunist se afla tovarășul Nicolae Ceaușescu, aducîndu-și o remarcabilă contribuție la mobilizarea tinerilor muncitori, țărani, studenți, elevi la înfăptuirea marilor sarcini ce stăteau în fața poporului român. La începutul lunii septembrie 1944, ca urmare a înțelegerii dintre organele centrale de conducere ale Uniunii Tineretului Comunist și ale Uniunii Tineretului Socialist, s-a creat Frontul Unic al Tineretului. Rolul tinerei generații, sarcinile sale în noua etapă a luptei revoluționare au fost clar formulate de tovarășul Nicolae Ceaușescu în articolul *Tineretul, viitorul poporului*, apărut în primul număr legal al ziarului *Scînteia* (21 septembrie 1944)[2]: „Tineretul este viitorul unui popor. Spre el își îndreaptă privirea și speranța toți oamenii de știință și politici. Cu energia și entuziasmul său, tineretul este o forță creatoare, care pusă în serviciul științei și progresului poate da un ajutor prețios pentru dezvoltarea economică, socială, politică și științifică a unui popor".

În pas cu năzuințele maselor

Pornind de la situația concret-istorică a țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu — într-un interviu acordat publicației *Luptătorul bănățean*, din 18 decembrie 1944 — punea un accent deosebit pe rolul organizației revoluționare de tineret ca factor mobilizator al tineretului țării în lupta pentru transformări democratice, pentru sprijinirea cu toate forțele a războiului antihitlerist: „Sarcina principală a U.T.C.-ului, în momentul de față, este mobilizarea întregului tineret în lupta pentru zdrobirea fascismului. Aceasta înseamnă că tinerii comuniști trebuie să fie cei mai buni muncitori pentru mărirea producției de război... Tinerii comuniști trebuie să mobilizeze întregul tineret pentru refacerea țării! Aceasta înseamnă că ei trebuie să fie în fruntea luptei pentru reeducarea întregului tineret în spirit democratic, pentru a scoate din sufletul său ura șovinistă și antisemită; pentru prietenia între tineri, de orice naționalitate ar fi. Ura tineretului trebuie să fie îndreptată împotriva cotropitorilor germani și unguri, împotriva fasciștilor români și de orice naționalitate. Tinerii comuniști trebuie să fie, la sate, cei mai activi în însămînțarea pămîntului care trebuie să fie muncit de țărani și tinerii trebuie să le dea tot sprijinul. Tinerii comuniști trebuie să mobilizeze întreg tineretul alături de Frontul Național Democratic pentru ca, pînă la primăvară, reforma agrară să devină o realitate...

Tineretul trebuie să-și unească forțele într-o largă mișcare progresistă a întregului tineret dornic de o viață mai bună, de cultură, de progres, pentru a fi un ajutor prețios în lupta pentru guvern al F.N.D.-ului".

Activitatea în rîndurile țărănimii, care cuprindea peste trei sferturi din populația de atunci a României și dispunea de un imens potențial revoluționar, a constituit un domeniu fundamental al atenției și preocupării comuniștilor. Dezvoltînd vechile sale legă-

(Continuare în p. 8)

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1969.

[2] Textul integral al articolului în *Magazin istoric*, nr. 3/1972.

APĂRAREA LUI HOREA

RADU ECONOMU

„În orice caz, trebuie să se dea un exemplu convingător şi aşa fel regizat [s.n.], ca aceşti răufăcători să fie purtaţi nu numai prin una, ci prin mai multe localităţi... şi arătaţi poporului de rînd... ca o înspăimîntătoare pildă şi, apoi, la o zi dinainte anunţată să fie executaţi într-un chip spectacular [s.n.] într-un loc capital, unde să se poată strînge un număr cît mai mare de supuşi". Astfel suna ordinul împărătesc, redactat „manu propria" la 10 ianuarie 1785 de către Iosif II, prin care se dispunea începerea anchetării căpeteniilor marii răscoale populare din anul 1784, din Transilvania[1].

Aşadar, de la bun început, procesul intentat lui Horea, Cloşca şi Crişan se voia o regizare, în cursul căreia împotriva conducătorilor ţăranilor trebuia să se aducă probe de vinovăţie care să „justifice" o pedeapsă cît mai cumplită. Firește, pentru aparenţa de legalitate pe care justiţia habsburgică voia s-o dea acestui proces, ancheta trebuia să stabilească — prin interogarea căpeteniilor şi prin depoziţiile martorilor — o serie de vinovăţii, care să corespundă celei mai grele pedepse prevăzute în codul terezian: frîngerea pe roată. Pentru a aplica acest supliciu, anchetatorii ar fi trebuit să facă dovada că Horea ori Cloşca sau Crişan s-au făcut vinovaţi de tîlhărie şi omor sau de instigare la asemenea fapte.

Conştiente ele însele de dificultatea acestui proces, autorităţile au desemnat drept conducător al anchetei pe unul dintre cei mai experimentaţi juriști ai vremii, contele Jankovics, fost judecător la Tabla supremă din Pesta, recunoscut pentru iscusinţa în conducerea interogatoriilor. Totodată, trebuie să precizăm că din dispoziţia expresă a lui Iosif II s-a interzis anchetatorilor ca pe timpul interogatoriului să-i tortureze pe cei

[1] *Magazin Istoric*, nr. 11/1980.

Neînfricatul conducător al ţăranilor români din anul 1784 (gravură de epocă) şi un facsimil din actul de acuzare plăsmuit împotriva sa de autorităţile habsburgice

doi conducători ai răscoalei (Crișan încă nu fusese prins). Era încă una din aparențele de „legalitate" preconizate de autorități, căci numărul mare de întrebări (118) la care au avut de răspuns cele două căpetenii, frecvența interogatoriilor (șase audiențe între 28 ianuarie și 24 fabruarie 1785) și condițiile de detenție constituiau prin ele însele, dacă nu un supliciu fizic, desigur unul de ordin moral.

O tăcere maiestuoasă

Cînd, la 28 ianuarie 1785, comisia de investigații condusă de contele Jankovics a început, la Alba Iulia, ancheta judiciară împotriva lui „Nicola Ursz alias Hora" (cum va fi numit Horea în protocoalele Comisiei), anchetatorii erau convinși că vor reuși să obțină, prin interogarea căpeteniei răsculaților, atît relații asupra cauzelor și mersului răscoalei, cît și recunoașterea participării sale directe, în calitate de conducător, la acțiunea de ridicare la luptă a maselor țărănești din Transilvania.

În liniștea munților și pădurilor, pînă la arestarea sa (petrecută la 27 decembrie 1784), Horea — știindu-se urmărit și expus arestării — avusese însă timp să mediteze la „apărarea" ce o va susține în cazul cînd va fi prins și anchetat. Cum se știe, la 30 noiembrie 1784, împăratul decretase o patentă de amnistiere a participanților la răscoală, de la care erau însă exceptate căpteniile notorii ale țăranilor, în primul rînd cei trei „căpitani". Este posibil ca, dată fiind larga difuzare a acestei patente, Horea să-i fi cunoscut conținutul. În orice caz, la 14 decembrie, cînd a hotărît dizolvarea oastei, el nu-și făcea iluzii privind clemența împăratului. Experiențele anterioare, ca purtător de cuvînt al suferinței țăranilor, îl convinseseră că dreptatea cauzei nu putea fi găsită nici la împărat și nici la aparatul justițiar al vremii.

Dîrz și curajos, Horea a ales o apărare demnă și generoasă, care nu-l umilea în fața anchetatorilor și care nu expunea acuzațiilor pe nici unul din tovarășii săi de luptă. În fața numeroaselor întrebări cu care a fost confruntat, a adoptat soluția „tăcerii maiestuoase", negînd total orice participare la răscoală. A avut în Cloșca un aliat devotat, pînă la sfîrșit, în susținerea acestei apărări. După ani de lupte pentru revendicările iobagilor români, în care cele mai înalte promisiuni împărătești se confruntaseră cu cele mai insidioase comportări ale nobililor și autorităților locale, Horea nu mai avea de așteptat nimic nici de la Viena și nici de la căpeteniile locale. În apărarea sa, el a rămas numai cu dreptatea cauzei sale.

De fapt, apărarea adoptată de Horea a îmbrăcat un conținut mult mai complex, decît l-ar presupune o totală tăcere sau negare. Horea, ca și Cloșca, a răspuns negativ la orice întrebare care avea tangențe — aparent oricît de nesemnificative — cu participarea sa directă sau a tovarășilor săi la răscoală; a furnizat însă unele răspunsuri, și acestea înțelept cumpănite, la întrebări ce vizau activitatea sa anterioară anului 1784. Tocmai această atitudine relevă inteligența deosebită a conducătorului răscoalei transilvănene, perfecta cunoaștere de către el a aparatului și a procedeelor judiciare ale vremii: o recunoaștere cît de neînsemnată a participării sale ar fi declanșat alte și alte întrebări, prin care contele Jankovics ar fi reușit să obțină informații ce ar fi atras după ele alte acuzații și alte persoane implicate în proces.

Horea și-a pus în aplicare tactica „apărării" încă din prima zi a interogatoriului. La întrebarea dacă știe de ce este în arest el a răspuns că nu cunoaște cauza, dar se știe urmărit de patru ani, fiindcă a fost la împărat[1]. Relatînd, în amănunt, modul cum a fost prins și de către cine, Horea a recunoscut că în desaga sa a avut un sigiliu, un condei, creion și anumite scripte, dar a negat că asupra lui s-ar fi găsit și o lance; chiar și atunci cînd i s-au arătat obiectele — între care și lancea — Horea a negat că i-ar fi aparținut. (Recunoașterea că ar fi purtat o armă ar fi putut fi exploatată de anchetatori, care puteau astfel demonstra participarea la evenimentele din 1784.)

Cînd a fost întrebat de ce a început răscoala, a contestat orice participare. Nu l-a cunoscut pe Crișan — afirma Horea — și n-a fost niciodată la Mesteacăn (locul de adunare — 28 octombrie 1784 — a iobagilor care au pornit răscoala). De asemenea, el a negat că ar fi participat la o adunare a poporului în satul Mușca, prilej cu care ar fi numit primari și căpitani, depoziție pe care și-a menținut-o și după confruntarea cu patru săteni din localitate. A recunoscut, în schimb, că în timpul răscoalei ar fi fost prezent la Bucium. După cum se știe, în această localitate unii țărani i-ar fi cerut să arate înscrisurile de la împărat. Refuzînd să facă acest lucru, Horea a fost prins și închis de către țăranii care se îndoiau de existența acestor scrisori și eliberat la scurt timp în urma acțiunii unor țărani devotați cauzei răscoalei[2]. Se impune o explicație: la Mușca, Horea, în fruntea a 30 călăreți, numise căpitani din localitate și îndemnase la răscoală; recunoașterea acestui lucru însemna, implicit, a admite participarea sa ca instigator la răzvrătire. La Bucium, în schimb, dovedirea acestui fapt era mai dificilă; în plus, refuzul de a arăta înscrisurile de la împărat ar fi putut proba tocmai faptul că Horea nu a avut nici un amestec cu răzvrătirea țăranilor.

La fel de vehement a negat Horea că s-ar fi aflat alături de un personaj înarmat și purtînd chivără roșie, bănuit a fi o persoană din afara Transilvaniei. Confruntat cu un sătean

---

1-2 *Magazin istoric*, nr. 10/1984, 11/1984.

din Bucium (Onu Costinaş), Horea a răspuns că a venit absolut singur în sat — unde urma să primească nişte acte de la săteni, necesare redactării unei plîngeri — şi că nu ştie nici pentru ce a fost arestat, nici cine l-a eliberat. Recunoaşterea fie şi numai a simplului fapt că s-ar fi aflat în apropierea unui om înarmat (misteriosul personaj s-a dovedit a fi — cum a arătat istoriografia din zilele noastre — un ţăran din Rîu Mare, Nicolae Tulea) putea fi, de asemenea, exploatată de către anchetatori.

Tot pentru a dovedi participarea directă şi instigarea la răscoală, anchetatorii au făcut apel la scrisori. Cum se ştie, în ziua arestării, Horea avea asupra sa un sigiliu şi unelte de scris. La interogatoriu a negat însă că ar şti să scrie sau să citească, ceea ce punea pe anchetatori în imposibilitatea să dovedească îndemnul la răzvrătire prin scrisori. Totuşi, în a treia zi a anchetei, comisia de investigaţii a trecut la întrebări referitoare la scrisorile trimise sau primite de Horea. Şi la această serie de întrebări, el a adoptat aceeaşi atitudine. Horea a recunoscut doar două scrisori, scrise de Alexandru Chendi, în numele satului Rîu Mare. Explicaţia? Ambele erau redactate *înainte* de începerea evenimentelor anului 1784 şi priveau probleme ce *nu implicau în nici un fel* evenimentele revoluţionare ale iobagilor, ci doar nemulţumiri ale acestora.

În schimb, a negat că ar fi scris cea de-a treia scrisoare, din 8 decembrie 1784, adresată locotenentului Petrea Lup din Abrud. Acest Petrea Lup se oferise să intre în tratative cu căpeteniile răscoalei, promiţînd că va obţine încetarea ostilităţilor. Lup i-a scris lui Horea, trimiţîndu-i şi toate patentele de eliberare elaborate de împărat şi guvernator, primind, la 8 decembrie, un răspuns alcătuit, se spunea în scrisoare, de către „iobagii fiscali din Rîu Mare şi de Nicola Urs". Textul scrisorii conţinea afirmaţii foarte bine cumpănite. Răsculaţii cereau doar ca „Dumnezeu prea sfîntul să se îndure de poporul său şi să dăruiască în ţara noastră pace, pe care domnii foarte uşor ar putea-o face, dacă ar vrea, fiindcă noi nimic nu poftim [din] ceea ce este cu neputinţă".

După cum se vede, nimic despre răscoală şi nici o ameninţare privind acţiuni viitoare; totuşi, recunoaşterea autenticităţii scrisorii putea fi exploatată de anchetatori şi de aceea Horea a negat că ar fi scris-o, ba mai mult, a negat chiar că ar fi intenţionat să se întîlnească cu acest ofiţer.

Anchetatorii au mai recurs la o confruntare pentru a dovedi instigarea la răscoală. Confruntarea cu Alexandru Chendi, care declarase că Horea ar fi afirmat că a supus Principatul Transilvaniei de la Beiuş pînă la Turda şi că, dacă ar porunci, nu numai românii, dar şi ungurii s-ar răscula pe loc contra nobililor şi a funcţionarilor. Dîndu-şi seama de gravitatea afirmaţiilor, Horea le-a contestat categoric.

În felul acesta, comisia de anchetă nu a putut căpăta nici un fel de dovezi privind activitatea de propagatori ai răscoalei, atît a lui Horea, cît şi a lui Cloşca. Rămînea să încerce să dovedească participarea lor directă la răscoală, pentru a-i putea acuza de tîlhărie şi omor. „Piesa" cea mai concludentă pe care mizau anchetatorii era episodul petrecut la Roşia, în ziua de 7 noiembrie 1784. Atunci, nobilimea înspăimîntată şi o parte a patriciatului orăşenesc se refugiaseră în galeria unei mine; pentru a-i determina să iasă de acolo, Horea ar fi dat ordin ca locuitorii din Bucium, veniţi cu el, să înfunde cu paie intrările minei şi să le dea foc. Dar nici de data aceasta anchetatorii nu au putut face dovada concretă a participării *directe* a lui Horea la această acţiune. În faţa comisiei, el a negat faptul, iar martorii au dat declaraţii contradictorii. *Nici una din victime nu a afirmat că Horea personal ar fi ucis sau jefuit pe cineva. Mai mult, una din presupusele victime, Kovacs Lörincz Pal, a făcut o declaraţie cu totul neaşteptată de comisie, afirmînd că el şi familia sa fuseseră salvaţi de Horea!*

O sentinţă crudă şi ilegală

La 24 februarie 1785, în ultima zi a interogatoriului, lui Horea i s-a cerut, după negarea perseverentă din zilele anterioare, să spună „adevărul", aşa cum deciaraseră martorii. Încă o dată, Horea şi-a susţinut nevinovăţia, arătînd că n-a avut nici o participare la răscoală şi că în satele prin care a fost el nu s-a întîmplat nimic. Neobţinînd nici de această dată vreun element pe care să-l poată exploata, ancheta judiciară s-a încheiat cu menţiunea că „întrucît acuzatul Horea persistă în aceeaşi negare, neţinînd seama de sfaturile serioase de a mărturisi adevărul, s-a crezut de cuviinţă să se termine interogatoriul, din moment ce sînt suficiente mărturii împotriva lui".

Două zile mai tîrziu, pe baza acestei anchete strict secrete, fără a trece la o dezbatere publică, deşi aceasta era prevăzută în codul terezian, comisia de investigaţii a dat o sentinţă comună pentru Horea şi Cloşca, prin care cei doi conducători erau condamnaţi la moarte prin tragere pe roată pentru rebeliune (articolul 62 din cod) şi tîlhărie şi omor (art. 90). În motivare se consemna, între altele, că punîndu-se în fruntea poporului răsculat, au îndemnat la exterminarea nobililor, „pentru a obţine cu forţa o micşorare a sarcinilor pentru iobagii de neam românesc".

Sentinţa, bazată pe cele două articole din cod menţionate mai sus, comportă explicaţii: rebeliunea sau răscoala, avînd caracter politic, nu putea conduce la o sentinţă de tragere pe roată (pedeapsă ce implică cea mai crudă şi lungă suferinţă fizică), pe-

deapsa maximă fiind decapitarea cu sabia. Aşa fuseseră condamnaţi conducătorii răscoalei din Boemia, care a avut loc în 1775, şi la aceeaşi pedeapsă va fi supus Ignatz Martinovici, în 1795.

Dar autorităţile imperiale şi nobilimea doreau cu orice preţ discreditarea lui Horea în ochii semenilor săi, aceştia trebuind să vadă în el un ucigaş şi un tîlhar, nu un erou popular. Pentru aceasta şi pentru a se supune voinţei lui Iosif II, care dorea o execuţie „spectaculară", anchetatorii au inclus în motivele sentinţei acuzaţia de tîlhărie şi omor. *Însă această acuzaţie, bazată pe episodul de la Roşia, nu a fost dovedită în nici un chip de anchetatori; dimpotrivă, depoziţiile martorilor şi în special cea a lui Kovacs Lörincz Pal dovediseră tocmai contrariul!* Totuşi, ignorînd înseşi aceste depoziţii, comisia de investigaţii a pronunţat sentinţa — o *sentinţă netemeinică şi nelegală nu numai din punctul de vedere umanitar, ci chiar al codului terezian!* De altfel, supliciul din 28 februarie 1785 a fost ultimul de acest fel, aplicat în Europa. După evenimentele din 1784-1785, tragerea pe roată a fost suprimată din prevederile codului penal austriac.

Apreciată azi în perspectiva istoriei, apărarea adoptată de Horea îşi confirmă justeţea. Pentru acţiunile şi faptele sale, el nu răspundea decît faţă de popor, pentru care îşi dăruise viaţa, în speranţa că-i va asigura o soartă mai bună. De altfel, aşa cum consemna Johann Martin Will din Augsburg în gravura reprezentînd tragerea pe roată, ultimele cuvinte ale lui Horea ar fi fost „Mor pentru naţiune". *Negarea consecventă şi tenace din timpul interogatoriului i-a dat lui Horea o zdrobitoare superioritate morală asupra anchetatorilor, căci deşi înfrînt fizic, pe planul spiritual el a triumfat în confruntarea cu nedreapta orînduire, rămînînd pentru totdeauna în conştiinţa poporului ca un martir, ca un mare erou al neamului său.*

DIN AUGUST 1944 PÎNĂ ÎN MARTIE 1945

(Urmare din p. 4)

turi cu Frontul Plugarilor. care avea ca preşedinte pe dr. Petru Groza, partidul comunist a sprijinit această organizaţie să se extindă în toate judeţele, să se afirme în viaţa politică. În fapt, Frontul Plugarilor a devenit un partid ţărănesc democratic, o organizaţie politică largă şi reprezentativă a ţărănimii române; alături de partidul comunist şi recunoscînd rolul de frunte al acestuia în viaţa politică, Frontul Plugarilor a contribuit la activizarea ţărănimii, a ajutat-o să se convingă prin propria experienţă că numai în alianţă cu muncitorimea îşi putea realiza interesele şi năzuinţele. Sub îndrumarea Partidului Comunist Român se aflau, de asemenea, Uniunea Patrioţilor şi Apărarea Patriotică — organizaţii cu caracter democratic, antifascist —, precum şi Uniunea Populară Maghiară.

Conlucrînd strîns cu partidele şi organizaţiile revoluţionare în realizarea obiectivelor de interes naţional, antifascist, P.C.R. a avut permanent în vedere dezvoltarea procesului revoluţionar în pas cu cerinţele noii etape istorice, cu năzuinţele maselor populare. Ţinînd cont de acestea, de mutaţiile survenite în raportul de forţe ca urmare a desfăşurării victorioase a revoluţiei, în a doua jumătate a lunii septembrie 1944, C.C. al P.C.R. a elaborat şi a dat publicităţii un nou document programatic, Platforma Frontului Naţional-Democratic[1], subliniind că, în scopul realizării ei, era necesară constituirea unui nou guvern care să reprezinte în mod direct toate forţele politice democratice ale ţării. Din analiza conţinutului *Platformei F.N.D.* se desprinde concluzia că, odată cu sarcinile naţionale, antifasciste în curs de înfăptuire, P.C.R. milita pentru transformări social-economice structurale, intensificarea democratizării vieţii publice şi lărgirea poziţiilor maselor populare în conducerea statului. În viziunea P.C.R., înfăptuirea reformei agrare prin exproprierea marii proprietăţi funciare de la 50 ha în sus şi împroprietărirea ţăranilor fără pămînt sau cu pămînt puţin reprezenta principala transformare social-economică de care erau nemijlocit legate făurirea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti şi integrarea ţărănimii în dinamica luptei pentru putere politică.

Platforma F.N.D. propusă de P.C.R. a fost dezbătută în cadrul organelor de conducere ale partidelor şi organizaţiilor democratice, în adunări ale oamenilor muncii, în întreprinderi şi instituţii, la oraşe şi sate, bucurîndu-se de o largă adeziune. La 12 octombrie 1944, reprezentanţii Partidului Comunist Român, Partidului Social-Democrat, Sindicatelor, Frontului Plugarilor şi Uniunii Patriotice au semnat actul de constituire a Frontului Naţional-Democratic, angajîndu-se să acţioneze în mod coordonat şi unitar pentru înfăptuirea obiectivelor comune, unanim acceptate.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1969

**La 28 mai 1946, în aula Academiei române,
în discursul său de recepţie, profesorul Iorgu Iordan[1] aducea un elogiu
înaintaşului al cărui loc venea să-l ocupe în înaltul for ştiinţific român:
„Era un filolog autentic, nu numai prin obiectul şi metoda cercetărilor sale,
ci şi prin acribia împinsă pînă la ultimele limite...
Căuta, răscolea şi revenea mereu,
spre a se convinge că a spus tot ce se poate spune
şi cît mai bine cu putinţă privitor la problema în discuţie.
De multe ori, făcea să întîrzie apariţia chiar a unei lucrări
date deja la tipar şi aceasta de teama că n-a epuizat subiectul
sub raportul informaţiei sau al materialului".
Numele predecesorului elogiat — Nicolae Cartojan.**

Nicolae Cartojan

„MUNCA ŞI ZĂBAVA CĂRŢII PENTRU GLORIA NEAMULUI"

Prof. univ. dr. I. C. CHIŢIMIA

Nicolae Cartojan s-a născut la 4 decembrie 1883 în satul Călugăreni-Uzunu, din fostul judeţ Vlaşca (acum jud. Giurgiu), într-o veche familie de ţărani. Studiile liceale le-a absolvit în 1902 la Liceul „Sf. Sava" din Bucureşti, unde l-a avut profesor de literatura română pe Ion Bianu. De la acesta a primit pasiunea pentru vechea cultură şi literatură românească, Ion Bianu fiind unul dintre primii şi marii noştri cunoscători ai acesteia, editor de documente şi texte (*Psaltirea Şcheiană*, *Catalogul manuscriptelor româneşti de la Biblioteca Academiei*, 3 vol., *Bibliografia românească veche*, 1508-1830, 3 vol.). În 1901, Bianu a fost numit profesor la prima catedră de istoria literaturii române de la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti unde, în anul următor, N. Cartojan a intrat ca student. Printre profesorii săi s-au numărat Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Ovid Densuşianu.

Studiile universitare din ţară, terminate în 1906, au fost continuate, după o perioadă de profesorat la Giurgiu şi la Liceul militar de la mănăstirea Dealu, cu altele la Universitatea din Berlin (1912-1914). Aici a aprofundat îndeosebi domeniile slavisticii şi bizantinologiei, fără de care, în viziunea sa, nu puteau fi studiate problemele privind cultura şi literatura medievală românească.

În anii primului război mondial, a fost profesor la liceele „Matei Basarab" şi „Gheorghe Lazăr" din Bucureşti. În timpul ocupaţiei germane a fost pedepsit pentru că „uneltise" în secret cu autorităţile române redeschiderea şcolilor din Giurgiu.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1973.

După război, a mai ocupat diferite posturi în învățămînt, iar în 1921 a devenit asistent universitar, apoi conferențiar (1923) și profesor titular la catedra de istoria literaturii române vechi (1930). Este perioada cea mai rodnică din viața sa, cînd a desfășurat o susținută activitate didactică, științifică, publicistică. A fost numit de Ministerul educației naționale membru în comisia pentru cercetarea manualelor didactice (1923), președinte al comisiei pentru cercetarea manualelor de limba română (1925), membru în Consiliul permanent al Ministerului educației naționale (1931), director al Învățămîntului superior (1939) și președinte al Consiliului permanent (1941). La 1 iunie 1929 a fost ales membru corespondent al Academiei române, iar la 26 mai 1941 membru activ, pe baza raportului întocmit de acad. Șt. Ciobanu.

A participat, de asemenea, la prestigioase reuniuni științifice internaționale, printre care Congresul slaviștilor (Praga, 1929), congresele internaționale ale istoricilor de la București (1935) și Zürich (1938). La Congresul de la București, a prezentat comunicarea *Umanismul în țările române*, iar la Zürich o sinteză privind romanele cavalerești și cele de aventuri în sud-estul european și, îndeosebi, în literatura română. În 1942 a fost onorat cu titlul de „Doctor honoris causa" al Universității din Padova, orașul unde, cu secole în urmă, studiase stolnicul Constantin Cantacuzino căruia, împreună cu Ramiro Ortiz[1], Nicolae Cartojan i-a consacrat apoi cartea *Un grande romeno a Padova: Lo stolnic Cantacuzino* (1943). A fost, de asemenea, membru al Academiei de studii medievale (The Medieval Academy of America, Lehman Hall, Cambridge Massachusetts) din S.U.A. (1929).

A încetat din viață la 20 decembrie 1944, în plină activitate creatoare.

Profesorul și studenții săi

L-am avut profesor pe Nicolae Cartojan în anii studenției mele. Deși dificil de studiat, istoria literaturii vechi pe care ne-o prezenta N. Cartojan era agreată de noi cei tineri pentru că am văzut și am simțit în profesorul nostru un îndrumător ideal. Seminarul său devenise un laborator de muncă științifică, în care N. Cartojan a integrat efectiv participarea studenților săi, chiar de la începutul activității sale de conferențiar. De altfel, unii dintre cei mai buni discipoli ai săi au ajuns să lucreze cu el venind de la alte discipline ale Facultății de litere și filozofie. Chiar de la prima sa serie de studenți s-a ajuns în seminar, sub supravegherea atentă a profesorului, la lucrări remarcabile, studii și ediții critice de texte inedite. Maestrul a pus atunci la cale scoaterea unui buletin al Seminarului de literatură veche, cu titlul *Cercetări literare*, din care au apărut 5 volume, între 1934 și 1945. S-au publicat aici lucrări de rezistență științifică date de Emil Turdeanu (*Contribuții la studiul cronicilor rimate*, 1936; *Din vechile schimburi culturale dintre români și iugoslavi*, 1939; *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, 1943), Al. Ciorănescu (*Opera istorică a lui Budai-Deleanu*, 1936), Ariadna Camariano (*Spiritul filozofic și revoluționar francez combătut de patriarhia ecumenică și Sublima Poartă*, 1940), I.C. Chițimia (*Cronica lui Ștefan cel Mare*, 1939). Alte lucrări, semnate de studenții Dan Simonescu și D. Mazilu, profesorul le publicase în volum încă în 1928. Și-a îndemnat și îndrumat totodată discipolii spre studiul limbii, culturii și civilizației popoarelor vecine, pentru mai buna cunoaștere a legăturilor românilor cu acestea. A pregătit, astfel, specialiști pentru limbile polonă, cehă, bulgară veche, a înființat un lectorat de limbă neogreacă și, în ultimii ani de viață, preconiza constituirea unui Institut de studii româno-bizantino-slave.

Prin conduita sa morală, prin activitatea sa didactică și științifică, Nicolae Cartojan ne-a insuflat nouă, studenților săi, respectul și atașamentul față de valorile poporului român. Într-o vreme de violență a limbajului și a atitudinii, cînd unii încercau să se ridice prin dărîmarea „idolilor", Cartojan a manifestat respect față de personalitățile și oamenii de știință, chiar dacă era în dezacord cu unii dintre ei. A cinstit astfel memoria și opera lui N. Iorga[2], I. Minea[3], I. Bianu, Ov. Densusianu, D. Russo, N. Drăganu ș.a.

Evocîndu-ne de pildă pe Hasdeu, profesorul sublinia meritele indiscutabile ale savantului din veacul trecut: „[Hasdeu] fusese un genial autodidact, al cărui suflet pasionat se împărtășise cu dărnicie în domeniile cele mai variate: istorie și ziaristică, filologie și poezie. Erudit și artist, atacase problemele cele mai nebuloase ale trecutului nostru cu o vervă scînteietoare, într-o formă captivantă și adesea cu un spirit caustic care dezarma pe adversari. Cu cît păreau mai insondabile problemele, cu atît îl ispiteau mai mult. Distanțele mari de spațiu și de timp nu-l impresionau, căci imaginația și dialectica lui așterneau punți peste abisuri". Pentru tinerele generații, Hasdeu, arăta Cartojan, trebuia să rămînă nu atît autorul unor „romantisme" științifice, cît un savant titanic, care făcuse cinste poporului român, ca și Nicolae Iorga.

Profesorul a desfășurat, totodată, o bogată activitate de editor. În 1930, a pus bazele uneia dintre cele mai bune și mai bogate colecții de valorificare a moștenirii culturale și literare românești, „Clasicii români comentați", editată de Societatea „Scrisul românesc" din Craiova. În această colecție

[1] Ramiro Ortiz (1879–1947), istoric literar italian, profesor la Facultatea de litere și filozofie din București, membru al Academiei române.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3-6/1982; 4/1983.

au apărut 29 scriitori români, cu 51 opere reprezentative, de la cronicari la Eminescu. N. Cartojan a inițiat și o excelentă colecție de texte vechi românești, publicate atît în transcriere, cît și în facsimil, însoțite de studii introductive, traduceri etc. În această colecție au apărut *Legenda lui Afrodițian Persul* (ed. Dan Simonescu), *Scrisori românești din Arhivele Bistriței, 1592-1638* (ed. Al. Rosetti), *Cronica lui Ștefan cel Mare* (ed. I.C. Chițimia). N. Cartojan pregătea o ediție din scrierea mitropolitului Varlaam[1] *Răspuns împotriva Catehismului calvinesc*, care însă n-a mai apărut.

Eminent savant

Opera lui N. Cartojan reunește o vastitate de studii și cercetări, atît în cîmpul culturii și istoriei literaturii române vechi, cît și moderne, al folcloristicii, al comparatismului etc.

În cercetările sale a pornit de la un punct de vedere nou, pe care l-a afirmat și urmărit cu consecvență, și anume acela că în evul mediu românii au avut legături culturale nu numai cu sud-estul Europei, ci și cu țările din Occident, legături relevate prin circulația scrierilor, a legendelor și povestirilor literare. Astfel, studiind cărțile populare din literatura română, Nicolae Cartojan a demonstrat caracterul european al circulației lor, cultura românească receptînd prin intermediare slave sau neogrecești celebre scrieri medievale din Franța, Italia, Spania. Sinteza sa în două volume *Cărțile populare în literatura românească* (1929, 1938) a fost apreciată pe plan european, autorul ei fiind socotit printre cei mai buni specialiști medievişti; profesorul italian Carlo Tagliavini socotea drept o datorie a sa profesională să facă cunoscute, în cercuri științifice cît mai largi, operele de medievistică literară ale lui N. Cartojan, care „era, desigur, persoana cea mai autorizată să întreprindă tentativa grea a unei sinteze... Toți cercetătorii vor fi recunoscători lui Cartojan pentru această sinteză".

După ce în 1942-1943 a publicat primele două volume din *Istoria literaturii române vechi*, Cartojan era apreciat în lumea științifică europeană drept cel mai strălucit istoric al acestei perioade („il più ilustre storico vivante della letteratura romena antica", Mario Ruffini). Sinteza sa consacrată literaturii române vechi (reeditată în 1980) este rezultatul unor îndelungate și aprofundate cercetări rămase însă neterminate, studiul oprindu-se la Dimitrie Cantemir, căruia intenționa să-i consacre un volum, al patrulea.

Sînt prezenți în istoria sa — cea mai bună pînă în prezent consacrată literaturii române vechi — mari ctitori ai culturii românești din evul mediu, epocile și operele reprezentative, în permanentă raportare europeană.

Astfel, Cartojan scrie cu îndreptățită mîndrie și admirație despre ecoul european al faptelor lui Mihai Viteazul „care întrupa... atîtea nădejdi, nu numai ale poporului său, dar ale întregii creștinătăți apăsată sub stăpînire păgînă". Este relevat, între altele, faptul că figura viteazului voievod român l-a inspirat pe Lope de Vega, care „a evocat în drama *El Prodigioso capitán* tenacitatea caracterului lui Mihai și avîntul războinic al ostașilor săi".

Scriind despre epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, savantul relevă „strălucirea pe tărîmul cultural a acestor două domnii", descifrînd „cîteva trăsături comune, rezultate pe de o parte din identitatea de structură a poporului, pe de alta din ambianța politică asemănătoare".

Nicolae Milescu[2] este „un mare cărturar", care „a colindat o lume întreagă, de la țărmurile Senei pînă în Extremul Orient, a stat în relații cu oamenii de seamă ai timpului și a izbutit să-și creeze un nume care a trecut cu mult peste hotarele țării sale". De cărturarul român se interesa și filozoful german Leibniz, solicitînd informații de la primarul Amsterdamului care, notează Cartojan, „îi vorbește cu acest prilej de spătarul Milescu, al cărui spirit și cunoștințe le laudă".

Nicolae Costin, unul dintre cei trei fii ai lui Miron Costin, cronicar și el, erudit, precursor al lui Dimitrie Cantemir, „cunoștea adînc limba latină, cum n-o cunoștea nimeni altul pe atunci în Moldova și o vorbea cu ușurința cu care chiar azi nu sînt mulți cărturari s-o vorbească". El are, totodată, după cum notează Cartojan, „meritul de a fi deschis drumul literaturii moderne a Occidentului în cultura noastră".

Șerban Cantacuzino este caracterizat ca „un domn cu ambiții mari, năzuind, ca și Mihai Viteazul, să scuture jugul turcesc, să cucerească raialele Dunării, să îndemne la revoltă popoarele creștine din Balcani și să reînființeze vechiul imperiu bizantin". În cele scrise despre Constantin Brîncoveanu, Cartojan remarca educația pe care copiii acestuia o primiseră, încît Antim Ivireanul nota într-o predoslovie către domn că fiii săi „sînt rîvniți și invidiați pentru marea lor virtute prematură". Copiii lui Brîncoveanu, încheie savantul, „ar fi fost o frumoasă speranță pentru părinții lor și pentru neamul nostru, dacă n-ar fi căzut sub iataganul gealatului pe țărmul Bosforului".

Ca student al lui N. Cartojan, se cuvine să amintesc, și nu în ultimul rînd, și calitățile omului care ne-a fost profesor și care a rămas în memoria și inima elevilor săi nu numai ca „un savant eminent", cum îl numea G. Călinescu, ci și ca o prezență caldă, plină de solicitudine și înțelegere pentru tinerii săi discipoli, pe care s-a străduit să-i formeze în spiritul devizei ce el însuși o formulase și o urmase cu statornicie întreaga sa viață: „Munca și zăbava cărții pentru gloria neamului".

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1984; 2/1982.

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

REMARCABILE CUNOŞTINŢE ASTRONOMICE LA GETO-DACI

Dr. SILVIU SANIE,
Institutul de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi

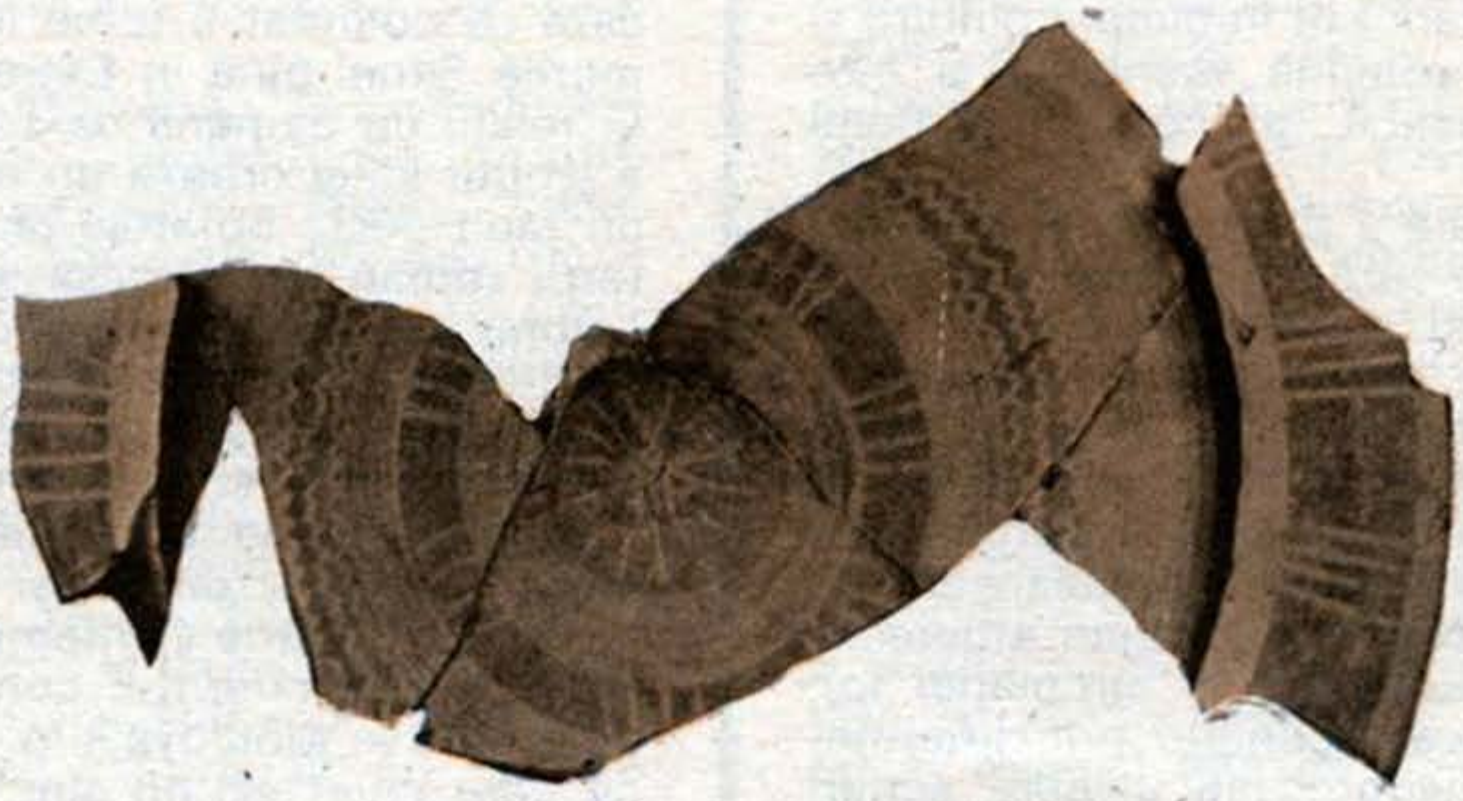

Fragment dintr-o fructieră dacică...

„Vezi ce mare plăcere, ca nişte oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filozofice, cînd mai aveau puţintel timp liber după lupte. Putem vedea pe unul cercetînd poziţia cerului, pe altul însuşirile ierburilor şi ale fructelor, pe acesta studiind descreşterea şi scăderea lunii, pe celălalt observînd eclipsele soarelui şi cum, prin rotaţia cerului [astrele], care se grăbesc să atingă regiunea orientală, sînt duse înapoi spre regiunea occidentală, odihnindu-se apoi după o regulă prestabilită".

Privite multă vreme cu suspiciune, aserţiunile cărturarului antic Iordanes, din *Getica*, despre cunoştinţele ştiinţifice la geto-daci şi-au găsit treptat confirmări — cel puţin parţial — în vestigiile din cetăţile şi aşezările dacice. O serie de descoperiri arheologice începînd cu templul-calendar de la Sarmizegetusa[1] constituie dovezi concrete că geto-dacii stăpîneau o judicioasă ştiinţă a împărţirii timpului — pricepere absolut necesară la un popor de agricultori şi păstori care trebuia să cunoască cu exactitate perioada optimă pentru îndeletnicirile sale de bază: arat, semănat, cules, urcatul turmelor la păşuni sau coborîrea lor la iernat.

Rosturi astronomice aveau (rămîne ca viitoare cercetări să confirme această ipoteză) şi sanctuarele identificate de arheologi la Brad (Zargidava)[2], Bîtca Doamnei (Petrodava)[3] sau cele din interiorul arcului carpatic.

Alături de monumentele de piatră, cercetări recente au dat la iveală piese de ceramică, produse ale toreuticii ş.a. ce pot fi considerate tot cu funcţionalitate calendaristică. De pildă, pe o tabletă fragmentară descoperită în aşezarea dacică de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iaşi) găsim reprezentări ce sugerează cele patru faze lunare, confirmînd astfel veridicitatea afirmaţiei lui Iordanes, cum că Deceneu i-ar fi iniţiat pe daci în astronomie, „demonstrîndu-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor şi toate secretele şi cum creşte şi scade orbita lunii". Pe reversul aceleiaşi tablete este reprezentată o barcă, semnificînd probabil ceea ce dacii gîndeau — ca şi alte popoare ale antichităţii —, anume că soarele şi luna se retrag şi parcurg cursa invizibilă pentru pămînteni, navigînd cu o barcă pe fluviile subpămîntene, aşa cum circulau ziua cu carul pe firmament.

Un opaiţ descoperit la Barbosi-Galaţi conţine, de asemenea, elemente ce dove-

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 6, 7/1977, 7/1983; 3/1984; 9/1979.

desc preocupări de astronomie. Pe disc, obiectul cuprinde imaginea unei acvile — simbol al lui Jupiter — alături de 13 linii reprezentînd idele (a 13-a zi a lunii). Idele erau, cum se știe, închinate acestui zeu.

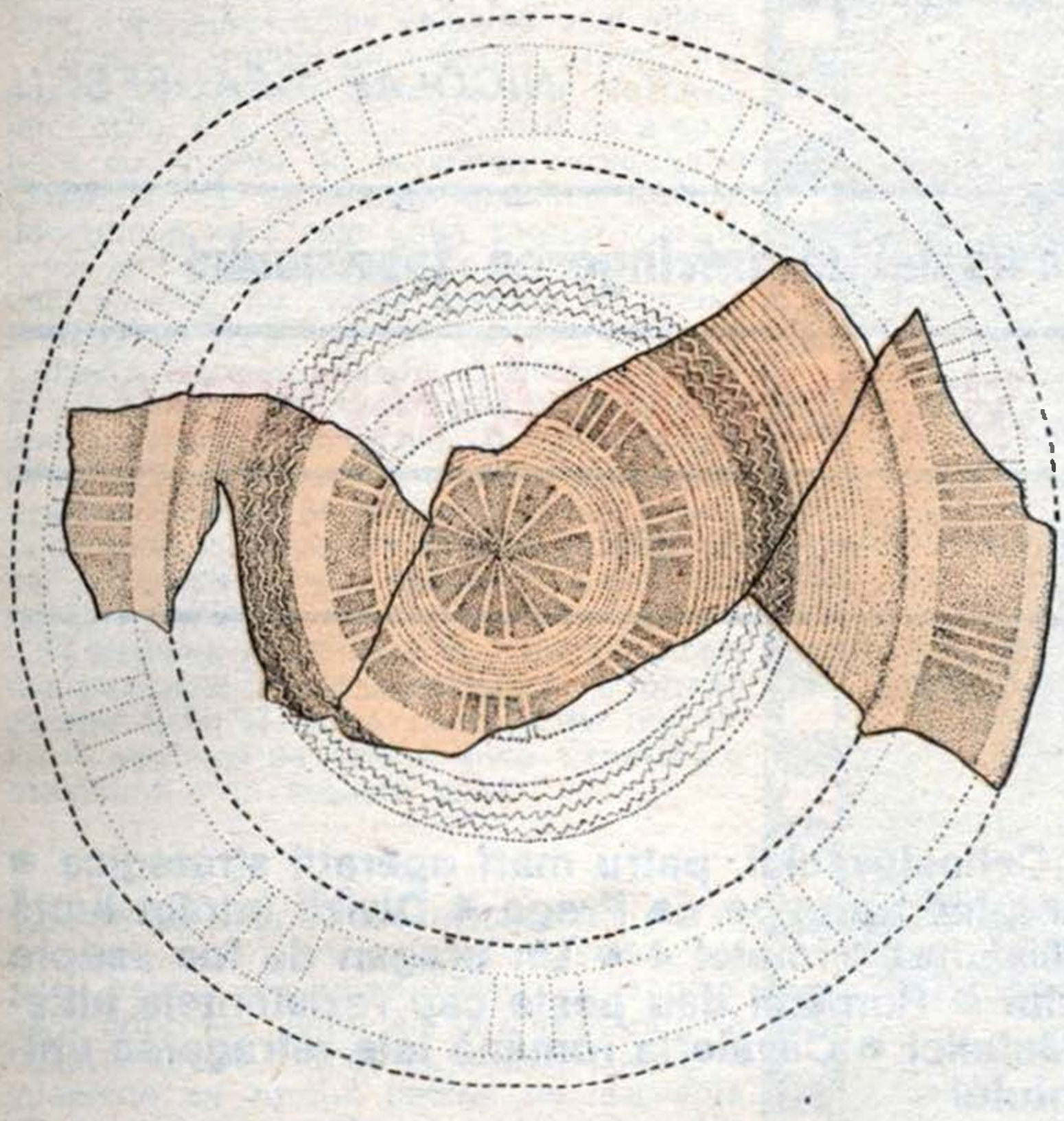

...și o imagine a vasului reconstituit de specialiști

Dar cea mai remarcabilă și incitantă descoperire, sub acest raport, este o „fructieră", din care s-a găsit un fragment (denumire improprie, căci acest gen de piese — asemănătoare fructierelor zilelor noastre — serveau în mod cert altor scopuri, de natură religioasă) în cetatea dacică de la Bîtca Doamnei — Piatra Neamț. Decorul de pe fragmentul ce s-a păstrat din acest obiect (care oferă însă elemente suficiente pentru a ne forma o imagine despre întreaga piesă) — extrem de complicat — poartă în el un mesaj incifrat, deosebindu-se net de alte ornamente întîlnite pe piese asemănătoare geto-dacice. Considerăm că vasul ar putea reprezenta un original calendar. Suprafața interioară a cupei fructierei a fost împărțită în patru registre, despărțite între ele prin spații neornate: registrul central, de culoare cenușiu-închis, este alcătuit din 14 raze; al doilea este ornamentat cu 28 linii (7 grupe a cîte 4 semne); în cel de-al treilea spațiu apar 3 circumferințe cu linii vălurite; în sfîrșit pe marginea fructierei au fost însemnate 48 linii, împărțite în 12 grupe de cîte 4.

Totalul liniilor de pe fructieră este, așadar, de 90 — cifră ce poate indica un sfert dintr-un an luni-solar de 360 zile, așa cum era cunoscut la multe popoare ale antichității.

Cele 28 și respectiv 14 linii din registrele de mijloc ar putea constitui un indiciu al existenței unui calendar cu luni de 28 zile. Cifra 14 ar însemna fie perioada de corecție necesară pentru a pune în concordanță calendarul lunar cu cel solar, fie pentru a compensa diferența între cele 28 zile și durata reală a unei rotiri complete a lunii în jurul pămîntului, 29 zile, 12 ore, 44 minute și 2,9 secunde.

În sfîrșit, cele 12 grupe de pe marginea vasului pot simboliza cele 12 luni ale anului.

O problemă de rezolvat o constituie gruparea curioasă de 7 ori a cîte 4 semne, de pe al doilea registru. Dacă ar fi vorba de reprezentarea săptămînilor, firesc ar fi fost să apară nu 7 grupe de 4 semne, ci invers — 4 grupe (= săptămîni) de cîte 7 semne (= zile). Nu este exclus ca această grupare să releve semnificația simbolică deosebită a numărului 4 la geto-daci — dovadă frecvența cu care revine în sanctuarele de la Sarmizegetusa. Este posibil, de asemenea, ca ea să indice cele 4 elemente constitutive ale universului — foc; pămînt; apă; aer, așa cum apăreau în viziunea mai multor popoare antice.

Cele 4 cercuri ilustrează, cu destulă probabilitate, anotimpurile: cel exterior, cu 48 raze, vara — cu mult soare; cercul următor toamna — cu apă (liniile în val sînt în chip frecvent simboluri ale apei — de la hieroglifele egiptene pînă la criptogramele zilelor noastre); celelalte două — iarna, cu ceva mai puține raze, și primăvara.

De remarcat că acest sistem de 4 elemente, bazat pe acțiunea antagonistă a unor principii fizice și morale, este întîlnit și în lumea sino-iraniană. Este deci posibil ca acest concept pornit din revoluția dualistă a zilei și nopții, a iernii și verii, a frigului și căldurii, a luminii și întunericului — să fi fost cunoscut și sacerdoților daci.

În sfîrșit, să reținem și un alt amănunt matematic. Diametrul fructierei reprezintă exact 1/100 din diametrul sanctuarului circular de la Grădiștea Muncelului. Piesă arheologică extrem de valoroasă, fructiera de la Bîtca Doamnei ne aduce, așadar, prețioase informații despre viața spirituală a dacilor din zona Petrodavei.

Timp de 8 luni circa 500 000 de ostaşi ai armatei române au luptat cu eroism şi au contribuit, cu grele jertfe de sînge, la victoria împotriva Germaniei fasciste. Despre aceasta stau mărturie cei peste 170 000 de ostaşi români morţi, răniţi sau dispăruţi în crîncenele lupte purtate împotriva maşinii de război hitleriste, uriaşa mobilizare a întregului popor, care a făcut totul pentru a contribui la victoria finală asupra fascismului.

NICOLAE CEAUŞESCU

Contribuţia României la înfrîngerea fascismului

„O SFÎNTĂ ŞI FRUMOASĂ MENIRE"

GHEORGHE ZAHARIA, ION CUPŞA

● Pe teritoriul Cehoslovaciei, patru mari operaţii strategice ● De la Seňa-Turna pînă aproape de Praga ● Divizii întregi luptă corp la corp ● Misiunea Armatei 4 ● Un uragan de foc asupra poziţiilor inamicului ● Românii dau peste cap rezistenţele hitleriste din Munţii Metalici ● Cavaleria română taie retragerea unităţilor Wehrmachtului

În numerele precedente[1], am prezentat cîteva din bătăliile purtate de ostaşii români, în cooperare cu trupele sovietice, pentru alungarea hitleriştilor de pe teritoriul Ungariei. Încă în toiul acestor lupte, începînd cu ziua de 18 decembrie 1944, marile unităţi ale Armatei 4 române, împreună cu forţe sovietice, au depăşit frontiera ungaro-cehoslovacă, continuîndu-şi înaintarea pe direcţiile oraşelor Rožňava şi Košice. Ulterior, acestora li s-au alăturat şi alte trupe româneşti (după 15 ianuarie 1945 şi Corpul 7 de armată român care participase la luptele pentru eliberarea Budapestei), aducîndu-şi contribuţia la dezrobirea popoarelor slovac şi ceh.

Cum se ştie, Cehoslovacia a fost eliberată de sub ocupaţia hitleristă în cursul a patru mari operaţii strategice care au desăvîrşit înfrîngerea Germaniei naziste: „Vistula-Oder", „Viena", „Berlin" şi „Praga".

Participînd la crîncene bătălii împotriva trupelor hitleriste, trupele române au desfăşurat operaţii pe aproape întreg teritoriul cehoslovac, de la Seňa-Turna pînă aproape de Praga. Cîteva episoade din timpul acestor confruntări vor fi rememorate în paginile care urmează.

În a doua jumătate a lunii decembrie 1944, gruparea de la dreapta Frontului 2 ucrainean se îndrepta cu grupul de armate comandat de generalul Jmacenko — compus în continuare din armatele 40 sovietică şi 4 română (aceasta din urmă cu opt divizii) — spre oraşul cehoslovac Rožňava, cu Armata 27 sovietică — în compunerea căreia intra şi Corpul 4 armată român, cu două divizii — spre Lučenec şi cu Armata 53 sovietică — din care făcea parte şi Divizia „Tudor Vladimirescu-Debreţin" („T.V.-D.") — spre Munţii Javorina.

În faţa Armatei 4 române, limita dinaintea apărării inamicului era jalonată de rîul Turna şi canalul care îl leagă de rîul Ida, iar în faţa

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1984, 1/1985.

Corpului 4 şi a Diviziei „T.V.-D", de rîul Ipoly. În ziua de 17 decembrie 1944, Armata 4 română a primit misiunea să se îndrepte cu gruparea principală în direcţia oraşului Rožňava, iar cu o grupare secundară în direcţia Košice, pentru a coopera cu trupele de la stînga Frontului 4 ucrainean la eliberarea acestui oraş; Armatei 4 române i se subordona şi Sectorul 54 fortificaţii sovietic, care avea aproximativ valoarea unei divizii.

Corpul 2 armată (cu 4 divizii) a primit misiunea să dezvolte ofensiva spre Rožňava, iar Corpul 6 armată (cu 3 divizii) de a coopera cu trupele de la stînga Frontului 4 ucrainean la eliberarea oraşului Košice. Joncţiunea între cele două corpuri române urma să fie asigurată de Sectorul 54 fortificaţii sovietic, iar divizia păstrată în rezerva armatei era axată pe direcţia de ofensivă a Corpului 2 armată. Aşadar, 5 din cele 8 divizii ale Armatei 4 şi majoritatea artileriei erau afectate loviturii principale, iar pentru asigurarea legăturii între cele două corpuri a fost destinat Sectorul 54 fortificaţii sovietic, care, fiind dotat cu mult armament automat, era cel mai potrivit pentru îndeplinirea unei astfel de misiuni.

În sistemul de apărare al inamicului, cele mai puternice centre de rezistenţă le formau oraşele Seňa şi Turna, care au dat numele lor şi operaţiei pe care Armata 4 română a desfăşurat-o în această zonă.

La 18 decembrie 1944, unităţile Diviziei 18 infanterie s-au îndreptat spre localitatea Buzica, pentru eliberarea căreia au angajat lupte crîncene, continuate fără încetare pînă noaptea tîrziu. A doua zi, trupele Diviziei 6 infanterie au zdrobit centrul de rezistenţă din satul Perin, iar Divizia 1 cavalerie a dus lupte pentru eliberarea oraşului Seňa. După numai două zile, apărarea inamicului de la sud de canalul Turna-Ida s-a prăbuşit în întreaga fîşie de ofensivă a Corpului 6 armată român. Urmărind trupele adverse retrase la nord de canal, marile unităţi române au dat numeroase atacuri asupra noii poziţii a acestora, dar au reuşit să realizeze doar pătrunderi mici, cu sacrificii însemnate. Acest fapt, ca şi informaţia că adversarul pregătea o mare unitate blindată pentru a trece la ofensivă din zona Košice au determinat pe comandantul armatei să ordone Corpului 6, la 22 decembrie, să treacă temporar la apărare.

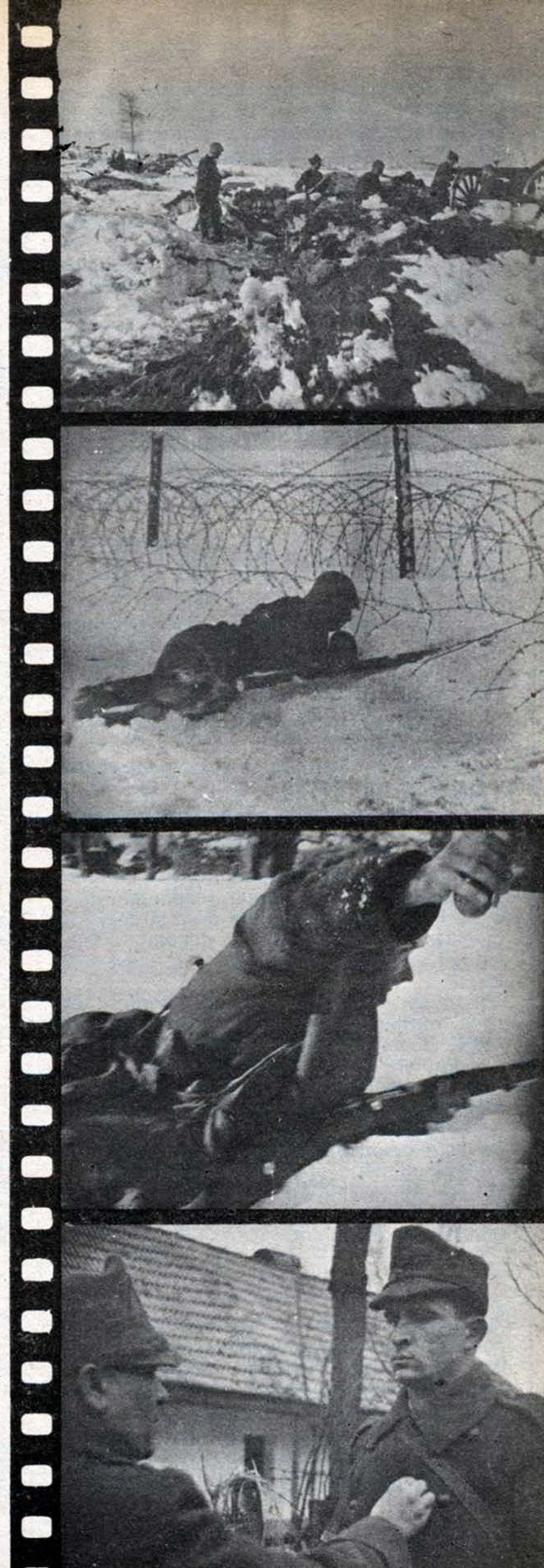

Pe frontul de luptă pentru eliberarea Cehoslovaciei. Cîteva secvenţe reţinute pe pelicula aparatului de filmat în cursul aprigelor încleştări din ianuarie-februarie 1945:

- *Baterie de artilerie la poalele Munţilor Tatra*
- *Infanteriştii noştri produc o breşă în gardul de sîrmă ghimpată al inamicului*
- *De la numai cîţiva metri, duşmanul este asaltat cu grenada*
- *Generalul Ilie Antonescu decorează pe unul dintre bravii ostaşi ai Diviziei 9 cavalerie*

La flancul stîng al armatei, gruparea sa principală — Corpul 2 armată — a dus lupte tot aşa de violente; după eliberarea oraşului Turna (20 decembrie) a interceptat o importantă comunicaţie de rocadă, care lega oraşele Košice şi Rožňava.

Divizia 21 infanterie ducea în acest timp lupte grele în zona oraşului Jablonov, important nod al apărării germano-ungare pe comunicaţia de pătrundere spre depresiunea Rožňava, pe care l-a eliberat după două zile de eforturi deosebite. Pierzînd principalele puncte de sprijin ale apărării sale din valea rîului Turna, inamicul şi-a retras forţele la nord de rîu, pe marginea sudică a platoului Silická. Unităţile Corpului 2 armată român au continuat ofensiva, realizînd cu greu o pătrundere de 5-6 km, după care, în după-amiaza zilei de 22 decembrie, au fost oprite de rezistenţa înverşunată a inamicului.

Comandamentul hitlerist a concentrat în faţa Armatei 4 române puternice forţe de infanterie şi tancuri, iar în ziua de 23 decembrie a trecut la ofensivă. Timp de 5 zile, Corpul 6 armată a fost supus unei mari presiuni, dar, printr-o rezistenţă dîrză, el a zdrobit ofensiva inamicului, menţinîndu-şi poziţiile intacte. În după-amiaza zilei de 27 decembrie, ofensiva germano-ungară s-a stins complet sub focurile artileriei şi mitralierelor noastre.

În sectorul Corpului 2 armată, loviturile inamicului au fost mai puternice, trupele sale blindate urmărind să degajeze comunicaţia Košice-Rožňava. Lupte aprige au susţinut unităţile Diviziei 11 infanterie în zona localităţii Turna, unde trupele noastre s-au repliat circa 2 km mai la sud, respingînd apoi toate încercările inamicului de a-şi dezvolta ofensiva şi în seara de 27 decembrie l-au obligat să treacă la apărare şi în acest sector.

Poziţiile fortificate ale adversarilor din zona frontierei ungaro-cehoslovace fuseseră rupte, trupele Armatei 4 române înregistrînd un nou şi important succes.

Pentru a face faţă unei eventuale noi ofensive a inamicului, în dimineaţa de 28 decembrie 1944, Armata 4 română, întărită de Comandamentul sovietic cu o brigadă de artilerie antitanc, şi-a restructurat dispozitivul operativ eşalonîndu-l în adîncime, iar ostaşii au început cu asiduitate amenajarea genistică a poziţiilor.

Operaţia Armatei 4 române de la Seňa-Turna, mai puţin studiată şi cunoscută decît altele, şi-a avut importanţa ei în ansamblul acţiunilor desfăşurate de forţele noastre pe teritoriul cehoslovac. Deşi a durat numai 10 zile, în cursul ei trupele române au atras, imobilizat şi uzat numeroase forţe inamice, uşurînd astfel înaintarea grupării de la flancul stîng al Frontului 4 ucrai-

Reporter de război

Cei doi sergenţi

Mă dusesem să văd şi eu unul dintre reportajele pe care le realizasem pe front şi care, inclus într-unul din jurnalele sonore, rula pe ecranul Cinematografului „Trianon" (azi „Bucureşti"). La ieşirea din sală, un bărbat de vreo 50 ani i s-a adresat unui băieţel care îl însoţea:

— L-ai văzut? Era Gheorghiţă al nostru! Şi, după ce şi-a şters o lacrimă furişată printre gene, a continuat: Mîine o aducem şi pe maică-ta, să-i vadă şi ea, o să-şi mai potolească dorul...

Zile întregi m-au urmărit vorbele acelui bărbat. Mă bucuram că putusem prilejui o astfel de întîlnire între acel tată şi fiul său, aflat la sute şi sute de kilometri, înfruntînd vitregiile războiului. Poate că şi alţi taţi şi alte mame avuseseră bucuria, prin intermediul filmelor mele, să-şi reîntîlnească pentru cîteva clipe feciorii. Nu ştiam, desigur, cine era acel „Gheorghiţă"; putea fi oricare dintre zecile de mii de ostaşi români angajaţi în luptele crîncene cu hitleriştii şi ale căror chipuri şi fapte fuseseră înregistrate de film cu fidelitatea lui rigidă. Aş spune că întîmplarea aceea de la Cinematograful „Trianon" mi-a desluşit poate sensul cel mai adînc al meseriei mele...

...Am plecat din nou într-un sfîrşit de ianuarie pe urmele bravilor noştri viteji aflaţi acum pe pămîntul Cehoslovaciei. Pe drumuri înguste, drumuri de munte înzăpezite, unde maşinile şi celelalte mijloace de transport deveneau inutilizabile, ostaşii noştri îşi făceau anevoie deplasarea. Luptele erau crîncene, căci duşmanul se crampona cu încăpăţînare de fiecare stîncă, de fiecare localitate. Am văzut şirurile lungi de militari urcînd pe cărările şerpuite ale munţilor, cărînd în spinare armamentul şi muniţia, alimentele. De-o parte şi de alta a cărării nămeţii se ridicau pînă la 2 metri. Răniţii, înfăşuraţi în foi de cort, erau tîrîţi direct pe zăpadă. Frigul era cumplit şi cel mai adesea ostaşii n-aveau unde se adăposti.

La începutul lunii ianuarie 1945 unităţile Armatei 4 române luaseră în piept pantele împădurite ale masivului muntos Silická. Acesta, împreună cu oraşul şi regiunea Roznava constituiau un fel de zăvor al căilor de acces spre cursul superior şi mijlociu al Hronului. Mi s-a povestit despre luptele îndîrjite purtate de ostaşii noştri pe platoul masivului Silická-Planina, pentru cucerirea cotelor 542, 555 şi 577. Pentru cucerirea celei din urmă, ostaşii Regimentului 27 infanterie fuseseră nevoiţi să se strecoare pînă la cîţiva metri de poziţiile inamice şi să le asalteze cu grenadele. Aceleaşi dure confruntări avuseseră loc în zilele de 22 şi 23 ianuarie, în urma cărora trupele noastre eliberaseră oraşul Rožňava. Fără a da nici un pic de răgaz inamicului, înfruntînd condiţiile extraordinar de grele pricinuite de zăpezile abundente şi gerurile cumplite, ostaşii români au eliberat în continuare pe rînd oraşele Revuča, Muraň, Dobšina, Telgárt, Tisovec, împingîndu-i pe duşman în masivul Tatra Mică.

La 1 februarie Armata 4 şi-a reluat ofensiva, eliberînd oraşul Brezno, important nod de comunicaţii din Munţii Tatra Mică. Mă aflam în spatele unităţilor care, începînd de la 10 februarie, s-au angajat în lupte grele cu inamicul în depresiunile dintre Munţii Tatra Mică şi Metalicii Slovaci. Ţinta lor era importantul oraş Banská Bystrica.

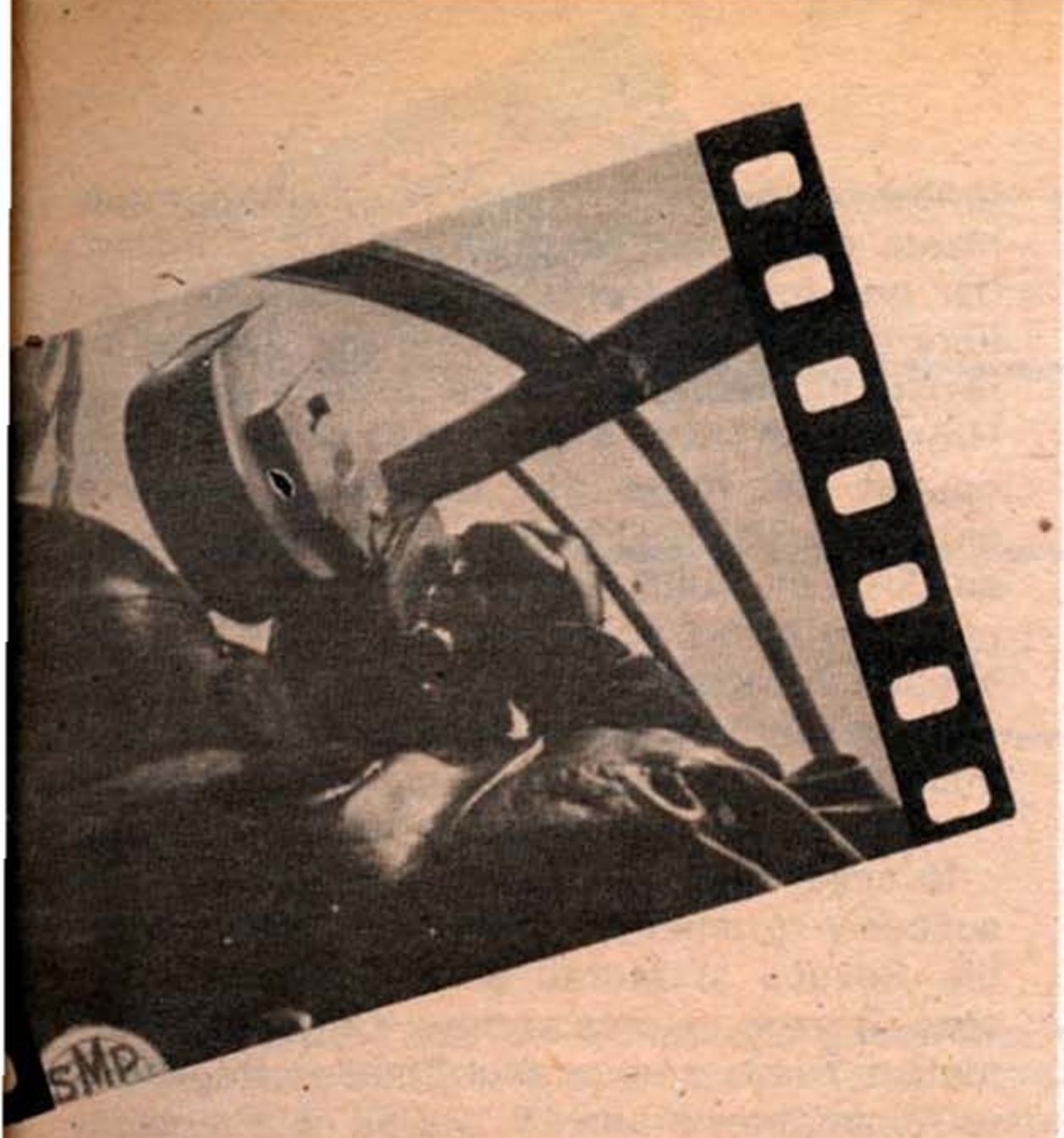

În ziua de 25 martie, încă în zori, eram în periferiile orașului, care fusese eliberat. Într-un mic pârculeț, lîngă un tun părăsit de inamicul în retragere, l-am întîlnit pe sergentul Gheorghe Buzoianu. Fost artilerist, acum reporter cinematografic de front, fusese trimis în misiune cu cîteva săptămîni în urmă. În seara de 24 martie urmase îndeaproape pe ostașii Regimentului 36 infanterie care atacau orașul dinspre nord-est. Găsise tunul acela părăsit și lîngă el lăzi cu muniție intacte. Pentru o clipă, uitase de aparatul de filmat și, ajutat de cîțiva civili, pusese tunul în funcțiune, trăgînd lovitură după lovitură aupra inamicului în retragere. Era fericit și încerca să le apună celor cîțiva civili că împreună făcuseră o faptă bună, dar neștiind limba s-a lăsat păgubaș, îmbrățișîndu-i și strîngîndu-le mîinile bărbătește.

Întîlnirea cu sergentul Buzoianu mi-a adus aminte un alt moment emoționant. Cu ajutorul unui avion de legătură reușisem să mă deplasez în zona de operații a Armatei 1, angajată și ea în lupte grele cu inamicul în masivul Munților Javorina. Aveam emoții, căci urma să-i întîlnesc pe vitejii din Corpul 7 care se distinseseră în luptele pentru eliberarea Budapestei. Am ajuns într-o după-amiază a lunii februarie la punctul de comandă al Diviziei 9 cavalerie. Generalul de brigadă Ilie Antonescu m-a recunoscut imediat și mi-a spus zîmbindu-mi:

— Întotdeauna pici la timp. Ia aparatul și hai cu mine...

Nu știam unde anume, dar n-am îndrăznit să-l întreb. M-am dumirit însă repede despre ce era vorba. Într-un careu perfect desenat, se aflau toți ostașii diviziei care se distinseseră prin faptele lor în timpul ultimelor lupte. Generalul le-a împărțit bine-meritatele distincții, rostind cîteva cuvinte în care se amestecau mîndria și dragostea pentru acești minunați oameni, vibranta iubire față de țara căreia ei erau gata să-i jertfească totul...

La întoarcere mi-a spus că printre cei decorați se afla pentru a nu știu cîta oară și un sergent al cărui nume nu-l mai reținț era cunoscut în toată divizia pentru curajul și modestia lui; se specializase în capturarea de prizonieri de la care să se poată obține informații despre situația trupelor inamice. Și întotdeauna, mi-a zis generalului, se oferă voluntar, deși este foarte periculos. Strașnic flăcău!

Căpitan în rezervă
Traian POPESCU-TRACIPONE,
veteran din războiul antihitlerist

nean; prin aceasta ele au îndepărtat, în zona lor de acțiune, primul obstacol important în calea eliberării poporului cehoslovac, au influențat întreaga situație operativă din estul Cehoslovaciei.

În timp ce unitățile Armatei 4 române respingeau ofensiva inamicului în valea Turna, cele două divizii de munte ale Corpului 4 armată — în cadrul Armatei 27 sovietice — urmăreau fără răgaz inamicul înfrînt în pădurile de la est de Almagy și la 26 decembrie depășeau și ele frontiera ungaro-cehoslovacă. Ostașii români au reușit să înainteze, în zilele de 27 și 28 decembrie, peste 30 km, ceea ce, pentru condițiile existente atunci, constituia un adevărat record. În ziua de 29 au luat contact cu o poziție sumar amenajată la 5-6 km în fața rîului Ipoly, iar în 30 și 31 decembrie, prin lupte susținute, au străpuns această poziție, silind unitățile inamice să se retragă. Vînătorii români au forțat rîul și au cucerit un aliniament favorabil învăluirii flancului drept al grupării hitleriste din zona orașului Lučenec.

La luptele din zona frontierei ungaro-cehoslovace a participat și Divizia „T.V.-D", încadrată în Armata 53 sovietică. După eliberarea orașului Salgotarjan, trupele sale au urmărit inamicul înfrînt și, în prima zi a anului 1945, au trecut frontiera dintre Ungaria și Cehoslovacia. A doua zi, flancate de două divizii sovietice, unitățile sale au rupt apărarea inamicului și au cucerit localitatea Vel Zlievce. Prin lupte tot așa de grele, ostașii diviziei au cucerit și alte puncte de sprijin și noduri de apărare, amenajate pe înălțimi dominante. La 7 ianuarie 1945, Divizia „T.V.-D" a fost trecută temporar în apărare pe aliniamentul atins, în vederea pregătirii unei noi ofensive care urma să înceapă la 12 ianuarie.

La 4 ianuarie 1945, generalul Jmacenko a convocat la punctul său de comandă pe comandantul Armatei 4 române și i-a încredințat misiunea să rupă apărarea inamicului din masivul muntos Silická cu trupele de la aripa sa stîngă, în cooperare cu cele de la aripa dreaptă a Armatei 40 sovietice și să cucerească orașul Rožňava, după care, dezvoltînd ofensiva spre nord, să iasă pe cursul superior al Hronului. Ofensiva urma să înceapă în dimineața zilei de 12 ianuarie.

Comandantul Armatei 4 române a hotărît să-și grupeze forțele principale la stînga, sub ordinele Corpului 6 armată, căruia i-a subordonat trei divizii și toată artileria grea. El urma să rupă apărarea inamicului pe un front îngust, apoi să dezvolte succesul în adîncime și lateral, antrenînd la înaintare și Corpul 2 armată, vecinul din dreapta, care rămînea cu numai o divizie, și Sectorul 54

fortificaţii sovietic. În rezerva armatei rămînea o divizie, plasată înapoia Corpului 6 armată, a cărei artilerie trebuia să sprijine trupele de pe direcţia de efort. Trei din cele opt divizii ale Armatei 4 române treceau în compunerea Armatei 40 sovietice, două dintre ele fiind incluse în gruparea principală a acesteia, la flancul ei drept. Comandamentul sovietic, la rîndul lui, a întărit Armata 4 cu un regiment de artilerie antitanc şi un batalion de aruncătoare cu reacţie (Katiuşa).

În dimineaţa zilei de 12 ianuarie 1945, un uragan de foc s-a abătut timp de 43 minute asupra poziţiilor inamicului, răsturnînd tranşee, răvăşind sîrmele ghimpate, provocînd pierderi sensibile adversarului, după care infanteria a pornit la asalt, obţinînd primele succese. Lupte violente au susţinut ostaşii Diviziei 18 infanterie în zona Cotei 542 — cheia primei poziţii a inamicului —, pe care au cucerit-o prin luptă la baionetă şi au menţinut-o, respingînd contraatacurile acestuia.

Luptele au continuat cu aceeaşi înverşunare pe platoul Silická, trupele noastre apropiindu-se de oraşul Rožňava. Lupte crîncene au dat unităţile Diviziei 3 infanterie pentru eliberarea oraşului Plešivec, iar Divizia 8 cavalerie a pătruns adînc în dispozitivul inamicului, răzbătînd şi ea în valea rîului Stitnik, care deschidea o direcţie învăluitoare spre depresiunea Rožňava. În zilele următoare, lovitura frontală a Corpului 6 armată a început să se combine cu o învăluire pe la vest. Diviziile 6 şi 18 infanterie au reuşit să respingă trupele inamice ameninţate cu învăluirea şi să cucerească o bună parte din platoul Silická. Succesele Corpului 6 armată au antrenat în înaintare şi Divizia 9 infanterie din corpul vecin, care a început să schiţeze o manevră de învăluire şi pe la est a oraşului Rožňava, pentru cucerirea căruia se îndreptau acum toate eforturile Armatei 4 române.

Ofensiva a fost reluată cu vigoare în ziua de 22 ianuarie. Poziţiile adversarului au fost rupte şi trupele Diviziilor 9,18 şi 6 infanterie au pătruns în interiorul acestora. Deşi cădea întunericul, luptele au continuat iar oraşul Rožňava şi gruparea de trupe care îl apăra au fost încercuite. Spre dimineaţă, inamicul a încetat lupta şi a început să se predea trupelor noastre.

În seara zilei de 23 ianuarie 1945, Armata 4 română a primit misiunea să-şi orienteze ofensiva spre nord-vest, pentru a cuceri creasta principală a Munţilor Metalici şi a ieşi pe cursul superior al rîului Hron. Acţiunea s-a declanşat a doua zi. Divizia 9 infanterie s-a izbit de o puternică rezistenţă organizata de inamic pe oraşul minier Dobšina, dar prin lovituri frontale şi manevre de învăluire şi de întoarcere, trupele sale i-au înfrînt rezistenţa, silindu-l să se retragă în valea Hronului. Acesta a găsit însă satul Telgárt ocupat de trupe din Divizia 8 cavalerie ajunse în Valea Hronului. Trupele duşmane au fost în bună măsură nimicite; o mică parte s-a retras spre nord, ieşind din raza de acţiune a forţelor române. Cele două divizii care ieşiseră în zona Telgárt au continuat înaintarea spre vest, în lungul cursului superior al Hronului, în direcţia oraşului Brezno.

În acest timp, Divizia 3 infanterie a înfrînt succesiv rezistenţele inamicului din localităţile Revuca şi Muraň şi se îndrepta şi ea spre Brezno. Comandantul Corpului 6 armată a trimis spre oraşul Tisovec Regimentul 27 infanterie (din Divizia 6), care a atacat prin surprindere şi a respins inamicul instalat în apărare la est de localitate, pe care a reuşit să o elibereze după 6 ore de lupte duse numai cu armament uşor de infanterie. Prin cucerirea oraşului Tisovec, trupele române au interceptat o altă mare şosea de rocadă, care lega oraşele Poprad şi R. Sobota. Printr-un ordin dat cu acest prilej de generalul Jmacenko, comandantul grupului de armate sovieto-român îi felicita pe învingători, *„pentru acţiunile ofensive executate cu pricepere şi încununate de succes, avînd ca rezultat cucerirea oraşului Tisovec"*. În ultimele zile ale lunii ianuarie trupele române se îndreptau concentric spre oraşul Brezno, pe care, în noaptea de 31 ianuarie spre 1 februarie 1945, l-au eliberat, prin lupte grele, ostaşii Diviziilor 8 cavalerie, 3 infanterie şi ai Regimentului 132 infanterie sovietic.

Operaţia Armatei 4 române de la Rožňava prezintă o importanţă deosebită prin amploarea şi rezultatele ei. În cursul acesteia, trupele române au eliberat mai multe localităţi (Rožňava, Plešivec, Dobšina, Revuča, Tisovec şi Brezno), au cucerit partea estică şi creasta principală a Munţilor Metalici, zdrobind astfel unul din principalii piloni ai apărării inamicului din Cehoslovacia. Populaţia a primit pe eliberatori cu un mare entuziasm, reflectat şi în cuvintele emoţionante pe care o învăţătoare din Dolomka le-a adresat ostaşilor români: *„V-am aşteptat fiindcă ştiam că ne aduceţi eliberarea de sub jugul ocupanţilor germani. Sfîntă şi frumoasă este menirea dumneavoastră de a reda poporului nostru libertatea şi posibilitatea de a-şi croi un destin propriu"*.

Dosare secrete ale diplomației revizioniste

1920. UN FALS DIPLOMATIC ȘI SUBSTRATUL SĂU POLITIC

Dr. VIORICA MOISUC

18 martie 1920. Cu autorizația guvernului maghiar și a regentului dictator Mikiós Horthy, dr. Charles Halmos s-a prezentat la Quai d'Orsay cu „propuneri ferme" privind „raillerea strînsă a Ungariei la Franța și națiunile prietene Franței, atît din punct de vedere economic, cît și politic. [Partea ungară] se angajează în mod deschis într-o politică net francofilă și dă garanții ferme pentru stabilitatea unui guvern cu o astfel de orientare"*.

Oferte generoase...

Dînd curs acestei inițiative, înaltul comisar francez Fouchet, aflat la Budapesta, și Maurice Paléologue, secretar general la Quai d'Orsay, împreună cu contii Csaky, Teleki și Apponyi, avînd ca element de legătură permanentă pe același dr. Charles Halmos, au negociat și pregătit proiectul unui acord de cooperare în domeniul economiei, care, înfăptuindu-se, ar fi dus la totala subordonare economică a Ungariei față de capitalul francez. „Întreprinderile proprietate de stat" (căile ferate, atelierele de construcții de mașini din Budapesta, turnătoriile, oțelăriile și atelierele de construcții mecanice din Dyosoir, majoritatea acțiunilor uzinei de tunuri din Györ, construcția și exploatarea unui canal între Dunăre și Tisa în aval de Budapesta, întreprinderea de gaz din Szolnok), ca și unele industrii private (între altele, cele două societăți de tramvaie din Budapesta, Societatea de electricitate și atelierele de mașini și vagoane, Societatea de exploatare și industrializare a cărbunelui, inclusiv minele de la Handlova și *Uricani* [subl. ns.], Uzinele de ciment de la Totis), pentru a căror obținere se promitea „ajutorul guvernului ungar și care ar fi inabordabile pentru grupurile financiare străine, ce n-ar dispune de acest ajutor", erau incluse cu larghețe în lunga listă de oferte a guvernului ungar.

În urma negocierilor ultrasecrete care s-au desfășurat între Paris și Budapesta în jurul acestor tentante propuneri, partea ungară a avansat proiectul unui acord propriu-zis cu caracter economic și politic, textul acestuia fiind cuprins în *nota* pe care dr. Halmos a remis-o lui Maurice Paléologue, la 12 mai 1920.

La data cînd dr. Halmos și-a prezentat nota sa, tratatul de pace dintre Ungaria și puterile aliate nu era încă semnat. Acest lucru s-a petrecut, cum se știe, abia la 4 iunie 1920. Tratatul de pace de la Trianon a fixat granițele statului ungar independent cu vecinii săi și recunoștea pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, a Slovaciei și Ucrainei subcarpatice cu Cehoslovacia, a Croației, Sloveniei și părții de vest a Banatului cu Serbia, iar regiunea Burgerland (fără orașul Sopron) intra în componența Austriei. Împreună cu Tratatul de pace de la Saint Germain (încheiat între Austria și puterile aliate), Tratatul de pace de la Trianon consfințea pe plan internațional noua realitate politico-istorică născută prin lupta de eliberare a popoarelor asuprite, prăbușirea Imperiului austro-ungar și crearea statelor naționale în centrul și sud-estul Europei. Statele constituite sau cele care și-au desăvîrșit unitatea națională prin lupta revoluționară a popoarelor respective erau *o realitate istorică* obiectivă, reprezentînd țări independente și suverane, constituite pe baza principiului naționalităților, avînd frontiere stabilite, în linii generale, *de voința națională* și ca atare ele *personificau triumful principiului naționalităților în această zonă a continentului*. Cît privește Congresul de pace de la Paris, prin documentele elaborate — tratatele de pace și Pactul Societății Națiunilor — el nu făcuse altceva decît să con-

* Documentele citate au fost depistate în Franța, în Arhiva Ministerului apărării naționale și în Arhiva Ministerului de externe, și le-am utilizat în redactarea comunicării pe care am prezentat-o la colocviul internațional cu tema *Consecințele tratatelor de pace de la Paris din 1919-1920 asupra statelor din Europa centrală și de sud-est* (Strasbourg, iunie 1984).

fere investitura juridică internațională unei realități geopolitice născute din însăși voința popoarelor.

Apărînd chiar în momentele în care dezagregarea monarhiei austro-ungare și formarea noilor state independente devenise un fenomen inevitabil, proiectul unei „Confederații danubiene" — așa cum fusese el gîndit de autorii săi — a fost sortit din capul locului să devină *o problemă*. În pofida tuturor realităților istorice și sfidînd voința colectivă a popoarelor, exprimată în cursul lunilor octombrie-decembrie 1918, precum și de deciziile Conferinței de pace, cercuri politice și economice interesate în dominarea și exploatarea țărilor din centrul și sud-estul Europei au căutat, sub motivații din cele mai diverse, să-și atingă scopurile lor. Prolectul de „Confederație danubiană" ilustrează și el cît se poate de bine acest fenomen.

...și cereri periculoase

Ideea care domină întreaga motivație a acordului propus de dr. Halmos în nota sa din 12 mai este cunoscuta teză a ungarocentrismului, combinată cu preocuparea specială a Ungariei pentru „bunăstarea" popoarelor „înapoiate" din centrul și sud-estul Europei: „Convinsă că pacea durabilă și atît de necesară dezvoltării întregii umanități nu ar putea să fie asigurată în Europa centrală decît prin restabilirea, într-un mod convenabil și absolut satisfăcător, a concilierii generale între ea și toți vecinii săi și fiind sigură că această conciliere generală ar fi primită cu satisfacție de guvernul francez, ale cărui interese ar fi în mod special favorizate, Ungaria este gata să înceapă negocieri directe cu toți vecinii săi pentru a reglementa prietenește și cu deplină satisfacție toate chestiunile pendinte". Dar pentru ca aceste „chestiuni pendinte" să se poată „reglementa prietenește și cu deplină satisfacție", guvernul ungar dorește „modificarea frontierelor fixate", „păstrarea unei părți din vechile teritorii: dispunînd de materii prime și forțe motrice indispensabile pentru menținerea vieții economice și mai ales pentru producția industrială a țării", *„în tot cazul, asigurarea concesionării către Ungaria a exploatării salinelor din Maramureș, precum și a exportului liber al produselor lor"* [subl. ns.], „repartizarea proporțională între toate statele succesorale a angajamentelor financiare contractate de statui ungar înainte și în timpul războiului" etc

Așadar, guvernul ungar își aroga dreptul să formuleze o serie întreagă de propuneri privind statele independente vecine, fără ca măcar să le fi consultat! Acesta a fost, probabil, și motivul pentru care secretarul general de la Quai d'Orsay, M. Paléologue, a încercat să se detașeze de această spinoasă problemă, consemnînd pe documentul ce-i fusese remis de dr. Halmos: „Primind această *Notă*, am specificat că o primesc doar «cu titlu informativ», fără a emite nici un fel de opinie asupra chestiunilor enumerate".

Cu toate acestea și în pofida gravelor implicații ce se puteau crea pentru Franța într-o zonă geografică în care ea recunoscuse de multă vreme dreptatea cauzei naționale a aliaților săi, negocierile franco-ungare (mai mult sau mai puțin secrete) s-au finalizat în aranjamente economice concrete. Astfel, la 23 mai 1920, Fouchet raporta președintelui Consiliului de Miniștri al Franței, AL. Millerand, desfășurarea audienței pe care o avusese la 18 mai la regentul Horthy, în prezența unor înalte personalități politice și militare maghiare. Cu această ocazie, Fouchet dăduse citire unei declarații, mai mult sau mai puțin oficială, cuprinzînd principiile guvernului francez privitoare la colaborarea cu Ungaria. Acest document (pe al cărui original se află semnătura lui Millerand), deși se cantona în principii care nu depășeau cadrul tratativelor de pace și nici pe acela al scrisorii[1] adresate de primul ministru francez la 6 mai delegației ungare la Conferința de pace, lăsa să se vadă clar dispoziția Franței pentru o interpretare labilă a paragrafului din scrisoarea sus-amintită referitor la posibilitatea „de a se corecta, în trasarea frontierelor, orice nedreptate contra căreia pot fi aduse obiecții fundamentale". Și ni se pare interesant amănuntul pe care Fouchet îl menționează în încheierea raportului său din 23 mai: „La terminarea acestui mic ceremonial, am socotit prudent să mă retrag pentru a evita să fiu amestecat în comentarii susceptibile a degenera în discuții de care mă temeam, mai ales în prezența unor martori atît de numeroși".

„Visuri îndrăgite"

În toată desfășurarea convorbirilor Paris-Budapesta în 1920 frapează atitudinea foarte categorică a lui Horthy, care urmărea cu tenacitate redobîndirea teritoriilor pierdute de Ungaria. Astfel, în momentul în care publicitatea făcută în jurul semnificației politice și economice a negocierilor franco-ungare, intervențiile prompte ale statelor lezate în interesele lor de conținutul proiectului „Confederației danubiene", ca și puternica rivalitate britanică au determinat cercurile franceze să pună surdină întregii afaceri, Horthy și colaboratorii săi au început să agite spectrul „pericolului bolșevic", erijîndu-se în apărători ai Europei capitaliste. La 19 iulie 1920, Fouchet îi comunica lui Al. Millerand că guvernul ungar solicita „un mandat dat de Europa Ungariei pentru a organiza apărarea în Carpați, cu armata sa reconstituită", împotriva primejdiei bolșevice.

[1] Prin această scrisoare, delegației ungare i se făceau cunoscute prevederile Tratatului de pace pe care urma să-l semneze.

Cîteva zile mai tîrziu, tot dintr-un raport al lui Fouchet aflăm că la 26 iulie şeful guvernului ungar îi informase oficial pe reprezentanţii britanic, american, francez şi italian la Budapesta în legătură cu „neliniştile pe care i le cauzează înaintarea armatei roşii. Ne-a cerut — arăta Fouchet — să intervenim pe lîngă guvernele noastre pentru a obţine în favoarea Ungariei autorizaţia de a apăra cu armele Carpaţii. El a lăsat să se înţeleagă că în caz de refuz face toate rezervele cu privire la hotărîrea guvernului ungar". Înaltul comisar francez arăta că în acele momente în Ungaria avea loc mobilizarea generală, apreciind că „este în afară de orice îndoială că aici există clar intenţia de a se profita de împrejurările actuale pentru reocuparea Rûteniei" ca şi pentru iniţierea „unei operaţii contra guvernului austriac". Tot în ziua de 26 iulie, în urma unei convorbiri cu contele Teleki, diplomatul francez a raportat la Quai d'Orsay: „Situaţia pare a fi desigur foarte serioasă..., ungurii ştiu, de exemplu, că Prutul este greu de apărat dacă nu are în faţă o armată mare şi că, pornind din cutare sau cutare punct, valul invadator se rostogoleşte, pînă în inima Carpaţilor". În încheierea raportului său, Fouchet arăta: „Iată de ce maghiarii se simt în situaţia să solicite o autorizaţie în favoarea lor, care le-ar da posibilitatea chiar să reocupe o parte a vechiului lor teritoriu de unde, probabil, nu ar mai consimţi să plece; mijloc abil de a eluda, măcar în parte, executarea Tratatului de pace [de la Trianon, semnat între timp — *n.a.*] şi de a obţine o frontieră comună cu Polonia... Acestea sînt visurile îndrăgite aici...". De altfel, la 6 august 1920, în faţa Camerei Deputaţilor, contele Teleki avea să vorbească în termeni fermi despre aceeaşi problemă, ceea ce l-a făcut pe comisarul Fouchet să noteze: „Fără îndoială, dacă declaraţii ca dorinţa unei acţiuni militare concertate cu Aliaţii este motivată de pericolul roşu, gîndurile ascunse sînt în mod evident acelea că, odată ajunşi în Carpaţi, soldaţii maghiari nu ar mai pleca, fie printr-un simplu refuz, fie pentru motivul că Ungariei i-ar trebui plătită bine colaborarea sa, oricît de mică ar fi aceasta. Tratatul [de pace] ar fi deci remaniat în detrimentul cehilor şi acesta ar fi doar începutul. Apoi pentru ce te-ai opri pe un drum atît de atrăgător?"

La 10 august, neobositul dr. Halmos, sosit în grabă la Paris, a încercat să alerteze pe M. Paléologue: „Cehoslovacii sînt incapabili să-şi apere frontiera spre Carpaţi [Carpaţii Păduroşi — *n.a.*]; numai armata ungară ar putea să opună o barieră de netrecut bolşevicilor". Ascultînd acestea, diplomatul francez „i-a recomandat să sfătuiască pe compatrioţii săi să nu întreprindă nimic care ar putea face să fie suspectate intenţiile lor de respectare a obligaţiilor Tratatului de pace".

Reacţie promptă

Proiectul „Confederaţiei danubiene" a fost repede şi corect descifrat în intenţiile sale reale de către cercurile conducătoare din ţările vecine cu Ungaria. Era şi firesc, deoarece, într-o formă sau alta, proiecte vizînd menţinerea anacronicului edificiu austro-ungar mai fuseseră lansate şi în perioada anterioară. În 1918, împăratul-rege Carol avansase formula unei aşa-zise „autonomii culturale" pentru popoarele subjugate de dubla monarhie, iar mai apoi urmaseră zbaterile guvernului Karolyi Mihaly, mai ales ale ministrului naţionalităţilor Oszkár Jászi, ca şi măsurile militare şi politice ale lui Bela Kun în vederea creării unei „republici sovietice fără hotare", tentativa de restaurare a Habsburgilor în Ungaria,

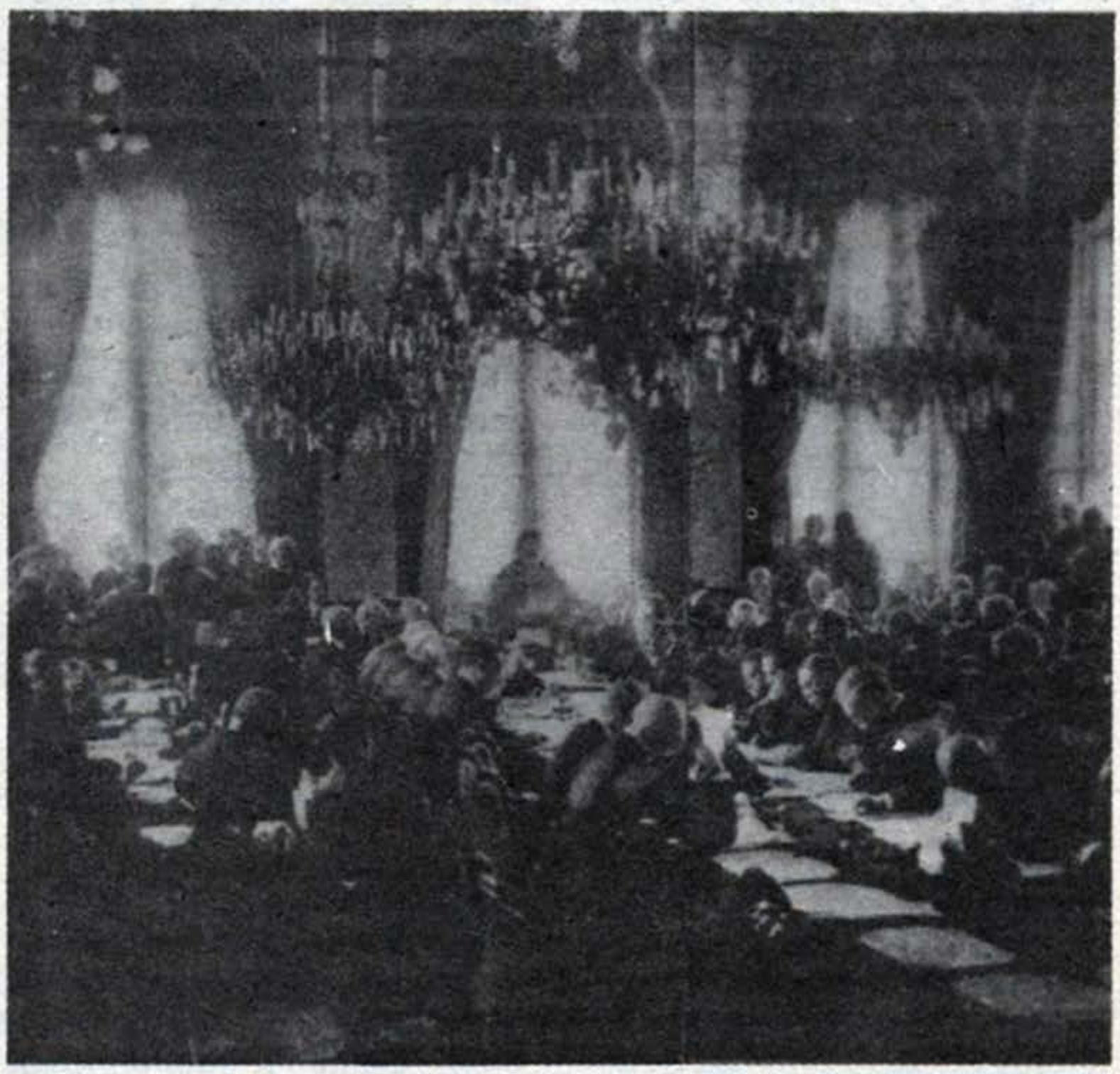

Conferinţa de pace de la Paris care a pus capăt primului război mondial a consfinţit pe plan internaţional o realitate istorică, izvorîtă din triumful idealurilor de libertate şi unitate naţională statală ale popoarelor din centrul şi sud-estul Europei. În imagine: o şedinţă în plen a Conferinţei de pace

toate vizînd acelaşi scop: salvarea sau, mai apoi, reconstituirea vechiului teritoriu stăpînit de Ungaria. Acelaşi obiectiv îl urmăreau de altfel şi cei care, *mutatis mutandis*, rămîneau partizanii devizei *Hungariae est imperari orbi universo*, pretinzînd că luptă pentru eliberarea ungurilor care, chipurile, au căzut victime opresiunii din statele vecine.

Reacţia promptă şi comună a ţărilor vecine Ungariei faţă de proiectul „Confederaţiei danubiene" s-a evidenţiat prin două trăsături: hotărîrea de a-şi apăra independenţa şi suveranitatea naţională în limitele frontierelor stabilite prin voinţa popoarelor exprimată în 1918 şi confirmată prin tratatele de pace şi, în al doilea rînd, dorinţa acestor state ca, pe aceste baze, să strîngă colaborarea cu Ungaria.

Refuzul guvernului român de a accepta proiectul unui aşa-zis tratat propus de Ungaria şi comunicat de M. Paléologue ministrului român la Paris, prinţul Ghika, la 23 martie 1920, este cu totul explicabil. Textul acestui proiect de tratat nu se referea de fapt la vreo colaborare, ci conţinea pur şi simplu revendicările teritoriale ungare în Transilvania, precum şi alte revendicări ce subminau suveranitatea şi ordinea internă a statului român. Răspunsul oficial al guvernului din Bucureşti *a* fost fără echivoc: „Cu rezerva respectului absolut şi integral al limitelor teritoriale detaliate în Tratatul de pace — se arăta într-o telegramă expediată de ministrul francez la Bucureşti, Daeschner — ...[guvernul român] are intenţia fermă să promoveze faţă de Ungaria o politică de bune raporturi şi să nu dea o importanţă excesivă diverselor incidente care vor continua să se producă la frontieră. Atitudinea sa se va schimba totuşi în cazul cînd Ungaria ar deveni ameninţătoare la adresa unuia dintre vecinii săi: acesta poate fi sigur că va găsi îndată ajutor în România". În acelaşi timp, se preciza că România primea cu satisfacţie orice măsură menită să contribuie la menţinerea păcii în Europa centrală, dar îşi exprima îngrijorarea pentru faptul că ajutorul şi înţelegerea dovedite de guvernul francez erau folosite de cercurile politice din Budapesta pentru a sili Praga să cedeze unele teritorii. Guvernul român — nota Daeschner — „declară că el se va opune energic oricărei tentative de această natură".

De altfel, în Cehoslovacia, preocuparea cercurilor politice ungare de a „salva" această ţară de la tot felul de primejdii a primit o ripostă din cele mai ferme. Preşedintele E. Beneş a refuzat orice propunere privind accesul trupelor ungare pe teritoriul ţării sale şi a afirmat că „guvernul său are mijloacele necesare pentru a-şi asigura în mod eficace propria sa apărare". Ulterior, referindu-se la atitudinea statelor ce vor forma Mica Antantă faţă de proiectul „Confederaţiei danubiene", Beneş afirma că respingerea categorică de către acestea a unei astfel de idei trebuia privită ca „expresia naturală a rezistenţei lor faţă de orice încercare de reconstruire sau restaurare a timpurilor apuse".

Aceeaşi replică au primit tentativele ungare şi la Belgrad. Oamenii politici iugoslavi şi-au dat seama încă de atunci că, în fond, „orientarea magnaţilor de la Budapesta este în mod net îndreptată către Germania, singura de la care pot aştepta ajutor pentru restaurarea puterii lor prăbuşite". În aceste condiţii — nota ministrul francez la Belgrad — „se estimează că pericolul maghiar nu va înceta să fie ameninţător cel puţin atîta timp cît nu vor înceta încercările de readucere a Habsburgilor la Budapesta. Or, fie că-i vorba de Carol, Albert sau Iosif, toţi sînt Habsburgi şi ţelul tuturor este acelaşi: restaurarea Ungariei în vechile ei frontiere".

Proiectul „Confederaţiei danubiene" a avut un ultim episod diplomatic în aprilie 1921, cînd ministrul de externe român Take Ionescu a remis ministrului francez la Bucureşti copia unui acord secret care ar fi fost semnat la Budapesta în 23 iulie 1920 din partea Franţei de către înaltul comisar Fouchet şi din partea Ungariei de Horthy cu Teleki. Prin acest acord Franţa promitea Ungariei sprijin, inclusiv militar, pentru rectificarea, în favoarea ei, a frontierelor cu Austria, Iugoslavia, Cehoslovacia şi România. Ultimul paragraf era de o gravitate cu totul deosebită: „În legătură cu această convenţie teritorială, pe calea notelor între guvernul ungar şi guvernul francez, s-a încheiat un acord în virtutea căruia Ungaria este autorizată ca, în cazul în care România va fi la cheremul unui regim bolşevic, să ocupe imediat teritoriile româneşti care i-au aparţinut înainte de război. În acest caz, dacă Ungaria va fi atacată, ea va avea ajutorul efectiv al Franţei".

Reacţia guvernului din Paris a fost deosebit de promptă: *el a dezminţit categoric existenţa vreunui tratat secret cu caracter politic între Franţa şi Ungaria*.

În final, menţionăm un fapt, care poate ţine loc şi de concluzii. La recentul colocviu internaţional pe tema *Consecinţele tratatelor de pace de la Paris din 1919-1920 asupra statelor din Europa centrală şi de sud-est*, istoricul francez Jacques Bariéty, studiind aceleaşi documente din arhivele franceze, documente utilizate şi de noi în acest articol, a ajuns la aceeaşi concluzie: aşa-zisul „acord" franco-ungar din iulie 1920 n-a fost altceva decît *un proiect elaborat la Budapesta*, căruia Ministerul de externe francez *nu i-a acordat avizul său*. Am mai adăuga doar faptul că, dată fiind epoca în care s-a vînturat acest proiect, el a reprezentat o manevră a diplomaţiei horthyiste de *a* sensibiliza cercurile politice şi economice influente franceze în etapa premergătoare semnării Tratatului de pace de la Trianon.

O UNANIMĂ REPLICĂ ANTIREVIZIONISTĂ

M. C. STĂNESCU

1 noiembrie 1936. La Milano, cu prilejul aniversării a 14 ani de la venirea fascismului la putere, dictatorul Benito Mussolini face un lung expozeu asupra situaţiei internaţionale, în care se pronunţă deschis pentru revizuirea tratatelor de pace, încheiate în urma primului război mondial. Referindu-se la Ungaria horthystă, dictatorul fascist declară, între altele: „Atîta timp cît nu se va face dreptate Ungariei nu va putea exista o reglementare definitivă a intereselor în bazinul dunărean". În ţara noastră, ca pretutindeni în Europa, declaraţia lui Mussolini declanşează puternice reacţii de indignare. Ea reprezintă o surpriză chiar şi pentru presa italiană, care, în prima zi de după mitingul de la Milano, ezită să reproducă integral pasajul respectiv.

Pentru observatorul atent, discursul nu este însă o surpriză. Imediat după venirea sa la putere, Mussolini iniţiase strînse relaţii de colaborare cu regentul Miklós Horthy, dictatorul Ungariei, relaţii care îşi aveau izvorul în conţinutul fascist al regimurilor politice pe care cei doi le instauraseră în ţările lor, încă la începutul deceniului trei. Cu timpul, Mussolini începuse să la public apărarea Ungariei horthyiste, socotind-o o mare nedreptăţită, o „victimă" a Tratatului de pace de la Trianon. La 5 iunie 1928, în cadrul unui discurs ţinut în Senat, şeful fascist afirmase: „Am avut şi în alte dăţi prilejul să declar că tratatele nu sînt eterne". Patru ani mai tîrziu, la 17 octombrie 1932, primind o delegaţie oficială ungară, el o asigură că „atitudinea noastră nu va fi schimbată". Într-un articol intitulat Mica Înţelegere şi pacea europeană, publicat în 13 aprilie 1933, Mussolini scria că „ideea revizionistă este în marş şi nu are s-o oprească fragilul bloc", pentru ca în cadrul unei adunări fasciste din 18 martie 1934 să făgăduiască Ungariei horthyiste întreg sprijinul său pentru a obţine „justiţia".

Făcînd astfel de promisiuni, Mussolini se bucura de sprijinul lui Hitler, care încă înainte de venirea la putere, în ianuarie 1933, îşi făcuse cunoscute concepţiile sale revizioniste, revanşarde.

În deceniul patru, poporul român şi-a exprimat cu deosebită vigoare hotărîrea de a-şi apăra independenţa şi suveranitatea naţională, respingînd cu fermitate revizionismul. *În imagine:* demonstraţie antirevizionistă din anul 1933.

Noiembrie 1936. P.C.R. condamnă revizionismul

Aşadar, discursul de la Milano nu era o surpriză, ci mai degrabă o reafirmare a unui program politic care îşi făcuse din revizionism principalul său pivot. Era deci firească indignarea stîrnită în România de o astfel de declaraţie. Întregul popor, inclusiv naţionalităţile conlocuitoare, s-a ridicat solidar în apărarea independenţei şi integrităţii teritoriale a statului român. Consecvent poziţiei sale antifasciste, Partidul Comunist Român a dat publicităţii o declaraţie intitulată *Partidul Comunist din România şi discursul lui Mussolini ţinut la Milano în ziua de 1 noiembrie*, în care se arăta: „Declaraţia lui Mussolini, făcută la 1 noiembrie a.c. la Milano, constituie o provocare de război şi o încurajare directă a tuturor elementelor fasciste şi războinice din toată lumea şi mai cu seamă a fasciştilor germani şi a militariştilor japonezi în Extremul Orient. Declaraţia necesităţii revizuirii actualelor graniţe ale statelor din bazinul dunărean, ca singurul mijloc de pacificare a ţărilor dunărene, constituie o ameninţare directă a păcii. Această declaraţie încurajează fascismul şi revizionismul din Ungaria şi reprezintă un îndemn direct la război". Partidul comunist, se arăta în continuare, este hotărît să lupte „contra oricărei revizuiri a tratatelor de pace", considerînd „orice acţiune care duce la întărirea relaţiunilor între statele Micii Antante, a Înţelegerii Balcanice, cu Franţa, U.R.S.S., la întărirea Ligii Naţiunilor şi a legăturilor cu toate ţările pacifice ca acte pozitive în lupta pentru împiedicarea războiului pe care-l pregăteşte imperialismul fascist".

Atitudinea fermă de apărare a intereselor naţionale ale statului român a fost exprimată şi prin intermediul organizaţiilor legale, create şi conduse de P.C.R. Dintre acestea, pe o poziţie deosebit de semnificativă s-a situat MADOSZ-ul, care a lansat apelul intitulat *Pentru pace şi democraţie. „Dreptatea" revizionistă a lui Mussolini:* „Discursul lui Mussolini nu poate fi primit de noi cu ovaţie. E un joc periculos ce se face cu sentimentul cel mai nobil al sutelor de mii de maghiari... Fraţi maghiari, este vorba de soarta noastră. Şi noi, maghiarii ardeleni cei mai competenţi, declarăm în faţa lumii întregi: *vrem pace înainte de toate!* Dacă reacţiunea fascistă, pentru planurile sale războinice, vrea distrugerea frontierelor actuale, nimicirea stărilor de pace, degeaba încearcă cu noi... Vrem să luptăm alături cu fraţii noştri români ca politica externă a României să se îndrepte spre statele mari democratice, care respectă independenţa naţiunilor mici".

Populaţia de naţionalitate maghiară din România — se preciza într-o moţiune adoptată la întrunirea antirevizionistă organizată de MADOSZ la 20 decembrie la Tîrgu Mureş — „nu poate aştepta o soartă mai bună de la despoţii imperialismului italian şi german... Ne întoarcem faţa spre masele populare române, cu sentimente frăţeşti pentru pace ca, în colaborare cu ele, sub stindardul ideilor democraţiei adevărate, să ne realizăm o viaţă mai bună".

În numele Frontului Plugarilor, dr. Petru Groza declara: „Faptul că un cap de stat a putut vorbi aşa cum a vorbit la Milano, aruncînd, asemenea nebunului, o piatră în fîntînă, pe care acum o sută de cumînţi se silesc s-o scoată, este rezultatul regimului politic antidemocratic şi nu se putea ivi într-o ţară guvernată prin voinţa poporului care ar sancţiona imediat astfel de provocări".

Subliniind faptul că în Europa s-a constituit deja un bloc al statelor revizioniste, *Lumea nouă*, organ central de presă al Partidului Social-Democrat, aprecia că discursul de la Milano arăta că „Germania şi Italia se pregătesc să ceară si, dacă e nevoie, să impună cu puterea armelor o nouă împărţire a lumii... Să se dea poporului maghiar votul secret pe care tot nu-l are încă! Să se dea ţăranilor maghiari pămîntul care şi azi e încă în mîinile magnaţilor! Să se constituie un regim de adevărată democraţie la Budapesta!... Dacă toate acestea se vor face, va fi, într-adevăr, înfăptuită mai multă dreptate pentru Ungaria".

Întregul popor român

Împotriva zgomotoasei campanii revizioniste susţinute făţiş de către Italia fascistă şi Germania nazistă s-au pronunţat cu hotărîre şi celelalte partide şi organizaţii politice din ţara noastră. Reprezentanţi ai Partidului Naţional-Ţărănesc au exprimat „hotărîrea întregii naţiuni române de a nu ceda nimănui nici o brazdă din pămîntul cuprins între hotarele ţării unite... Orice agresiune se va încerca împotriva acestor hotare se va izbi şi se va frînge de voinţa şi de braţul înarmat al poporului român".

La rîndul său, Partidul Naţional-Liberal, aflat la putere, publica în *Viitorul* din 4 noiembrie un articol în care dezaproba spiritul de care era pătruns discursul lui Mussolini, deoarece „ideea revizionistă poate constitui cea mai serioasă ameninţare a păcii". Într-un interviu acordat presei străine la 18 noiembrie, C.I.C. Brătianu declara: „A voi revizuirea este a preconiza războiul... Noi voim pacea cu toţi vecinii, voim o colaborare fără gînduri duşmănoase cu Ungaria".

Personalităţi ale vieţii publice au condamnat cu vehemenţă politica cercurilor revizioniste din Ungaria, dezvăluind caracterul ei reacţionar, primejdia pe care aceasta o reprezenta pentru pacea şi securitatea popoarelor europene. La cîteva zile după discursul rostit la Milano, marele istoric patriot Nicolae Iorga a tipărit în limba italiană o lucrare ce cuprindea:

o scrisoare către Mussolini, două hărți cu aria de răspîndire și cifre statistice despre români înainte de primul război mondial, numeroase extrase din documente și lucrări fundamentale privitoare la români și drepturile lor istorice asupra teritoriului pe care îl locuiesc. La 6 noiembrie a rostit o importantă cuvîntare la posturile de radio, iar în zilele de 1 și 3 decembrie a vorbit la Academia comercială și, respectiv, la congresul Ligii Culturale, iar în gazeta proprie *Neamul românesc* insista asupra faptului că „noi n-avem nimic de dat" și sublinia că ungurii sînt „o nație de ispravă, cu care dorim să trăim în liniște".

Indignarea poporului nostru față de agitațiile revizioniste s-a reflectat pe larg în paginile presei. Ziare independente din Capitală (*Zorile*, *Adevărul*, *Dimineața*, *Lupta* etc.) au publicat numeroase articole de condamnare a politicii cercurilor fascisto-revizioniste. „Dreptatea Ungariei — scria, de pildă, *Zorile*, din 4 noiembrie 1936 — înseamnă revizuirea granițelor celor trei țări ale Micii Înțelegeri, pînă la limitele fostului regat al sfîntului Ștefan..."

Sub semnul puternicei indignări a întregii națiuni, solidară în eforturile sale de apărare a independenței, suveranității și integrității teritoriale a statului român, au avut loc numeroase manifestații publice la care au participat cele mai reprezentative personalități ale vieții politice, culturale și științifice a țării, inclusiv membri ai guvernului și șeful statului, dînd expresie hotărîrii nestrămutate a poporului nostru de a-și apăra cu orice sacrificiu libertatea și dreptul de a fi stăpîn în vatra strămoșească. Mesajul tronului prezentat la 15 noiembrie, cu prilejul deschiderii lucrărilor Corpurilor legiuitoare, referindu-se la discursul rostit de Mussoiini, afirma că scopul suprem al României este „menținerea păcii și integritatea fruntariilor noastre, trasate pentru vecie... În ceasul acesta greu, toate forțele neamului nostru trebuiesc mobilizate numai pentru apărarea patrimoniului de drepturi pe care ni l-au încredințat cu mari jertfe înaintașii noștri".

Manifestațiile antirevizioniste, replică unanimă a poporului român față de discursul lui Mussolini, au dobîndit o semnificație sporită prin sărbătorirea împlinirii a 18 ani de la înfăptuirea statului unitar-național, hotărîtă la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

În cadrul acestei sărbătoriri, în prezența membrilor guvernului, a unor șefi de partide și organizații politice și culturale, a unui public numeros, a avut loc inaugurarea Arcului de Triumf, monument închinat memoriei miilor și miilor de eroi ai luptei pentru unitatea națională a poporului român.

Exprimînd sentimentele întregii colectivități românești, chemarea lansată de Comitetul Central al Blocului Democratic, organizație legală de masă creată și condusă de P.C.R., cerea ca ziua de 1 decembrie „să fie o zi de solidară manifestație a întregului popor român împotriva agresiunilor anunțate prin discursul de la Milano al lui Mussolini... Blocul Democratic îndeamnă poporul muncitor din România să participe activ la manifestația de la 1 decembrie, care trebuie să fie o manifestare împotriva fascismului revizionist".

Stăpînii lor legitimi

A fost organizată de asemenea o ședință solemnă a corpurilor legiuitoare, la care au luat parte delegații reprezentative de parlamentari și militari din Cehoslovacia, Iugoslavia și Franța, constituindu-se într-o adevărată „ședință a Parlamentului Micii Înțelegeri". Prin desfășurarea și conținutul cuvîntărilor rostite, ea a exprimat hotărîrea participanților de a consolida alianțele defensive încheiate și a se apăra în comun împotriva pericolului pe care îl reprezenta politica statelor revizionisto-fasciste. Luînd cuvîntul, Jean Malypetr, președintele Camerei Deputaților din Cehoslovacia, declara că ședința Parlamentului român din 1 decembrie 1936, la care participau și reprezentanți ai Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Franței, nu avea loc „pentru a proclama în fața lumii revendicări particulare, nici programe noi. Nu avem decît o revendicare, care ar trebui să fie comună întregii umanități civilizate, aceea de a trăi în liniște și pace". Și, referindu-se la pretențiile cercurilor revizioniste horthyiste, își ex-

Dialog telefonic între Mussolini și Hitler: „Ei, ți-a plăcut cum am învîrtit-o la Milano?" (Zorile, din 6 noiembrie 1936)

prima sincera nedumerire: „Cum şi-au putut închipui asupritorii că cei asupriţi nu vor folosi primul prilej pentru a se elibera? Şi cum pot reclama teritoriile pe care le răpiseră popoarelor, care erau de veacuri legitimii lor stăpîni?... Cum pot ei încerca să convingă lumea că au fost victimele unei nedreptăţi, cînd cei pe care i-au asuprit timp de veacuri nu au făcut altceva decît să recîştige libertatea şi independenţa lor?"

În spiritul ideii că statele naţionale create pe ruinele fostului imperiu dualist nu erau rezultatul unor hotărîri arbitrare sau al tratatelor de pace, ci triumful unei legităţi istorice, generalul Mittelhausser, şeful misiunii militare franceze prezentă la manifestările organizate la Bucureşti, declara: „Astăzi, ca şi acum douăzeci de ani, vom fi gata să ne devotăm idealului comun al garanţiei reciproce a integrităţii teritoriilor noastre respective, *astfel cum rezultă din pacea de justeţe şi de reparaţie pe care naţiunea română, în ce o priveşte, a aşteptat-o mai mult de zece secole*".

Pericolul pe care politica blocului fascisto-revizionist îl reprezenta la adresa păcii continentului era clar exprimat şi de Mihail Ostrovski, ministrul U.R.S.S. la Bucureşti, într-un articol publicat în *Zorile* din 2 decembrie 1936. „Sînt ţări — arăta el — care au revenit la vechea lor concepţie a «cîrpei de hîrtie», concepţie datorită căreia valuri de sînge au scăldat cîmpiile Belgiei şi ale Serbiei, ale Franţei de Nord-Est, ale României şi ale Rusiei. Totuşi — se mira diplomatul sovietic —, nu sînt considerate de dînşii drept «cîrpe de hîrtie» decît tratatele salvgardînd pacea şi barînd drumul războiului".

Conştientă de acest pericol, opinia publică din România şi-a exprimat voinţa sa de pace şi libertate, de apărare a intereselor sale naţionale, a independenţei, suveranităţii şi integrităţii teritoriale în cadrul a numeroase mitinguri şi manifestaţii antirevizioniste ce s-au desfăşurat în tot cursul lunilor noiembrie şi decembrie 1936 şi care s-au bucurat de larga participare a maselor populare mobilizate de P.C.R. şi de organizaţiile de masa create, conduse sau influenţate de comunişti: MADOSZ. Blocul Democratic, Comitetul naţional român pentru pace (RUP), Frontul Plugarilor. Celelalte partide politice, organizaţii democratice şi instituţii (P.N.L., P.N.Ţ., Partidul Conservator — Gr. Filipescu, Liga Culturală, Liga Antirevizionistă, Academia română etc.) au participat, de asemenea, la marile mitinguri şi demonstraţii prin care masele muncitoare, întregul nostru popor, într-o impresionantă unitate, s-a ridicat împotriva politicii revizioniste. Acest spirit de solidaritate naţională era astfel exprimat de către unul din gazetarii epocii: „Antirevizionismul nu poate fi privilegiul unui singur individ, unui singur partid, unei singure familii sau unui singur elan. El aparţine fiecărui ins în parte şi întregii ţări în genere... Antirevizionist este fiecare cetăţean şi împotriva revizionismului se ridică toata ţara".

• CLIO ANUNŢĂ •

VOT DESCHIS PENTRU UNIRE

„Noi, subsemnaţii alegători ai oraşului Caracalu, districtul Romanaţi, împuternicim şi îndatorim pe deputatul nostru, d-lu Ioan Dumitriu ca îndată după constituirea Divanului ad-hoc să declare şi în tot cursul lucrărilor să zică cu conştiinţa şi să voteze pe faţă, iar nu cu vot secret [s.n.] puncturile următoare:"

Fragmentul face parte dintr-un document - după ştiinţa noastră inedit - care aminteşte de lupta poporului român pentru înfăptuirea unirii de la 1859. Este o împuternicire dată de „Comitetul Unirea" din Caracal, reşedinţa judeţului Romanaţi, reprezentantului cetăţenilor din această zonă, în Divanul ad-hoc al Valahiei, care urma să dezbată viitorul statut politic al ţării. Întrunit la 15 septembrie 1857, „Comitetul Unirea" îl delega pe concetăţeanul lor să voteze deschis pentru unire, susţinînd o serie de „puncturi" deosebit de semnificative prin conţinutul lor şi care prevedeau între altele: „Chezăşuirea autonomii şi a drepturilor noastre internaţionale, după cum sînt otărîte amîndouă prin capitulaţiile din anii 1393-1460-1513 încheiate între ţările române cu Înalta Poartă suzerană, precum şi neutralitatea teritoriului moldo-român" şi „Unirea ţerilor România şi Moldavia într-un singur stat şi sub un singur guvern".

Un an şi cîteva luni mai tîrziu - la 5 şi, respectiv, 24 ianuarie 1859 - prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, fierbintea dorinţă a românilor - Unirea Moldovei cu Ţara Românească - devenea fapt împlinit. În acest sens votase deschis, în forul în care fusese trimis, reprezentantul cetăţenilor din Caracal. El n-a mai apucat însă să împărtăşească bucuria unirii împlinite, sfîrşindu-se din viaţă la 3 ianuarie 1859.

Dumitru BOTAR

POPAS ÎN BURGURI ŞI CASTELE

IORDACHI BODEA

„Şi mai dăruim cavalerilor [ioaniţi] dreptul de a strînge jumătate din toate veniturile şi foloasele ce se cuvin regelui de la românii locuitori ai Ţării Litua, *afară de Ţara Haţegului cu cele ce ţin de ea* [s.n.]".

Astfel glăsuia textul Diplomei cavalerilor ioaniţi din 2 iunie 1247, document ce constituie una din cele mai vechi atestări a organizării politice a românilor din Ţara Haţegului — instituţia cnezială.

Străveche vatră de civilizaţie românească — în imediata vecinătate a salbei de cetăţi dacice din Munţii Orăştiei şi numărînd între aşezările ei de două ori milenara Sarmizegetusă romană (numită în epoca feudală Britonia) — Ţara Haţegului a constituit unul din cele mai dîrze bastioane de rezistenţă împotriva infiltrării feudalităţii regale maghiare. La scurt timp după ce mai sus-menţionata Diplomă a ioaniţilor amintea existenţa Ţării Haţegului, în anii 1276-1277 locuitorii ei au participat la lupta — din păcate neîncununată de succes — dusă de voievodul Litovoi împotriva regalităţii. Cu toate acestea, regalitatea nu a reuşit să implanteze în zonă, pînă la începutul sec. XIV, decît o fortificaţie — cetatea de la Haţeg, de pe vîrful dealului Orlea.

De aici, de la Sîntămăria-Orlea — unde un hotel de categoria I cu 32 locuri de cazare, un han cu 47 locuri în clădire şi alte 46 locuri în căsuţe oferă posibilităţi optime de cazare — pasionatul de drumeţii pe urmele istoriei va putea vedea, în afara vestigiilor antichităţii geto-dacice şi daco-romane, vestigiile cneziale de la Streisîngeorgiu, de la Mălăeşti, de la Strei, de la Sălajul de Sus, toate datînd din sec. XIII-XIV, din zorii epocii feudale.

Mergînd mai departe, spre răsărit, turistul iubitor de istorie ajunge în alte ţocuri cu străveche organizaţie politică românească — Ţara Făgăraşului. „Această parte [a Transilvaniei] care se întinde spre Braşov... şi pînă la Sibiu este cea mai sălbatică, amestecată pe alocuri cu păduri umbroase, pline de farmec şi este udată de rîuri nesecate şi în tot locul se ivesc dealuri însorite". Astfel descria, la jumătatea sec. XVI, umanistul Anton Verancsics peisajul Ţării Făgăraşului, zonă intens locuită de români, aşa cum de altfel o constata pe la 1580 şi umanistul Antonio Possevino: „Sus-numitul comitat este aşezat într-un loc

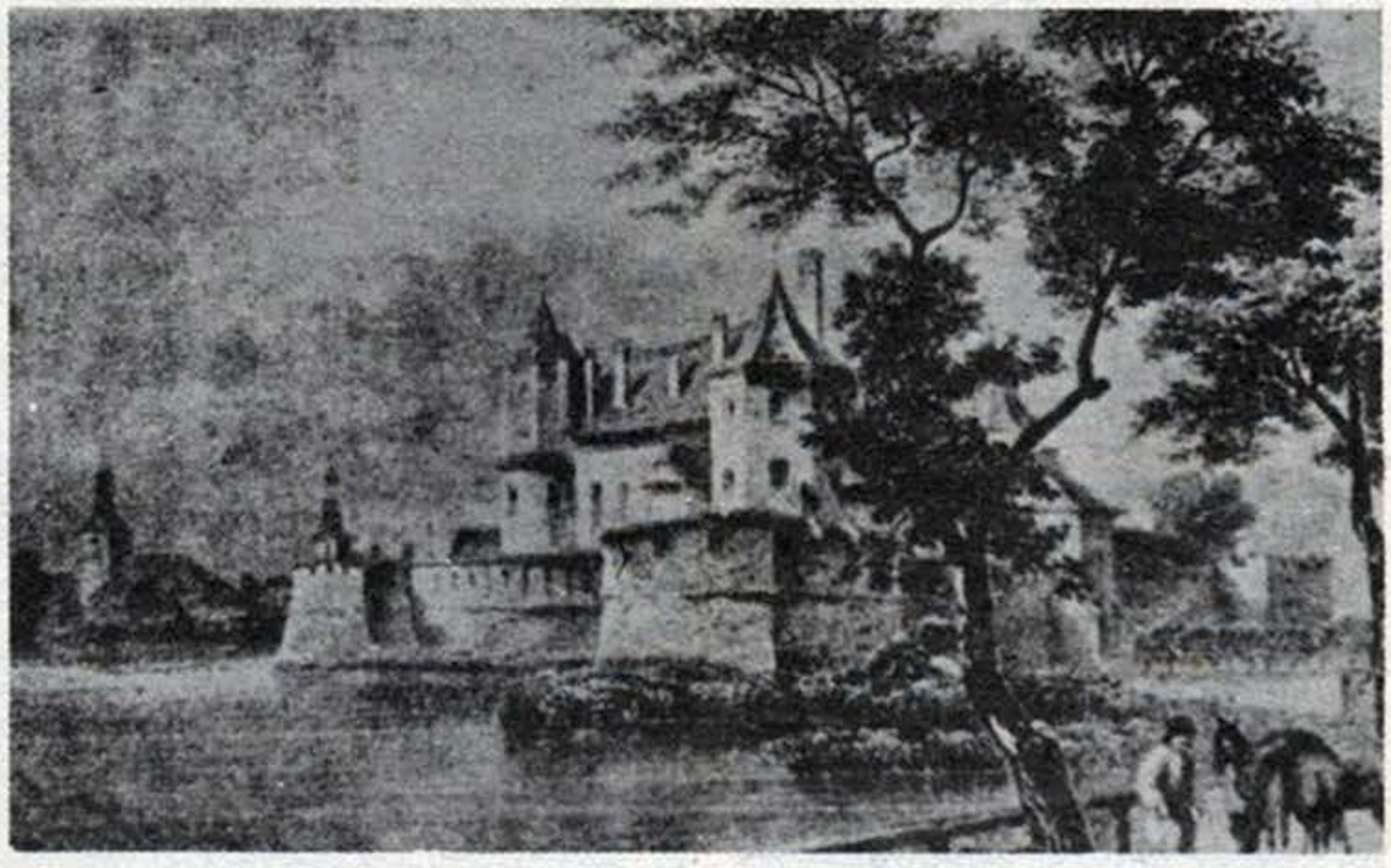

Două obiective istorice pe un renumit traseu turistic: Cetatea Făgăraş (gravură de epocă - sus) şi Cetatea Rîşnov

foarte frumos, avînd un castel bine întărit şi peste 70 de sate, aproape toate pline de români".

Vestigiul feudal cel mai important al oraşului Făgăraş este, fără îndoială, impunătoarea cetate ce adăposteşte astăzi Muzeul Ţării Făgăraşului. Înălţată începînd cu sec. XII-XIII, elementele ei cele mai importante datează de la jumătatea sec. XVI, cînd Ştefan Mailat, voievodul Ardealului, a transformat-o într-o puternică fortificaţie. Spre sfîrşitul secolului, Balthazar Báthory a adăugat puterii eleganţă. Potrivit relatării călătorului Giorgi Tomasi, el a început „o măreaţă clădire în stil italian pentru locuinţa sa şi a făcut în mijloc o sală mare, pe care a împodobit-o cu picturi de mîna unui pictor înzestrat".

În pragul sec. XVII, Făgăraşul era una din cele mai puternice cetăţi ale Transilvaniei. Pornit în marea sa campanie de făurire a unităţii române în hotarele străvechii Dacii, Mihai Viteazul a intenţionat să o transforme în cetatea de scaun a întregii ţări, aducînd aici tezaurul domnesc. Timp de cîteva luni, cetatea şi domeniul s-au aflat sub stăpînirea Doamnei Stanca, soţia voievodului; şi în sec. XVII, Făgăraşul a continuat să fie cel mai bogat domeniu al principilor Transilvaniei.

Un popas în oraşul chimiştilor de la poalele munţilor Făgăraş (favorizat de existenţa chiar în incinta castelului a unui hotel de categoria I cu 34 locuri cazare şi un restaurant cu 112 locuri) trebuie, aşadar, să includă, în chip firesc, şi acest vestigiu al istoriei oraşului împreună cu colecţiile de istorie, artă şi etnografie, pe care le adăposteşte.

„Înşiruite ca într-o salbă la poalele Carpaţilor, „ţările" româneşti ale epocii feudale se continuă mai spre răsărit de Făgăraş cu Ţara Bîrsei, străvechea Terra Blssenorum, menţionată încă la începutul sec. XIII. Înainte însă de a ajunge la Braşov, cel mai important centru al acestor meleaguri, un popas la cetatea Rîşnov. De pe şoseaua ce vine dinspre Bran (vechiul drum comercial care, prin pasul cu acelaşi nume, făcea legătura între Ţara Românească şi Transilvania), cetatea se înfăţişează privitorului aşa cum i se arăta cu peste patru veacuri în urmă şi călătorului italian Giovan Andrea Gromo: „o cetate foarte puternică, clădită pe vîrful unei stînci, pe un munte înalt şi despărţit de ceilalţi, la care se poate ajunge numai pe o poteca tată de vreo trei paşi şi aceasta urmînd drumul şerpuit în loc descoperit". Rosturile fortificaţiei erau de refugiu pentru locuitorii Rîşnovului, „tîrg bine populat şi cu o viaţă negustorească". Cu toate că aşezarea era predominant săsească, mai reţinem un amănunt — anume că apărarea cetăţii era încredinţată românilor.

În evul mediu, cînd transportul era anevoios (mai cu seamă pentru convoaiele negustoreşti), Rîşnovul se afla la două zile de Braşov, aşadar constituia un loc de popas important. Şi astăzi însă — cînd acest rol a încetat —, o oprire la cetate, care adăposteşte un restaurant cu 268 locuri amenajat cu sprijinul O.J.T. Braşov, poate constitui un moment reconfortant, căruia împrejurimile „cu livezi şi cu pîraie limpezi de munte" îi dau un farmec aparte.

Din „oraşul trandafirilor"— căci denumirea Rîşnov a derivat din Rosenau, care înseamnă tocmai acest lucru — ajungem la Braşov, „unul din cele mai frumoase oraşe din ţara întreagă — spunea acelaşi Gromo — în ceea ce priveşte clădirile, străzile şi populaţia şi cel mai înfloritor dintre toate în privinţa comerţului".

Încă din vremea aceea, jumătatea sec. XVI, oraşul era renumit pentru instituţiile sale culturale, ca şi pentru monumentele sale laice şi religioase. „Are un institut de învăţămînt pentru toate artele liberale... cu o bogată bibliotecă ce poate sta alături de cele mai vestite dintre ele. Casele sînt arătoase, străzile foarte frumoase şi largi, pretutindeni se văd pîraie cu apă curgătoare".

Aşezat „între munţii cei mai frumoşi" — potrivit expresiei umanistului sibian Georg Reicherstorffer — Braşovul poate fi comparat, datorită munţilor înalţi ce îl înconjură, cu o cetate inexpugnabilă. Dar dincolo de „cetatea" naturală, oferită de culmile Postăvarului şi ale celorlalţi munţi, oraşul era întărit şi ca o puternică cetate — astăzi unul din cele mai interesante obiective turistice ale localităţii: „Cetatea — se spunea într-o descriere de acum cîteva secole — are şanţuri late şi adînci, umplute cu apă care izvorăşte din trei părţi, cu locuri adînci... Între aceste şanţuri se află o curtină de pămînt cu bastioane dispuse cu chibzuinţă, după sistemul modern". Austeritatea medievală a cetăţii a rămas numai în exterior; dincolo de zidurile ei. O.J.T. Braşov a căutat o soluţie originală de punere în valoare a vestigiilor: interiorul a fost transformat într-un vast complex de alimentaţie publică cu 831 locuri, în cadrul căruia vizitatorului i se oferă o gamă largă de servicii: salon medieval, salon transilvănean, cramă, vinotecă, tavernă, totul într-o atmosferă ce aminteşte ambianţa specifică a burgului medieval.

Efortul de reliefare a culorii specifice îl regăsim şi în judeţul Bistriţa-Năsăud, la hotelul „Tihuţa" din localitatea Piatra-Fîntînele.

Într-o scriere de la sfîrşitul veacului trecut citim că un englez, Jonathan Harker, făcea o călătorie prin Transilvania. Într-o noapte, pe cînd se afla în drum spre pasul Bîrgăului, călătorul a acceptat să schimbe poştalionul cu o caleaşcă a contelui Dracula şi să facă un popas la castelul acestuia din munţi. Trebuie să spunem că episodul relatat mai sus nu s-a petrecut niciodată în realitate. Personajul — Jonathan Harker — ca şi castelul, ca şi întîmplările nemaipomenite prin care trece englezul, sînt rodul fanteziei romancierului irlandez Bram Stoker, autor în 1897 al romanului de notorietate mondială *Dracula*, al cărui subiect a fost inspirat dintr-o seamă de povestiri medievale — germane sau slave — despre Dracula voievod, de fapt voievodul Ţării Româneşti, Vlad Ţepeş.

Istoria, cercetarea riguroasă au făcut de mult selecţia între simburele real prezentat de diferitele legende care au circulat pe seama domnitorului român şi faptele imaginare, exploatate ulterior de amatorii de literatură senzaţională. Hotelul „Tihuţa" — un castel coborît parcă din paginile cărţii lui Stoker — construit la poalele Munţilor Bîrgăului, într-un peisaj de o frumuseţe aparte, contribuie şi el la demitizarea legendei. Vizitatorii (capacitatea hotelului este de 140 locuri în camere de categoria I), la dispoziţia cărora se află şi un restaurant cu bar de zi, nu vor vedea nici vampiri, nici ţepuşe, decît, eventual, în postura de... frigărui.

Sîntămăria-Orlea, Făgăraş, Rîşnov, Braşov, Piatra-Fîntînele, cinci modalităţi de a pune în valoare — comercial şi turistic — nu numai frumuseţea naturală a peisajului, ci şi trecutul istoric al ţării. Cinci locuri — tot atîtea invitaţii adresate nouă tuturor prin intermediul Oficiului Naţional de Turism.

LA RĂDĂCINILE ISTORIEI AFRICII

Prof. dr. JOSEPH KI-ZERBO,
Burkina Faso(Volta Superioară),
președintele Uniunii istoricilor africani

În Africa Occidentală, mai exact în sud-vestul Republicii Federale a Nigeriei, în Republica Populară Benin și în Republica Togoleză, trăiesc astăzi peste 10 000 000 de yoruba, urmașii unei populații străvechi care a creat, între secolele XI-XV, una dintre cele mai înalte și originale civilizații din Africa. Centrul acestei civilizații a fost orașul Ifé, situat în vestul Nigeriei. Tradiția consemnează că de aci au plecat fiii primului monarh, pentru a întemeia regatele Oyo și Benin, despre care va fi vorba în paginile următoare. Textul, selectat din cartea istoricului african Joseph Ki-Zerbo, Histoire de l'Afrique noire, **este reprodus într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției.**

Joseph Ki-Zerbo (cunoscut cititorilor Magazinului istoric **datorită articolului** Drumuri medievale africane, **apărut în nr. 10/1981) face parte dintre acei cercetători care, studiind trecutul Africii, s-au decis să dovedească falsitatea unei teze îndelung acreditate de istoriografia europeană, și anume aceea că Africa nu ar avea istorie. „Ucenic la Sorbona — scria Joseph Ki-Zerbo — în «meseria de istoric» și pornit să explorez temeliile mai vechi sau mai recente ale lumii de azi, am fost izbit de absența aproape totală a continentului african, și îndeosebi a lumii negre, din mesajul călăuzitorilor noștri spirituali și din lecțiile universitare laborioase și rafinate. Uneori, în timpul unui curs despre merovingieni, vedeam, ca printr-o vrajă, savana sudaneză arsă de soare. Și atunci, mă cuprindea o tăcută și violentă dorință de a mă reîntoarce la rădăcinile Africii".**

Nenumăratele volume dedicate istoriei Africii, printre care lucrările lui Joseph Ki-Zerbo se situează la loc de frunte, justifică afirmația unui alt specialist în istoria „Continentului negru", istoricul britanic prof. dr. Michael Crowder[1], care scria de curînd că „aceste cercetări marchează începutul unei ere de istorie africană".

De-a lungul anilor, Magazin istoric a dedicat numeroase pagini trecutului țărilor africane. Articolul ce urmează se adaugă acestor pagini, completînd, pentru cititorii revistei, imaginea unei vechi și, pînă nu demult, puțin cunoscute civilizații.

Andrei BUSUIOCEANU

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1980.

În sud-vestul actualei Nigerii s-au dezvoltat principatele yoruba. Originea lor, învăluită în mitologia zeilor şi a semizeilor, poate fi cu greu determinată, îndeosebi din punct de vedere cronologic. Specialiştii consideră totuşi că populaţiile yoruba, ca şi altele stabilite în aceste regiuni ale Africii, au venit dinspre nord-est, poate din zona Nilului superior, în valuri succesive, între secolele VI şi XI. Ifé, centrul local de unde s-au răspîndit, a fost recunoscut ulterior de toate triburile yoruba, ca şi Theba de către faraoni, drept sursa spirituală a puterii şi a legitimităţii: locul unde avea loc consacrarea principilor (şeful Ifé-ului era şi marele pontif) şi unde, după moarte, erau readuse rămăşiţele lor şi însemnele regale.

Semnificaţia unor ouă de papagal

Multe legende s-au ţesut în jurul fiului lui Oranyan, întemeietorul regatului Oyo, Shango. Acesta — spune legenda — avea o fire atît de năvalnică încît, cînd vorbea îi ieşeau flăcări din gură şi fum pe nări. Încercînd, prin procedee magice, să atragă şi să stăpînească fulgerul a reuşit, dar, în felul acesta, şi-a distrus propria locuinţă şi pe el însuşi. Shango a devenit zeul fulgerelor şi este încă venerat pe toată coasta Beninului.

O caracteristică a principatelor sau regatelor yoruba era organizarea orăşenească cu centre care, în epoca precolonială, numărau sute de mii de locuitori. Un regat yoruba era deci un fel de federaţie de oraşe. În fruntea regatului Oyo se afla un *alafing* (rege). Deşi era numit „cel asemenea zeilor", durata domniei lui era limitată, se pare, la 14 ani. Alafingul era ajutat în treburile statului de un consiliu format din şapte membri, care erau, în acelaşi timp, şi electorii succesorului regelui. La început ei îl alegeau automat pe fiul cel mai vîrstnic al răposatului. Dar,

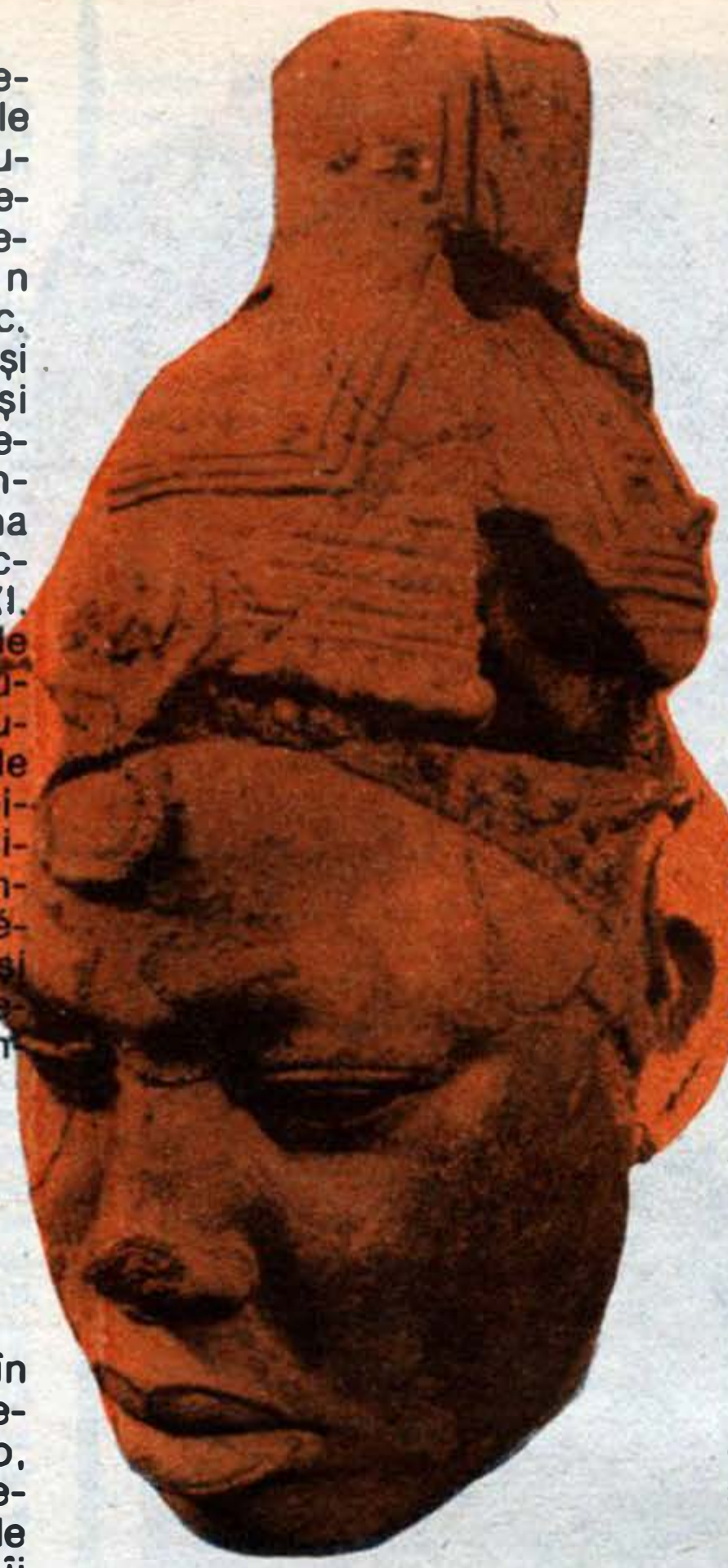

Ifé şi Benin au devenit celebre în întreaga lume datorită descoperirii unor obiecte artistice, între care şi aceste piese lucrate din alamă (p. 29), ceramică (p. 30) şi bronz (p. 31), datînd din secolele XII-XVII

curînd, şi-au dat seama că acest obicei dădea loc la crime făptuite de moştenitorii grăbiţi să preia puterea. Atunci au decis ca fiul cel mai mare să fie asociat regelui la domnie, dar că trebuia să moară odată cu el. Locuitorii din Oyo aveau, prin intermediul consiliului, o putere nelimitată de control asupra regelui. Cînd acesta dădea dovadă de slăbiciune sau se făcea vinovat de vreo crimă nelegiuită, cei şapte îi duceau un craniu de om sau ouă de papagal. Cel mai bătrîn dintre ei era însărcinat să-i comunice regelui sentinţa, nu lipsită de humor negru: „Zeii ne-au revelat că ai un destin rău şi că *orunul* tău (un fel de dublu aflat în cer) nu mai tolerează şederea ta aci. Îţi cerem deci să te duci să dormi". Imediat, regele trebuia să se otrăvească.

Şeful unei cetăţi yoruba era ales de alafingul din Oyo sau chiar de pontiful din Ifé. În realitate însă puterea aparţinea unui grup de notabili. Acest soi de senat numit *Oba* veghea la respectarea tradiţiilor şi îndeplinea rolul de Curte supremă. Posturile acestuia erau înjumătăţite, fiecare dintre ele avînd cîte doi titulari: unul „al mîinii stîngi", celălalt „al mîinii drepte". Strîngătorul de taxe se bucura de un prestigiu deosebit. Sarcina lui era uşurată de faptul că oraşele yoruba erau împrejmuite cu un zid de apărare, care delimita exact şi perimetrul oraşului. De cele mai multe ori, portarul — care îndeplinea şi practici rituale — era strîngătorul de taxe.

De-a lungul istoriei sale, regatul Oyo a dus o serie de războaie victorioase. Obligaţia comandantului de a se sinucide dacă era învins nu este străină, poate, de aceste succese militare.

Galerii ca ale Bursei din Amsterdam

Regatul Benin este legat de Ifé prin Oranyan, întemeietorul lui legendar. Cîndva, acestui prinţ străin în mijlocul unor populaţii cu alte obiceiuri şi tradiţii, triburile edo, i s-a făcut dor de ţările unde locuiau seminţiile yoruba şi s-a decis să piece la Ifé. Or, între timp, frumoasa Erimwinde i-a dăruit un fiu, Eweka, „Cel Mult Iubit". El a devenit suveranul Beninului sub numele de Eweka I. Toate acestea s-au petrecut către mijlocul secolului XII e.n. Tradiţia aminteşte de o dinastie de 12 regi, dinastia Ogiso, a cărei domnie a fost întreruptă de o revoltă urmată de instaurarea unui regim republican. Eweka este cel care a instituit colegiul electoral din şapte membri. Dintre succesorii lui trebuie amintit Ewedo (prima jumă-

tate a sec. XII). Acesta a întărit puterea membrilor *Oba* în detrimentul celor şapte din consiliu, cărora le-a interzis să desemneze funcţionarii importanţi, să stea în picioare şi să poarte sabie în prezenţa lui.

În sec. XV, Beninul şi-a atins apogeul sub Eware cel Mare, rege, medic priceput şi soldat viteaz, în acelaşi timp. Urcat pe tron în jurul anului 1440, el a cucerit, după cum se spune, 200 oraşe şi sate, a deschis drumuri largi şi a pus deasupra celor nouă porţi ale zidului înconjurător talismane magice să le apere. A adus sculptori în fildeş şi lemn pentru a înfrumuseţa Beninul. Acest mare rege, despre care se spune că vizitase Congo şi Guineea, nu era lipsit de duritate în anumite ocazii. Astfel, cînd cei doi fii ai lui au murit, a decretat un doliu naţional de trei ani, în timpul căruia nimeni nu avea voie să poarte haine, să se spele şi... să aibă copii. Împotriva lui a izbucnit o revoltă. Eware cel Mare a reuşit să scape datorită unui sclav al său, eliberat. Tulburările ce au urmat domniei lui nu s-au potolit decît în sec. XVII, sub Okpame sau Ozobwa, care, în 1684, a venit în contact cu portughezii.

Suveranul era un monarh absolut dar supravegheat îndeaproape, fiind constrîns, ca rege zeificat, să respecte nenumărate ritualuri. Chiar „protocolul" meselor şi al dormitului erau stabilite, prin tradiţie, în amănunţime. Cînd apărea în public, în foarte rare ocazii, se înfăţişa supuşilor cu deosebită pompă, ca un deţinător suprem al secretelor magice ce aduceau prosperitate ţării.

Beninul era o cetate care depăşea în urbanism multe din oraşele europene ale epocii. Suprafaţa sa era rectangulară, înconjurată de un zid de pămînt şi un şanţ adînc. Străzi mari, late de 120 picioare[1] conduceau către porţile practicate în zid. Pe marginile drumurilor se aflau pomi bine aliniaţi şi locuinţe avînd un stil foarte original: pereţii exteriori, purtînd un acoperiş de paie şi frunziş, alcătuiau camerele de locuit în jurul unei curţi interioare amenajată pentru scurgerea apei de ploaie. Deasupra uşii se afla un şarpe mare din alamă. La intrare erau situate altare consacrate strămoşilor şi zeilor dintr-un panteon numeros: zeul suprem, zeul mării, zeul fierului, zeiţa fertilităţii etc. Mărimea curţilor şi înălţimea caselor depindeau de poziţia socială a proprietarului. Curtea regelui constituia un oraş în oraş, pe unde, exceptînd cartierul inaccesibil al haremului, mişunau nenumăraţi dregători şi slujitori.

Iată cum descrie Sieur de la Croix, unul dintre primii călători pe coasta Africii, în lucrarea *Relation universelle de l'Afrique ancienne et moderne*, publicată în 1688, la Lyon, cetatea Benin: „Există mai multe porţi de intrare în oraş înalte de 8-9 picioare şi late de 5. Sînt făcute dintr-o singură bucată de lemn şi se răsucesc în jurul unui pivot. Palatul regelui se află în partea dreaptă a oraşului. E un ansamblu de clădiri ocupînd tot atîta spaţiu cît oraşul Grenoble şi închis între ziduri. Există mai multe apartamente pentru miniştrii prinţilor şi galerii frumoase, majoritatea la fel de mari ca cele ale Bursei din Amsterdam. Ele sînt susţinute de coloane de lemn placate cu aramă, pe care sînt gravate marile lor bătălii şi pe care au grijă să le ţină foarte curate. Casele sînt apropiate unele de altele şi aliniate cu multă ordine. Au acoperişuri, streşini, balustrade şi, neavînd decît cîte un etaj, sînt umbrite de palmieri şi bananieri. Această populaţie nu e mai puţin curată decît olandezii. Îşi spală atît de bine casele încît sînt lustruite şi lucitoare ca un geam de oglindă. Cam la o zi distanţă de Benin, spre Levant, se află orăşelul Gofo. În unele locuri nu prea se găseşte apă. Regele plăteşte oameni ca să dea de băut călătorilor şi ofiţerii lui au grijă să ţină din loc în loc vase mari cu apă proaspătă şi limpede ca cristalul. Nimeni nu ar îndrăzni să ia o picătură fără să plătească şi, dacă păzitorul nu e acolo, lasă banii şi îşi continuă drumul. Negrii aceştia sînt mult mai civilizaţi decît cei de pe coasta cealaltă. Sînt oameni care au legi bune, o poliţie bine organizată şi sînt foarte primitori cu străinii".

„Parcă auzi certurile din palat"

„Nimeni — scria, în continuare, Sieur de la Croix — de la Curte nu are voie să se acopere cu un veşmînt pînă ce însuşi regele nu i-l dă şi nici să-şi lase părul să crească pînă ce nu primeşte, ca un cadou, îngăduinţa. Cîteodată, în loc de îmbrăcăminte, regele dăruieşte vreunui tînăr o femeie şi atunci acesta obţine, totodată, şi

[1] Un picior = 0.3048 m.

permisiunea de a umbla îmbrăcat și de a-și îngriji părul. O dată pe an regele apare călare, împodobit cu însemnele regale și însoțit de o suită de trei sau patru sute de oameni, alcătuind infanteria, cavaleria și fanfara. Cavalcada are loc în jurul palatului, fără să se îndepărteze prea mult. Cîțiva leoparzi îmblînziți sînt purtați legați cu lanțuri și mulți pitici care-l distrează pe rege se învîrtesc în jurul convoiului. La sfîrșitul solemnității sînt sugrumați sau li se taie capul la 12-15 sclavi, în ideea că sufletele acestor nenorociți se vor duce într-altă țară unde vor reînvia și unde regele, odată ajuns și el acolo, îi va regăsi ca sclavi. Prințul își cinstește cum nu se poate mai mult mama și nu ia nici o hotărîre importantă înainte de a se sfătui cu ea. Și, totuși, în virtutea nu se știe cărei legi, nu le este permis să se vadă. Din această pricină regina-mamă locuiește într-o casă frumoasă, afară din oraș, unde este servită de un mare număr de femei și fete.

Cînd regele moare, i se sapă un mormînt în palat atît de adînc încît lucrătorii se înecă în el. Înainte de a arunca trupul regelui în puț, toți favoriții și servitorii lui vin și se oferă să-și întovărășească stăpînul pentru a-l sluji și pe lumea cealaltă. Se ceartă multă vreme între ei pînă se decid cui să-i revină privilegiul acesta. După ce curtenii credincioși și regele răposat au coborît în mormînt, deschizătura e acoperită cu un pietroi mare".

Regele din Benin putea mobiliza 20 000 oameni într-o singură zi și 100 000 într-un timp ceva mai lung.

Ifé și Benin au devenit celebre în întreaga lume datorită descoperirii unor obiecte artistice din ceramică, alamă și bronz. Parte din aceste capodopere au fost aduse în Europa de o expediție militară britanică în 1897, altele au fost descoperite în 1910, de Frobenius[1], sau dezgropate, din întîmplare, cu ocazia lucrărilor pentru terasamente, începute în 1938. În ceea ce privește perfecțiunea plastică, operele de artă din Ifé nu sînt cu nimic mai prejos de cele din Grecia antică. Dimpotrivă, par mai puțin reci și emoționează mai puternic pentru că nu urmăresc o frumusețe omenească idealizată. Ele reprezintă bărbați și femei exprimînd fiecare o experiență umană individuală, imortalizată de artiști anonimi: un înalt dregător împodobit din cap pînă în picioare cu atributele funcției sale sau avînd o expresie de o seninătate și o demnitate de-a dreptul regale; un curtean al cărui profil sugerează inteligență și mîndrie; o regină-mamă a cărei față lasă să se înțeleagă că viața, pentru ea, nu mai are taine, căci trăsăturile ei schițează un imperceptibil și nostalgic surîs.

Arta din Benin este mai puțin senină și mai dinamică. Parcă auzi certurile din palat sau tumultul războiului, dar și ecoul vînătorilor sau al fastuoaselor apariții regale. Marile plăci de alamă, unde regele este înfățișat maiestuos, dominînd prin statura sa membrii suitei și muzicanții, cu casca de război pe cap, împodobit cu coliere care-i ajung pînă la buze, purtînd brățări și sabia de ceremonii și avînd un aer de zimbru înfuriat, amintesc întrucîtva ambianța basoreliefurilor din Assur.

În românește de
Ana Maria ȘERBĂNESCU

[1] Leo Frobenius (1873-1938), etnolog german. Între 1904-1935 a întreprins o serie de călătorii de explorare în Africa. În 1932 a devenit profesor la Universitatea din Frankfurt, iar în 1934 directorul Muzeului de etnografie din acest oraș. A descris cultura și civilizația populațiilor africane în numeroase lucrări, dintre care citățm: *Și Africa vorbește* (1912-1913), *Atlas Africanus* (1921-1931), *Mitologia Atlanticului* (1922), *Istoria culturii africane* (1933), *Monumenta Africana* (postum — 1939) etc.

PLANSELE NOASTRE

①④ Prezenți pe frontul de luptă împotriva hitlerismului, artiștii plastici ne-au lăsat emoționante mărturii despre vitejia și eroismul ostașilor români. O parte dintre aceste mărturii au apărut și în numerele trecute ale revistei noastre. Iată, în continuare, alte cîteva dintre ele: a) **Artilerie în acțiune pe frontul antihitlerist din Transilvania,** de Al. Ciucurencu; b) **În carlingă,** de Traian Sfințescu; c) **Artilerie în acțiune,** de Ion Hagiu; d) **Lupte de stradă la Táplószentmárton,** de Al. Țipoia. Picturi aflate în depozitele Muzeului militar central **(Contribuția României la înfrîngerea fascismului,** p. 14)

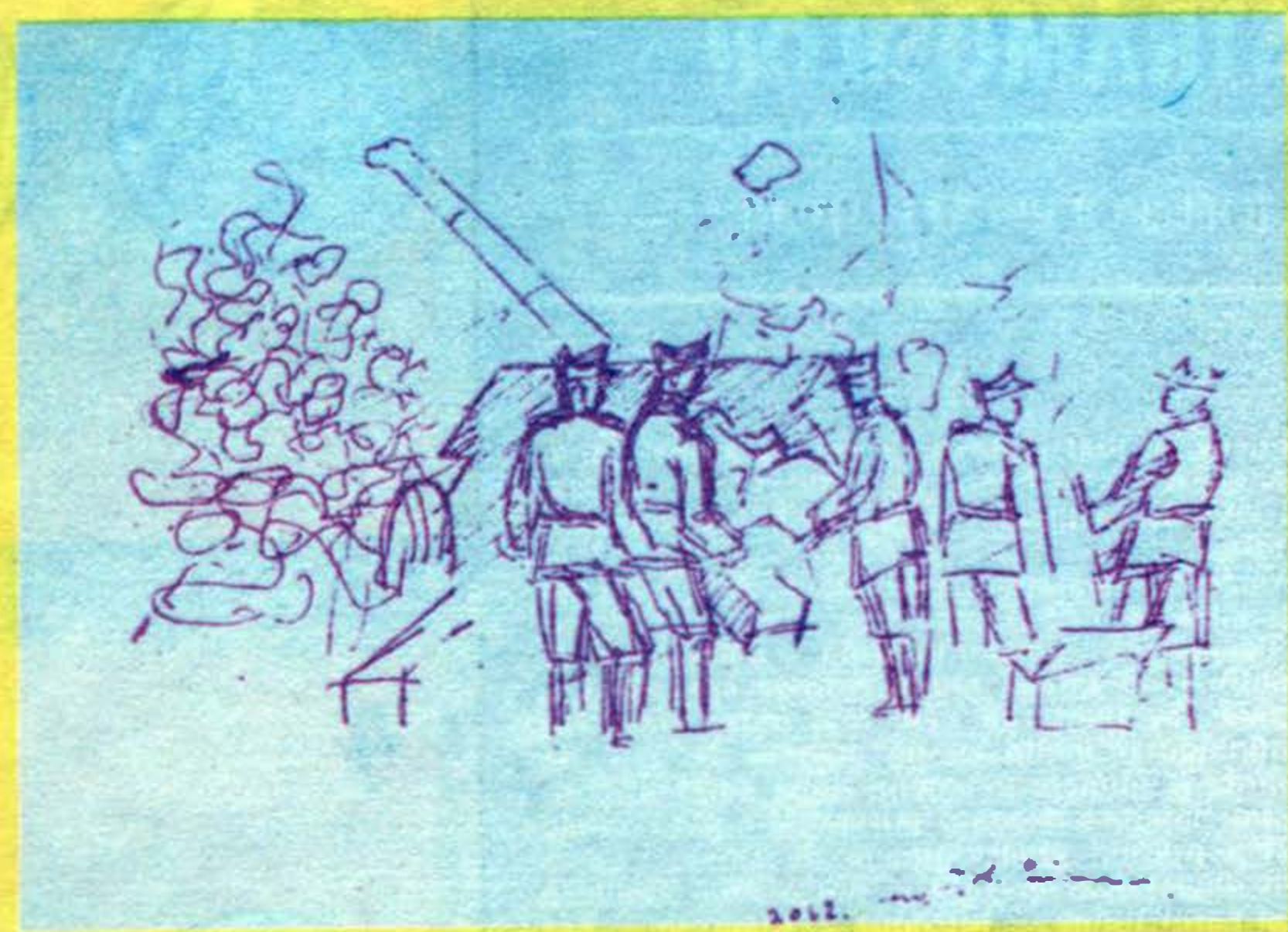

a

b

PE URMELE STRĂMOŞILOR

ION POPESCU-PUŢURI

Cititorii noştri au luat cunoştinţă din materialele apărute in revistele Magazin istoric **şi** Anale de istorie **despre intinsa arie de răspindire a neamurilor strămoşilor noştri geto-daci.**

După aprecierile invăţatului german J. Klaproth, din puternica seminţie a dacilor „dispersată pe malurile Dunării" s-au desprins, cu milenii in urmă, o sumedenie de neamuri, dintre care unele, deplasindu-se spre răsărit, au ajuns pină „in ţinuturile cele mai indepărtate ale Asiei", menţinindu-şi multă vreme numele de geţi, **de** daci **sau luindu-şi numele neamului după acela al conducătorilor lor, intemeind acolo puternice regate, unele dintre acestea purtind chiar numele de** Dacia.

Astfel sub dinastia Arsacizilor şi din marea familie a Cuşanilor, al căror nume — tot după J. Klaproth — era acela de daci, **s-a constituit un imperiu (după expresia timpului) puternic şi infloritor in teritoriile Asiei Centrale şi de Sud, tocmai in perioada ascensiunii Imperiului roman.**

Un asemenea imperiu cuprindea Persia, Armenia, Bactriania (Dacia), Masageţia (Geţia mare), ţinuturile din jurul Caucazului şi din nordul Mării Negre şi a dăinuit peste 500 ani[1]; era impărţit administrativ, după cum am văzut in articolele publicate[2], in patru regate principale, fiind conduse de una şi aceeaşi familie domnitoare.

Numele regilor acestei dinastii vestite ne sint cunoscute mai ales din lucrările savanţilor francezi Saint Martin, Jean Foy, Vaillant, Adrien de Longpérier etc.

In numărul de faţă prezentăm cititorilor, după lucrarea Mémoires sur la chronologie et l'iconographie des rois Parthes Arsacides **(Memorii asupra cronologiei şi iconografiei regilor parţi ai arsacizilor) de Adrien de Longpérier (1816-1882), numismat şi conservator al Muzeului Luvru, Paris, 1853-1882, citeva imagini ale acestor regi după monedele timpului, descoperite de autor (necunoscute pină atunci), identificaţi pe baza monedelor intrate in tezaurul numismatic al Muzeului Luvru. Monedele sint prezentate pe ambele feţe (avers-revers), pe o parte fiind infăţişaţi regii parţi Arsaces I (imaginile 1-2-3), Tiridate I (4-5-6) şi Artaban I (7-8-9), iar pe cealaltă inscripţia in limba folosită la curtea ţărilor vizitate de rege, care făceau parte sau erau tributare Imperiului part. Aceste monede erau emise cu prilejul vizitelor pe care regii respectivi le făceau in aceste ţări.**

[1] In vremea lui Pacorus (78-108 e.n.), **regatul part a intreţinut bune relaţii cu geto-dacii lui Decebal, ambele state fiind interesate să se opună tendinţelor cotropitoare ale Imperiului roman.** De altfel, dupa cele doua razboaie cu dacii, imparatul Traian a pornit un nou razboi impotriva regatului parţilor, incheiat cu instituirea stapinirii romane asupra parţii de vest a Partiei (115 e.n.), stapinire de foarte scurta durata, intrucit sub succesorul lui Traian, Hadrian (117-138 e.n.), romanii au fost nevoiţi sa se retraga din regiunile cucerite.

[2] Vezi **Anale de istorie**, nr. 1 şi 2/1984.

1

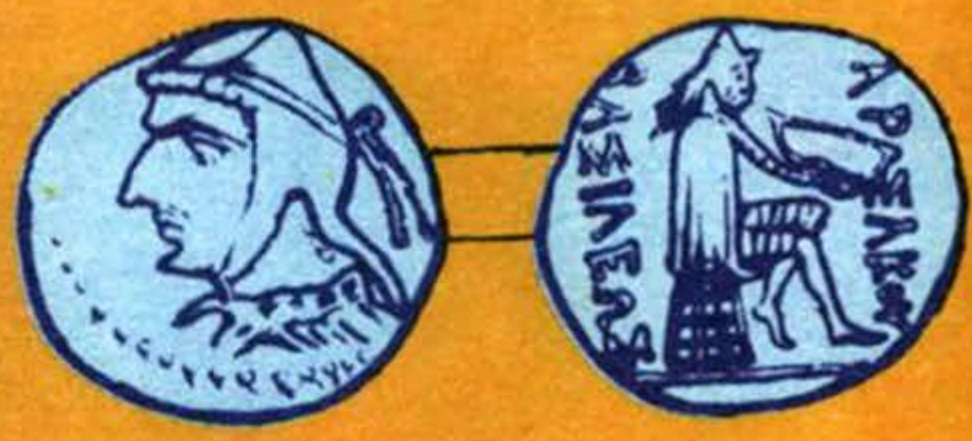

4

7

2

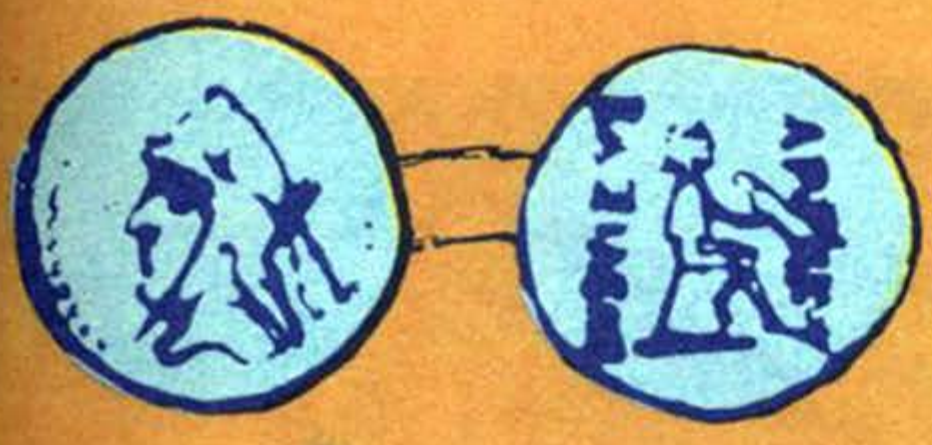

3

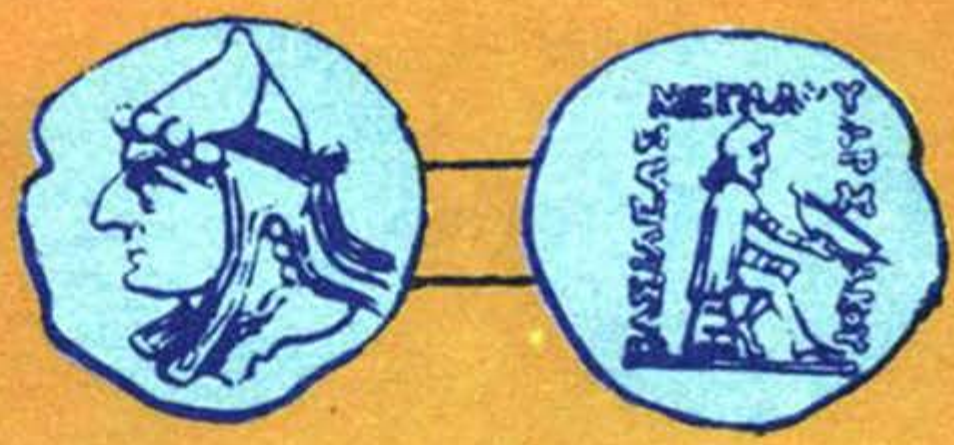

5

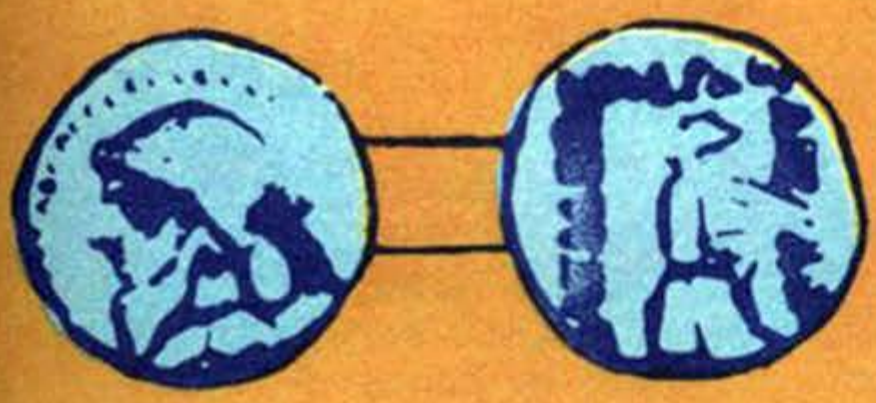

6

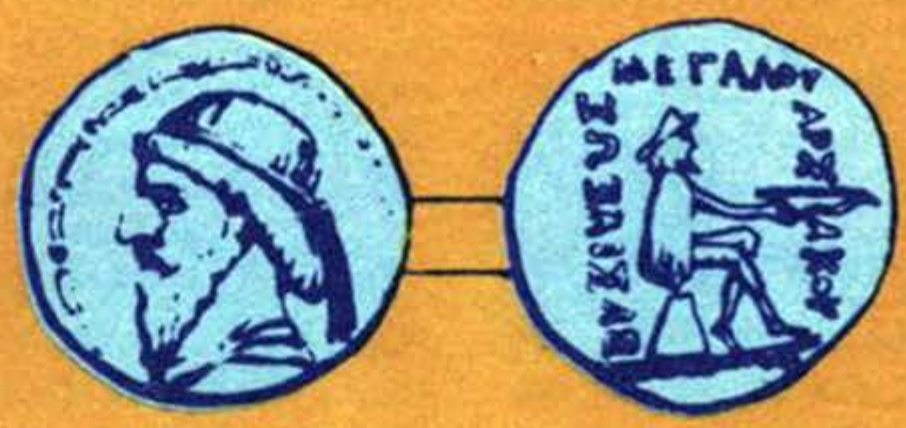

8

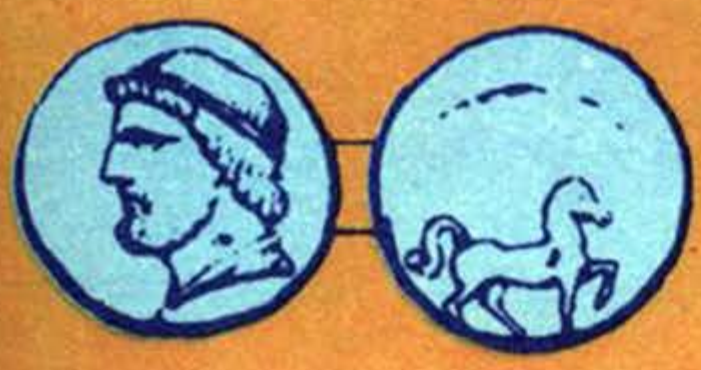

9

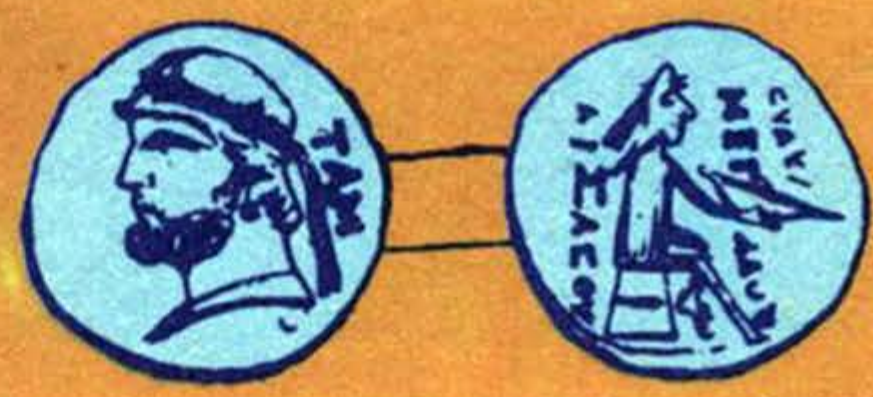

c

d

DE GAULLE-CHURCHILL:

UN DUEL SECRET (VI)

Într-un interviu recent din Le Nouvel Observateur, **ultimul biograf al generalului Charles de Gaulle, scriitorul istoric Jean Lacouture, apreciază că revelaţiile cărţii lui François Kersaudy, a cărei prezentare** Magazin istoric **o închele în acest număr, sînt de-a dreptul excepţionale. Una dintre cele mai semnificative este, fără nici o îndoială, noua şi grava încordare din relaţiile şefului guvernului provizoriu al Republicii franceze (Comitetul Naţional de Eliberare se transformase în guvern provizoriu, începînd din 26 mai 1944) cu şeful guvernului britanic, survenită în legătură cu atitudinea anglo-americană faţă de Franţa, la începutul operaţiei Overlord[1].**

Misterul Zilei Z

Stabilit la Alger de aproape un an, de Gaulle beneficia din ce în ce mai mult de sprijinul şi simpatia opiniei publice engleze, manifestată puternic în presă şi chiar în Parlament. Dezbaterea aprinsă din 24 mai 1944 ne dă o dovadă edificatoare a popularităţii şefului „Franţei libere" în Camera Comunelor. Nu mai puţin de patru deputaţi l-au interpelat pe primul ministru în ceea ce priveşte relaţiile cu generalul de Gaulle şi „Franţa liberă". „Nu pot să-mi explic pe de-a-ntregul şi nu pot explica nici altora adevărata natură a politicii adoptate de guvernul Maiestăţii Sale faţă de Franţa, a spus deputatul Harold Nicolson, care a luat cuvîntul imediat după primul ministru. Reproşînd cabinetului britanic că în această privinţă secondează prea îndeaproape guvernul american, Nicolson a continuat: „Ca şi mulţi francezi, am impresia că guvernul Statelor Unite, urmat în acest sens de guvernul Maiestăţii Sale, departe de a-i sprijini pe francezi, se străduie să-i contracareze în toate ocaziile... Guvernul Statelor Unite se dovedeşte slab, prost informat, refuzînd să recunoască Comitetul Naţional sau guvernul provizoriu. Sînt convins că aceasta este o gravă greşeală. Această politică este nu numai nejustă şi inoportună, dar riscă să ne pună într-o situaţie absurdă. Mă aştept din clipă în clipă să citesc în ziarele noastre că guvernul sovietic a recunoscut comitetul lui de Gaulle ca guvern provizoriu al Franţei. În ceea ce ne priveşte, din păcate, vom ajunge după bătălie, reticenţi, meschini, neînţeleşi, vom intra în ultima clipă pe uşa de serviciu, fără să ne exprimăm întregul respect şi admiraţie, care se nutresc aici pentru opera Comitetului Naţional".

Deputatul Vernon Bartlett a adăugat şi el: „Regret profund că l-am auzit pe primul ministru spunîndu-ne astăzi că nu poate face mai mult în această problemă. Cum a arătat deja onorabilul deputat H. Nicolson, în admirabila sa intervenţie, eu cred că am ajuns cu certitudine la stadiul în care generalul de Gaulle reprezintă Franţa în aceeaşi măsură în care îşi reprezintă ţara orice om de stat din orice altă ţară aliată. Ştiu foarte bine că nu este un om comod. Prima dată cînd l-am întîlnit, era în februarie 1940, în spatele liniei Maginot. Fusesem obligat să rămîn timp de două ore pe zăpadă, în picioare, şi să mă uit la tancurile sale drăceşti cum urcau şi coborau o colină. Nu aveam pe mine decît un costum şi un pardesiu obişnuit. El purta o scurtă de piele şi ghete înalte... Nu, cu siguranţă, nu e un om comod".

Churchill se găsea sub focul încrucişat al presei (*Times*, *Manchester Guardian*, *Daily Mail* au publicat trei zile consecutiv declaraţiile deputaţilor care l-au criticat pe primul ministru) şi al multor oameni politici. La 27 mai, el îi transmite două mesaje preşedintelui Roosevelt, rugîndu-l să trimită la Londra un colaborator de rang înalt, pentru a pune de acord atitudinea celor două ţări faţă de guvernul provizoriu al Franţei, în preajma debarcării în Normandia. Cu toată intervenţia ambasadorului american în U.R.S.S., Averell Harriman, care-i explică şi el atmosfera politică din Anglia

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1968, 3-5/1984.

în favoarea lui de Gaulle, F.D. Roosevelt rămîne însă intransigent: nu trimite nici un reprezentant în Anglia, nu este de acord să fie înştiinţat generalul de Gaulle despre Ziua Z, a debarcării.

Churchill îi spune lui Anthony Eden, în seara de 30 mai, că îl va invita pe de Gaulle în Anglia abia în Ziua Z. Eden combate însă acest punct de vedere, care reflectă şi opiniile înalţilor comandanţi militari britanici. „Dar Anthony Eden are mult mai multă influenţă asupra lui Churchill decît şefii statelor majore, scrie Kersaudy, şi hotărîrea de a-l invita pe de Gaulle la Londra şi de a-l pune la curent cu secretul operaţiei Overlord este luată de premierul englez în după-amiaza de 31 mai. Şi era, desigur, mult mai folositor ca de Gaulle să fie informat în Anglia, nu la Alger, despre iminenta debarcare în Franţa.

Cearta de la desert

Timp de trei zile, diplomatul Duff Cooper va face totul pentru a-l convinge pe de Gaulle să accepte invitaţia. Abia la 3 iunie, generalul a acceptat-o şi, în după-amiaza aceleiaşi zile, a plecat cu avionul spre capitala britanică, unde a aterizat în dimineaţa zilei următoare. Pe aeroport o fanfară a intonat Marseilleza şi la sosirea la reşedinţa din Capitală de Gaulle a găsit o scrisoare în care Churchill îi ura bun venit şi-l invita să-l întîlnească pe el şi pe generalul Eisenhower, comandantul-şef al forţelor expediţionare aliate în Europa.

Pentru a fi cît mai aproape de teatrul de lansare a operaţiei Overlord, primul ministru îşi stabilise cartierul general într-un tren, în gara Portsmouth. Aici, în ziua de 4 iunie 1944, la orele 13.30, de Gaulle s-a întîlnit cu Churchill şi tot aici a aflat şeful guvernului provizoriu francez amănuntele operaţiei de o amploare necunoscută în istorie, care era pe punctul să fie declanşată. Churchill a subliniat că ar fi apărut extrem de urît în istorie dacă o operaţie urmărind eliberarea Franţei ar fi fost lansată de către forţele britanice şi americane fără ca francezii să fie informaţi. Şi a adugat că a ţinut în mod special să-i anunţe el generalului de Gaulle secretul operaţiei, urmînd ca generalul Eisenhower să se concentreze asupra aspectelor ei militare.

Mulţumind pentru această informare, generalul de Gaulle a spus că serviciile sale de la Alger au dedus după numărul crescînd de mesaje în limba franceză, transmise de BBC, că operaţia este iminentă.

Primul ministru a declarat că el a considerat întotdeauna aceste mesaje imprudente, dar că au fost luate numeroase măsuri pentru intoxicarea psihologică a adversarului. Anunţîndu-l că regina Wilhelmina a Olandei şi regele Haakon al Norvegiei vor citi la radio mesaje adresate popoarelor respective, Churchill şi-a exprimat speranţa că de Gaulle va fi de acord să pronunţe un asemenea mesaj pentru Franţa.

Felicitîndu-l pe primul ministru şi exprimîndu-i întreaga admiraţie pentru pregătirea acestei operaţii, de Gaulle s-a declarat de acord cu propunerea lui Churchill.

La orele 14.15, într-un vagon alăturat, Churchill şi de Gaulle, împreună cu colaboratorii lor apropiaţi, s-au aşezat pentru a prînzi şi discuţia a continuat. În vreme ce Churchill îl sfătuia insistent pe de Gaulle să facă o vizită în Statele Unite, de Gaulle sublinia necesitatea ca în acest moment totul să se concentreze asupra operaţiilor militare. Abia la desert, a izbucnit prima mare înfruntare dintr-o suită de certuri grave din acele zile între şeful „Franţei libere", pe de o parte, şi aliaţii săi anglo-americani, pe de alta.

Generalul de Gaulle, pradă unui acces de furie extraordinar, le spune comesenilor săi englezi: *„Adică cum, v-am trimis din septembrie trecut propuneri, la care n-aţi răspuns niciodată. Bătălia va începe şi eu voi vorbi la radio. Dar în ceea ce priveşte administraţia este clar că preşedintele Statelor Unite nu a dorit niciodată să mă vadă. De ce credeţi că pentru a exercita puterea în Franţa trebuie să-mi pun candidatura în faţa lui Roosevelt? Guvernul francez există. Nu am nimic de cerut în această privinţă Statelor Unite ale Americii şi nici Marii Britanii. Este foarte important pentru toţi aliaţii ca să organizăm raporturile dintre administraţia franceză şi comandamentul militar. Dar unde este reprezentantul american, pentru a discuta aceste condiţii? De altfel, am aflat că guvernele de la Washington şi Londra au luat o serie de măsuri fără să ne ceară acordul. De exemplu, în ciuda divergenţelor noastre, trupele şi serviciile auxiliare care se pregătesc să debarce sînt aprovizionate cu aşa-zişi bani francezi fabricaţi în străinătate şi pe care guvernul Republicii franceze nu-i recunoaşte. Potrivit ordinelor comandamentului aliat, aceşti bani vor avea un curs impus pe teritoriul francez. Mă aştept ca mîine generalul Eisenhower, la indicaţiile preşedintelui Statelor Unite şi de acord cu Dumneavoastră, să proclame că instaurează autoritatea sa în Franţa. Cum doriţi să tratăm pe asemenea baze? N-aveţi decît să faceţi singuri războiul cu banii voştri falşi"*.

Evident, după această tiradă, atmosfera dejunului a devenit mormîntală. Churchill a spus: *„Dacă generalul de Gaulle îi face sau nu o vizită preşedintelui Statelor Unite, îl priveşte. Dar eu îl sfătuiesc să o facă"*. După care a adăugat şi mai exasperat: *„Vreau să o spun cît se poate de clar - întotdeauna cînd a trebuit să aleg între Europa şi largul mării, noi am fost totdeauna pentru acesta din urmă. De fiecare dată cînd ar trebui să aleg între Dumneavoastră şi Roosevelt, totdeauna îl voi alege pe Roosevelt"*.

Primul ministru a adăugat că el a exprimat o opinie personală, dar că nu se îndoieşte că va fi sprijinit în Camera Comunelor. La aceste cuvinte, Eden dădea din cap dubitativ, iar Bevin, unul din liderii opoziţiei laburiste, a declarat lui de Gaulle: *„Primul ministru a spus că în toate ocaziile el va fi de partea preşedintelui Statelor Unite. Vreau să ştiţi că el a vorbit în numele său şi cîtuşi de puţin în numele cabinetului britanic"*.

Deşi atmosfera era glacială, înainte de a se despărţi, Churchill, melancolic, a ridicat paharul cu aceste cuvinte: *„Pentru de Gaulle, care n-a acceptat niciodată înfrîngerea"*. Generalul a răspuns: *„Pentru Anglia, pentru victorie, pentru Europa"*.

Nu vorbesc după Ike

În aceeaşi după-amiază de 4 iunie, Churchill şi Eden l-au condus pe de Gaulle într-o pădure vecină, la cartierul general al lui Eisenhower, care a explicat şefului guvernului provizoriu francez planurile debarcării şi, în acelaşi timp, a apreciat judecăţile de valoare ale acestuia în materie de strategie.

Şi totuşi, furtuna a izbucnit şi aici, cu o putere mai mare chiar decît la dejunul amintit, în momentul cînd de Gaulle, pe punctul de a se retrage, a auzit de la Eisenhower următoarele cuvinte, rostite cu multă stînjeneală: *„Mon Général, voi adresa în ziua debarcării o proclamaţie populaţiei franceze şi vă solicit să faceţi la fel"*. De Gaulle a ripostat fără ocol: *„Dumneavoastră! O proclamaţie către poporul francez? În baza cărui drept? Şi pentru a-i spune ce?"*

Comandantul-şef i-a întins un text dactilografiat, pe care de Gaulle, după ce l-a citit, i l-a înapoiat şi a declarat că nu-l aprobă. Kersaudy scrie: „Pentru de Gaulle, această declaraţie are un efect încă şi mai grav. Potrivit indicaţiilor preşedintelui Roosevelt, Eisenhower n-a menţionat nici măcar o singură dată pe generalul de Gaulle şi mişcarea «Franţei libere» în declaraţia sa, ceea ce era inacceptabil, iar de Gaulle i-a spus-o extrem de vehement. Se pare că Eisenhower a răspuns cu tact că nu este decît un proiect pe care el este gata să-l modifice, pentru a ţine seama de observaţiile generalului. S-a căzut de acord că de Gaulle îl va informa pe Eisenhower a doua zi dimineaţă despre modificările pe care le consideră necesare".

Întorcîndu-se în trenul special transformat în cartier general al lui Churchill, de Gaulle nu-i ascunde acestuia profunda sa nemulţumire şi declară că preferă să se întoarcă la Londra în automobil, şi nu cu trenul premierului.

Din acea clipă, se deschide cea mai gravă criză a relaţiilor dintre Winston Churchill şi Charles de Gaulle, datorată mai ales faptului că premierul englez respecta cu stricteţe punctele de vedere americane. Atît Kersaudy cît şi numeroşi alţi istorici relevă că această criză, care a măcinat pur şi simplu nervii celor doi lideri, precum şi pe cei ai colaboratorilor lor apropiaţi, a survenit în ajunul şi în primele zile ale invaziei. Iată un film al ei.

5 iunie — dimineaţa. De Gaulle trimite lui Eisenhower versiunea modificată a Apelului acestuia adresat francezilor.

I se răspunde că este prea tîrziu, deoarece proclamaţia fusese deja tipărită (în realitate ea fusese tipărită cu o săptămînă înainte) şi va fi difuzată de îndată pe teritoriul francez. Aşadar, debarcarea urma să se efectueze fără cel mai simplu acord prealabil asupra problemei administraţiei civile, a emisiunii de bancnote franceze şi chiar asupra proclamaţiei adresate poporului francez. „Şi astfel — comentează Kersaudy — Franţa nu va fi cu adevărat eliberată; ea va fi ocupată, la fel ca şi Italia. Bineînţeles, de Gaulle este furios. Este clar că Franţa combatantă, ceea ce înseamnă pur şi simplu Franţa, a primit un afront şi, cum se ştie, generalul de Gaulle nu este omul care să suporte aşa ceva fără a reacţiona".

5 iunie — la amiază. Generalul de Gaulle este informat că va putea să se adreseze poporului francez prin intermediul radioului britanic a doua zi dimineaţă, luînd cuvîntul după regele Norvegiei, regina Olandei, marea ducesă a Luxemburgului, primul ministru al Belgiei, generalul Eisenhower. De Gaulle refuză categoric să vorbească după generalul Eisenhower. Această precizare, după generalul Eisenhower, a dat naştere unei grave neînţelegeri în rîndul oficialităţilor britanice şi americane care au interpretat refuzul generalului de Gaulle, în sensul că el nu va vorbi pur şi simplu.

5 iunie — după-amiază. Churchill află că de Gaulle refuză să vorbească la BBC. Sir Alexander Cadogan scrie în jurnalul său: „La orele 18.30, consiliu de cabinet. Încă o dată am asistat la dezlănţuirea furibundă a primului ministru împotriva generalului de Gaulle. De fiecare dată cînd acest subiect revine la ordinea zilei, noi ne îndepărtăm de politică, de diplomaţie şi chiar de bunul simţ. Avem de-a face cu un gen de cochetărie a unor capricioase adolescente de pension. Roosevelt, primul ministru şi de asemenea de Gaulle se comportă, trebuie să recunoaştem, ca şi cum ar fi nişte tinere domnişoare în apropierea pubertăţii. Nu-i nimic de făcut".

5 iunie — seara. În plin consiliu de cabinet britanic, parvine informaţia că de Gaulle refuză, de asemenea, să-i lase să plece pe teritoriul francez pe cei 200 ofiţeri de legătură francezi, deoarece nu s-a stipulat într-un acord care sînt atribuţiile lor. Churchill, spun martorii prezenţi, se sufocă pur şi simplu de furie.

5 iunie — noaptea. Dupa orele 21.00, Churchill află ca în legătură cu alocuţiunea lui de Gaulle la BBC a fost o

Londra, aprilie 1960. Sir Winston Churchill îl primește pe generalul de Gaulle

neînțelegere și că acesta refuză doar să vorbească *după* Eisenhower. Dar pe Churchill nimic nu-l poate opri din starea sa de furie extremă. După ce a băut o imensă cantitate de whisky spune: *„De Gaulle trebuie să cedeze și să vorbească la ora și la locul pe care i le-am fixat"*.

La 3 noaptea, Churchill dictează o scrisoare, ordonîndu-i generalului de Gaulle să părăsească imediat teritoriul englez, și transmite generalului Bedell Smith dispoziția de a-l urca pe de Gaulle în avion chiar și în lanțuri, dacă e nevoie, și de a-l expedia la Alger, avînd grijă ca nu cumva să ajungă în Franța.

6 iunie — dimineața. Generalul de Gaulle acceptă să vorbească la BBC, la mai multe ore după ce ceilalți șefi de state și guverne și generalul Eisenhower își rostiseră cuvîntările.

6 iunie — la amiază. Generalul de Gaulle înregistrează în studiourile casei radiodifuziunii britanice Bush House discursul său adresat francezilor și francezelor, pe care-i cheamă la luptă pentru alungarea ocupanților hitleriști. În acest discurs, el folosește pentru prima dată formula *„Ordinele date de guvernul francez"*, fără a mai adăuga *„provizoriu"*.

6 iunie — după-amiază. După ce a obținut ca Winston Churchill să ardă scrisoarea prin care ordona expulzarea generalului de Gaulle, Anthony Eden, care în toată această perioadă extrem de agitată a jucat excelent rolul de mediator calm, ferm și discret, începe o serie lungă de ciocniri cu primul ministru, care îi era în același timp și socru. Eden își notează în jurnalul său, în aceeași zi: *„Scurtă odihnă după-amiază. Winston a telefonat către ora 19.00 și-am avut o discuție asupra lui de Gaulle și a francezilor. Puțin după miezul nopții, Winston a retelefonat; era furios, deoarece Bevin și Attlee[1] s-au declarat de aceeași părere cu mine. Discuția s-a prelungit 45 minute sau poate mai mult. M-a acuzat că semăn discordie în rîndul guvernului, că împing presa să exploateze această problemă. Mi-a declarat că nu va ceda pentru nimic în lume și că trebuie ca de Gaulle să se care. Mîine va avea loc o reuniune a cabinetului. Camera Comunelor îl va susține împotriva lui de Gaulle, împotriva mea și împotriva tuturor membrilor cabinetului care mi-ar ține parte. Roosevelt și cu el vor ține piept întregii lumi. I-am spus că am aflat că amiralul Fenard* (atașatul naval al Statelor Unite) *a sosit la Londra cu un mesaj personal al președintelui Roosevelt pentru de Gaulle. Nu i-a prea plăcut. Eu nu m-am enervat și cred că i-am ținut piept. În orice caz, nu i-am făcut nici cea mai mică concesie"*. În timpul lungii explicații din noaptea aceea cu Churchill, Eden i-a mai spus: *„Sau o rupem cu de Gaulle, ceea ce înseamnă să o rupem cu Franța, sau ajungem la un acord cu el. Nu există cale de mijloc. Și trebuie să explicăm toate acestea președintelui Roosevelt, spunîndu-i că trebuie să-l sprijine și el pe de Gaulle"*.

În ziua următoare, datorită eforturilor lui Eden, de Gaulle a acceptat să reexamineze problema trimiterii

[1] Clement Attlee (1883-1967), lider al partidului laburist, în perioada războiului, lord al sigiliului privat în cabinetul de coaliție format de Churchill, apoi secretar de stat la Dominioane, între 1945 și 1951, prim-ministru al Marii Britanii.

ofițerilor de legătura francezi pe continent. Între timp, în toate ocaziile cînd se întîlnea cu oficialitățile britanice, ca și în ședințele cu colaboratorii săi, de Gaulle nu-l menaja cîtuși de puțin pe primul ministru.

„Sînteți binevenit în casa mea..."

După ce a vizitat țărmurile franceze pe care a avut loc debarcarea, Winston Churchill (despre care secretarul lui Eden, Oliver Harvey, scria că *„este animat de o ură aproape patologică împotriva generalului"*) s-a aflat în fața unui nou torent de proteste în presă și în Camera Comunelor în ceea ce privește problemele bancnotelor false, ale administrației civile din Franța și chiar a faptului că nu i s-a acordat încă permisiunea lui de Gaulle de a se duce în teritoriul francez eliberat.

Ca de obicei, Churchill s-a dovedit incapabil să persevereze un timp îndelungat într-o stare de spirit vindicativă. După cîteva dispute îndelungate cu Eden, el a sfîrșit prin a fi de acord cu începerea de tratative pentru statutul administrației civile franceze și a permis, de asemenea, generalului de Gaulle să viziteze Bayeux, la 14 iunie.

Pe puntea contratorpilorului La Combattante, unul dintre colaboratorii lui de Gaulle s-a aplecat spre el și i-a spus: „Vă dați seama, Mon Général, că se împlinesc patru ani de cînd nemții au intrat în Paris?".

Generalul a răspuns scurt: „Ei bine, au greșit".

Cînd a autorizat ca de Gaulle să întreprindă această vizită, Churchill a stabilit și următoarele condiții transmise în mod confidențial lui Anthony Eden: *„De Gaulle nu va putea ține acolo reuniuni publice și nu va putea convoca adunări de masă pe străzi. Lui i-ar plăcea, desigur, să aibă loc asemenea manifestări, în scopul de a apare ca viitorul președinte al Republicii franceze. Sugerez ca el să traverseze cu viteză redusă în automobil orașul și să strîngă mîna cîtorva cetățeni înainte de a pleca. De asemenea, să facă la plecare și numai atunci declarațiile pe care le va considera necesare. Pe de altă parte, el trebuie tratat cu cea mai mare politețe"*. Vizita a decurs însă în condițiile unui entuziasm popular care a pus pe gînduri serviciile secrete aliate.

Cîteva zile după întoarcerea de la Bayeux, generalul de Gaulle a părăsit teritoriul britanic, *„într-o stare de spirit mai bună decît niciodată"*, cum scrie Anthony Eden într-o notă asupra ultimei lor întrevederi. Înainte de a pleca, i-a trimis lui Churchill o scrisoare, în care i-a exprimat sincerele lui mulțumiri pentru primirea rezervată de guvernul Maiestății Sale. Răspunzîndu-i, Churchill a evocat mai ales obstacolele colaborării franco-engleze.

Premierul i-a mărturisit diplomatului Duff Cooper, care era de față cînd a dictat scrisoarea către de Gaulle: *„Sînt dezolat, dar n-am putut să-i spun mai mult"*. Scriindu-i în aceeași zi lui Eden, același diplomat afirma: *„Primul ministru declară că-l va denunța ca inamicul de moarte al Angliei"*.

Acestea erau sentimentele cu care cei doi oameni de stat se despărțeau în iunie 1944. În lunile și anii următori, cu toate că au mai apărut numeroși nori pe cerul relațiilor Churchill-de Gaulle, dialogul lor a devenit din ce în ce mai cordial. Atunci cînd, la 6 noiembrie 1958, generalul de Gaulle, abia reinstalat de cîteva luni în fruntea guvernului francez, a ținut să confere personal *Crucea Eliberării*, cea mai înaltă decorație a Rezistenței franceze, ilustrului om de stat britanic, Winston Churchill spunea: *„Generalul de Gaulle va rămîne pentru totdeauna simbolul sufletului Franței și al fermității ei inebranlabile în fața nenorocirii. Îmi amintesc că i-am spus într-una din zilele triste din 1940: «Iată-l pe conetabilul Franței!» Este un titlu pe care l-a binemeritat în tot acest timp"*.

În aprilie 1960, pentru prima oară după 15 ani, de Gaulle a făcut o vizită în Marea Britanie, în calitate de președinte al celei de-a V-a Republici franceze. Una din primele sale întîlniri a fost aceea cu Winston Churchill care, așteptîndu-l în fața casei sale, l-a întîmpinat cu cuvintele: *„Sînteți binevenit în casa mea și veți fi binevenit pînă la sfîrșitul vieții mele"*.

Cristian POPIȘTEANU

Concursul HOREA 200

Concursul **Horea 200** — ale cărui întrebări au fost publicate în nr. 12/1984 și 1/1985 — este în plină desfășurare, la ora cînd citiți aceste rînduri.

Au și început să sosească scrisorile cu răspunsurile a numeroși cititori, din toate colțurile țării. Mulți alți participanți ne adresează — fie în scris, fie telefonic, fie prezentîndu-se direct la redacție — felurite întrebări privind actuala ediție a concursului **Magazin istoric**, comunicîndu-ne, totodată, gîndurile și opiniile lor pe marginea concursului **Horea 200**.

Întrucît unele din aceste solicitări se refereau și la termenul ultim de expediere a răspunsurilor și date fiind condițiile deosebite ale acestei ierni, anunțăm pe toți participanții la concursul **Horea 200** că scrisorile cu răspunsuri pot fi trimise pînă la **20 februarie 1985, inclusiv.**

Deci, nu uitați: Ultimul termen de expediere a scrisorilor de participare la concursul **Horea 200 este de 20 februarie 1985, data ștampilei poștale.**

Răspunsurile exacte la cele două serii de întrebări ale concursului **Horea 200** vor fi publicate în nr. 3/1985.

Lista cu cîștigătorii celor 100 premii atribuite în cadrul concursului **Horea 200** va apărea în nr. 4/1985.

STATUI IMPERIALE ROMANE LA TOMIS

Dr. ADRIAN RĂDULESCU,
Muzeul de istorie și arheologie din Constanța

Cucerită după lupte grele de Imperiul roman încă din primii ani după proclamarea acestuia, în vremea împăratului Octavian Augustus (29-28 î.e.n.), Dobrogea — Moesia Inferior a antichității[1] — a rămas vreme îndelungată sub dominație romană. Una din expresiile acestei lungi stăpîniri a fost pusă în valoare de numeroasele descoperiri arheologice. Între vestigiile scoase la iveală (prin descoperiri întîmplătoare făcute de-a lungul vremurilor, iar în ultimul timp prin cercetări sistematice) se numără — alături de unelte, vase, podoabe — o bogată colecție de statui, îndeosebi de împărați și împărătese, cel mai adesea lucrate în marmură. Din nefericire, datorită dezinteresului pentru vestigiile istorice, manifestat în vremurile mai vechi, precum și negoțului cu antichități din perioade mai recente, multe din aceste statui s-au pierdut, ori au ajuns în diferite colecții din lume.

Colectivul muzeului constănțean încearcă, în ultima vreme, și cu destul succes, reconstituirea unei mici galerii a acestei categorii de sculpturi, atît din dorința de a ilustra o practică artistică de elevată valoare estetică, cît — mai ales — pentru a înțelege, prin intermediul acestor mărturii sculpturale, rolul jucat de către personajele reprezentate în contextul istoric al epocii. Căci nu o dată aceste statui dau, prin realismul lor, măsura înțelegerii mai depline a datelor și faptelor legate de un personaj, fiind adevărate peceți în piatră ale domniei respective. Desigur, multe din piesele descoperite au suferit, în decursul vremurilor, grave vătămări, dar ele relevă trăsături de o rară eleganță și vădesc un autentic realism, care le plasează — ca realizări artistice — mult deasupra altor sculpturi din acea epocă, fie ele religioase, fie laice (reprezentînd însă persoane particulare). Nu departe de localitatea Ostrov, în timpul unor operațiuni de dragare a apelor Dunării, a fost găsită statuia împăratului Caracalla, pe numele său întreg *Marcus Aurelius Antoninus Caracalla* (1), împărat între anii 198 și 217. Apele fluviului au deteriorat mult statuia acestui împărat (pe cît de iubit de ostași, pe atît de detestat de locuitorii imperiului pentru cruzimea lui), astfel că nu putem ști cu exactitate împrejurările în care a fost ea realizată. Este însă de presupus că a fost făcută în anul 214, cînd împăratul — în drum spre Orient — a trecut prin Durostorum, vizitînd pe soldații din garnizoana de aici. Cum se știe, Durostorum (azi Silistra, în R.P. Bulgaria) era unul din principalele centre economice, culturale și militare ale provinciei Scythia Minor. Aici se găsea sediul Legiunii XI Claudia, prezența armatei implicînd existența unui mare număr de meșteșugari, inclusiv artiști și artizani, care au realizat opere de mare măiestrie, cum au fost, de

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

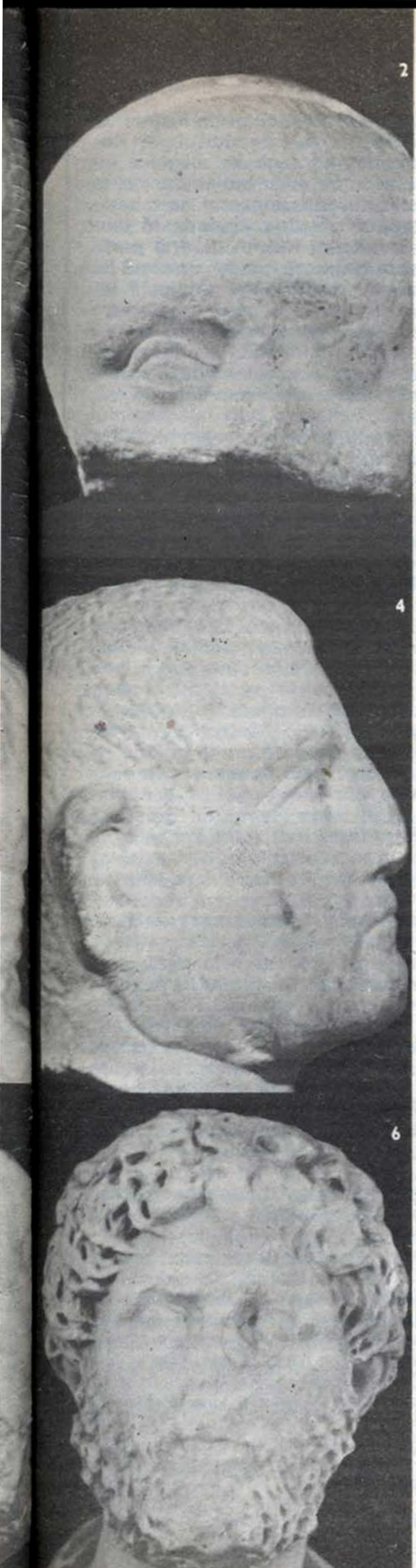

pildă, măştile pentru parade militare, sportive şi religioase, găsite tot la Ostrov, în anul 1958.

În semn de cinstire — după vizita împăratului — legiunea a primit denumirea Legio XI Claudia Antoniniana. Nu putem exclude însă nici posibilitatea ca bustul să fi fost inaugurat ca efect al promulgării de către împărat — în anul 212 — a Constituţiei antoniniene, prin care se acorda cetăţenie romană tuturor locuitorilor imperiului[1].

Un alt bust (păstrat fragmentar), este cel al împăratului Gordian III — *Marcus Antonius Gordianus:* 238-244 (2) — şi provine din colecţia cărturarului Pericle Papahagi, donată în mare parte muzeului constănţean. Împăratul Gordian a iniţiat mai multe intervenţii militare în Balcani pentru stăvilirea invaziilor carpo-gotice[2], bustul fiind realizat probabil în cinstea uneia din victorii. Din aceeaşi perioadă datează şi bustul împărătesei *Furia Savinia Tranquillina* (3) — soţia lui Gordian III — reprezentată sub chipul zeiţei Isis. Sculptura a fost descoperită în 1962, la Tomis împreună cu alte 23 diferite sculpturi, ce compun un ansamblu statuar de valoare unică în lume. În afara sculpturii ce o reprezintă pe împărăteasă, cele mai valoroase statui descoperite cu acel prilej sînt „Fortuna cu Pontos", „Şarpele Glikon", „Aedicula".

Statuia lui Filip Arabul — *Marcus Iulius Phillippus* (4) — împărat roman între 244 şi 249 a fost descoperită în teritoriul rural al Tomisului. Piesa — din care s-a păstrat doar capul — a fost cioplită (aşa cum o arată unele indicii) într-un atelier tomitan, sculptura fiind un omagiu în legătură cu eforturile militare ale acestui împărat de a opri o mare invazie carpică din anii 245-247, care pusese în primejdie oraşele vest-pontice.

O sculptură aparte ca realizare şi stil este cea descoperită în 1960, cu prilejul cercetărilor făcute la Edificiul roman cu mozaic; reprezintă un cap de bărbat, apreciat ca datînd de la sfîrşitul sec. III, începutul sec. IV. Cercetări mai recente tind să-l identifice cu împăratul Constantin cel Mare, *Marcus Flavius Valerius Constantinus:* 306-337 (5), de numele căruia se leagă zidirea impresionantului edificiu comercial portuar al Tomisului.

Recent a fost găsit un splendid bust (sînt încă discuţii dacă partea descoperită nu aparţine unei reprezentări integrale) în marmură al lui Antonius Pius — *Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius:* 138-161 (6). Descoperirea a fost făcută la Vadu, pe malul Mării Negre, foarte aproape de limita sudică a teritoriului rural al Histriei, fiind aşadar greu de spus de unde provine: din Tomis sau din Histria?

Perfecţiunea sculpturii, minuţiozitatea cu care au fost realizate unele detalii ne fac să apreciem că ar fi vorba de un „import", de la una din şcolile sculpturale existente la acea vreme în Grecia sau în bazinul oriental al Mării Mediterane, deşi în cele două oraşe vest-pontice existau de asemenea unele *officinae* (ateliere) de sculptură. Cît priveşte faptul că bustul a fost găsit la distanţă de cele două oraşe, într-un context arheologic mult ulterior datei la care a fost executat, consider că el va fi fost refolosit în vreun sat *(vicus)* din jurul actualei localităţi Vadu. Sperăm că viitoare descoperiri din cadrul şantierului arheologic deschis aici vor lămuri felul în care a ajuns această statuie în acel loc. Acest portret al lui Antoninus Pius — cel mai recent (ca descoperire), dar cel mai vechi din punct de vedere al cronologiei reale — încheie deocamdată microgaleria de statui imperiale romane din Dacia Pontică. Rămîne ca rezultatele cercetărilor viitoare să împodobească colecţia muzeală cu noi şi valoroase exponate. Vitrinele muzeului le stau la dispoziţie...

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1974; 8/1980.

ULTIMELE ZILE ALE LUI JAWAHARLAL NEHRU

M. CHALAPATHI RAU

În ziua de 28 mai 1964, cu puţin înainte de amiază, New Delhi a fost zguduit de un cutremur[1]. Asemenea zdruncinări seismice nu sînt neobişnuite în capitala Indiei, dar cel la care ne referim devenea încărcat de o semnificaţie simbolică. În ziua precedentă murise Pandit Jawaharlal Nehru[2], liderul partidului Congresul Naţional Indian, urmaşul lui Mahatma Gandhi[3], unul dintre arhitecţii Indiei independente [de la a cărei proclamare ca republică s-au împlinit recent 35 ani — n.r.], întîiul ei prim-ministru. La cîteva minute după cutremur au fost închise porţile reşedinţei sale, unde circa jumătate de milion de oameni defilaseră prin faţa trupului întins pe un podium înalt, de lemn. Cîţiva dintre cei prezenţi au încercat să se caţere peste porţi, spre a-l vedea pentru ultima dată pe omul care îi condusese şi povăţuise, uneori chiar îi dojenise, primind, în schimb, din partea lor, profundă stimă şi afecţiune. Cînd gărzile i-au împins înapoi, trei oameni au murit călcaţi în picioare, iar alţii au fost răniţi.

Corpul lui Nehru, cu capul uşor ridicat şi trupul acoperit cu un steag indian, a fost înălţat pe un afet de tun. Ziua era foarte caldă şi fiorile presărate pe sicriu începuseră să se ofilească. În atmosfera încărcată şi apăsătoare răsunau mantras **sanscrite, psalmodiate de un grup de preoţi hinduşi, şi cuvintele engleze şti cam banale ale imnului** Rămîi cu mine, Doamne!, **cîntate de cîţiva creştini, probabil pentru singurul motiv că fusese un imn favorit al lui Gandhi.**

La ora 1.20 p.m., cortegiul era gata să se pună în mişcare. În fruntea lui se afla un jeep, care-l transporta pe generalul-comandant al regiunii Delhi. Veneau apoi afetul de tun, tras de soldaţi, alţi soldaţi cu armele în jos, mergînd la pas, de ambele părţi, apoi mai multe automobile. În primul, îmbrăcată într-un sari **alb, fiica lui Nehru, Indira Gandhi, cu fiul ei mai mic, Sanjay[4]. Cum Nehru nu avusese nici un fiu, Sanjay trebuia să aprindă rugul funerar ce aştepta la şase mile (circa 10 km) distanţă, pe malul fluviului sacru Jumna, în apropiere de locul unde, cu 16 ani în urmă, în 1948, fusese incinerat trupul lui Gandhi. După prima maşină veneau altele, cu surorile lui Nehru şi alţi membri ai familiei sale, conducători politici şi reprezentanţi ai unor state străine, sosiţi în tot cursul nopţii şi dimineţii.**

Itinerarul era aproape identic cu cel din urmă drum urmat de Gandhi. Procesiunea se mişca încet, trecînd pe lîngă măreţele clădiri guvernamentale înălţate de englezi în ultimii ani ai stăpînirii lor, pe lîngă Parla-

[1] Michael Edwardes, autorul acestei prefeţe, a semnat numeroase lucrări de istorie a Indiei, printre care *A History of India*, *Nehru: A Pictorial Biography*, *The Last Years of British India*, *Everyday Life in Early India*, *Nehru. A Political Biography*. Din ultima am şi extras paginile de faţă.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 10/1980, 3/1983, 4/1984; 7/1972.

[4] Decedat într-un accident de avion, în iunie 1980.

ment, apoi în jos, pe marele drum de ceremonii Rajpath, de-a lungul căii Tilak, care purta numele unui alt lider național indian mort de mult[1], ajungînd în cele din urmă la locul de incinerare, unde — pe un soclu din cărămizi simple, înalt de cinci picioare (cca. 1,50 m) și lat de zece picioare (cca. 3 m), se afla un rug din lemn de santal.

De-a lungul drumului, o imensă mulțime — conform unor rapoarte ea se cifra la aproape trei milioane de oameni — împingea șirurile de polițiști și militari care îl barau calea. Era ca orice mulțime indiană: gălăgioasă, curioasă, amestecînd lacrimile cu rîsul, respectuoasă, dar nedisciplinată. La un moment dat, sicriul și primele două mașini au fost rupte de restul procesiunii, pentru că mulțimea a dat buzna, tăind drumul. În sfîrșit, la ora patru, cortegiul a ajuns pe malul fluviului. În duruitul înăbușit al tobelor, trupul a fost așezat pe rug. Preoții hinduși au început ritualurile magice pentru morți, au stropit în jur cu apă sfințită din fluviul Gange, un mic grup de lideri a defilat pe lîngă rug, fiecare dintre ei depunînd cîte o bucată de lemn de santal. Steagul indian de pe corpul defunctului a fost înlocuit cu o eșarfă albă și cu petale de flori. Sanjay a aprins rugul și corpul lui Jawaharlal Nehru s-a mistuit în flăcări, ca al unui suveran hindus.

Aspectele euro-asiatice ale funeraliilor, acele elemente din est și vest, a căror combinare unii au socotit-o de un gust îndoielnic, făcuseră parte din viața lui Nehru. Musulmanii participanți de bunăvoie la un ceremonial hindus stăteau mărturie atît a faptului că lumea musulmană a ocupat un loc special în viața politică a lui Nehru, cît și a antecedentelor lui, căci strămoșii săi fuseseră puternic influențați de Moguli, conducătorii musulmani ai Indiei de dinaintea englezilor[2]. În ziua următoare, președintele indian, Sarvapalli Radhakrișnan, cu cîțiva miniștri ai Cabinetului și membri ai familiei primului ministru, au asistat la strîngerea cenușii. Aceasta a fost pusă în urne de aramă, stropită cu apă din Gange și dusă la Nehru acasă. Acolo, urnele au fost depuse în grădină, unde mii de oameni s-au închinat înaintea lor.

Actul final a avut loc marți 9 iunie, nu la Delhi, ci lîngă locul de naștere al lui Nehru, la Allahabad. Acolo Gangele se unește cu fluviul Jumna, într-un loc deosebit de sfînt pentru hinduși. În testamentul său, citit la radio cu cîteva zile în urmă de către o soră a lui Nehru, el cerea ca o parte din cenușa sa să fie aruncată în Gange. Totodată, contesta orice semnificație religioasă care s-ar fi putut atribui acestui act. Pentru el, apele Gangelui erau „un simbol al culturii și civilizației seculare ale Indiei, schimbîndu-se mereu, curgînd mereu și rămînînd totuși mereu aceleași. Ele îmi amintesc de piscurile acoperite de zăpadă și de văile adînci ale Munților Himalaia, pe care le-am iubit atît de mult, și de cîmpiile întinse de dincolo de ei, unde am trăit și am muncit".

Restul de cenușă să fie — a scris el — „urcat într-un avion și risipit de sus peste cîmpurile unde muncesc țăranii indieni, așa încît să se amestece cu praful și pămîntul Indiei și să devină parte integrantă din India".

Cenușa a fost adusă de la Delhi cu trenul. O mare de oameni s-a înșiruit de-a lungul liniei ferate. La Allahabad, o adunare uriașă aștepta transportul. Odată cu cenușa lui Nehru, a călătorit și o urnă conținînd-o pe cea a soției sale, Kamala, pe care Nehru o ținuse în camera sa, în toți cei 28 ani scurși de la moartea ei. La Allahabad, urnele au fost puse sub un copac, în apropierea casei în care își petrecuse copilăria Nehru. Din nou flori și — în tăcere — gesturi de veneratie. Apoi, purtate de preoți și înconjurate de soldați, cele două urne au fost duse la mal, la locul sacru, și transportate cu o ambarcațiune, pînă la confluența fluviilor. Acolo, cenușa a fost împrăștiată. Dintr-un elicopter se aruncau petale de flori, tunurile bubuiau, se psalmodiau mantras și o fanfară militară — al cărei membri aproape sigur erau cu toții buni hinduși — cînta Rămîi cu mine, Doamne!

Michael EDWARDES

„O singură ambiție mi-a rămas: ca în puținii ani pe care îi mai am de trăit să mă dedic cu toată forța și energia de care mai dispun muncii de făurire a Indiei. Vreau să fac asta din răsputeri, pînă ce voi fi istovit și bun de aruncat la gunoi. Nu mă interesează ce veți gîndi despre mine după aceea, voi sau oricine altcineva. Pentru mine este de ajuns că m-am secătuit punîndu-mi puterea și energia în slujba Indiei", scria Jawaharlal Nehru în ultimii ani ai vieții sale[3].

La 14 noiembrie 1962, Nehru a împlinit 73 ani. În ciuda bolii, continua să fie în fruntea națiunii, șef al guvernului, interesîndu-se cu pasiune de fiecare aspect al muncii sale. Continua să se întîlnească cu vizitatori de seamă, veniți de peste hotare. Participa cu regularitate la ședințele Parlamentului și vorbea acolo în toate ocaziile importante și despre toate subiectele importante. De asemenea, lua cuvîntul la multe reuniuni desfășurate la New Delhi și în afara lui. Prezida ședințe ale Cabinetului și manifesta interes pentru munca fiecărui minister. Scria note prin care dădea indicații miniștrilor principali și trimitea instrucțiuni ambasadorilor în-

---

[1] Este vorba despre Balgangadhar Tilak (1856-1920), om politic indian, lider al aripii de stînga a partidului Congresul Național Indian. Adept al principiului folosirii violenței pentru obținerea independenței

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1973.

[3] Acest text reprezintă un fragment din biografia *Jawaharlal Nehru*, apărută la New Delhi, a publicistului M. Chalapathi Rau, colaborator apropiat al primului ministru.

diei. Prezida întrunirile Comisiei de planificare şi pe acelea ale Consiliului de dezvoltare naţională. Vorbea la sesiunile Congresului; îi plăcea să meargă printre oameni şi să se inspire de la ei; îi dădeau un sentiment de prospeţime. Totuşi, anii, lunile, zilele treceau şi mai erau încă atîtea de făcut! Pe bloc-notesul său şi-a notat următoarele rînduri, dintr-un poem al poetului american Robert Frost (1874-1963): La somn mă trage codrul des/ Dar un drum greu eu mi-am ales/ Şi pînă-l fac am mult de merş/ Şi pînă-l fac am mult de mers.

Jawaharlal se trezea odată cu răsăritul soarelui şi îşi începea ziua făcînd gimnastică. Micul dejun era masa lui preferată. Mînca *porridge* şi tăia cu delicateţe şi graţie fructe, din care oferea şi oaspeţilor săi. Istorisea poveşti încîntătoare. Cobora apoi să întîmpine mulţimea de vizitatori, care veneau zilnic să-l vadă. Pe urmă mergea să-şi privească animalele preferate: pui de tigri sau urşi panda. La birou, unde sosea punctual, le dădea mult de furcă secretarilor şi stenografilor. Avea întrevederi cu oficialităţi, cu vizitatori străini sau alţi oameni. La prînz mînca uşor, uneori mîncare indiană, alteori europeană. Se odihnea scurtă vreme, după care se înapoia iar la birou şi lucra. Serile era ocupat să vorbească la o adunare, să poarte discuţii cu vizitatori sau să asiste la un spectacol de dans. Cina constituia şi ea o destindere. Adeseori avea oaspeţi la micul dejun, la prînz sau la cină. Era, de asemenea, un corespondent bun şi răspundea fiecărei scrisori pe care o primea, deşi trebuia să dicteze multe note şi să scrie foarte mult.

Nehru a fost unul dintre cele mai fine instrumente ale forţelor istorice; un produs al epocii sale, oglindind spiritul ei. El nu şi-a permis niciodată şi n-a îngăduit nici concetăţenilor săi să ignore spiritul istoriei; aborda orice subiect la un înalt nivel intelectual şi afectiv. Te puteai bizui întru totul pe el în problemele mari, ca şi în cele mărunte. Îi plăcea să ţină seama de toate aspectele unei chestiuni, să asculte şi punctul de vedere al altuia, înainte de a adopta o hotărîre. Ca şi Gandhi şi Lincoln, avea încredere în omul de rînd. În timpul guvernării sale a existat în India un schimb liber de idei. Chiar în cercul restrîns al familiei lui, îi influenţa pe ceilalţi prin forţa convingerilor sale, nu prin tonul autoritar, prin discuţii în contradictoriu, ameninţări sau izbucniri de mînie. El se ocupa cu mii de probleme, nu se arăta niciodată obosit, niciodată lipsit de înţelegere. Acesta era secretul vitalităţii, tinereţii şi energiei sale neostoite.

„În India, cea mai grea pedeapsă pe care i-o poţi da în zilele noastre unui indian este să-l pui într-un post de conducere", spunea el. Au fost cazuri cînd ar fi trebuit să fie necruţător. N-a izbutit. Avea capacitatea de a asimila nu numai ideile, sentimentele şi aspiraţiile poporului, ci şi stările lui de spirit de moment. Putea recepta imediat starea de spirit a unei adunări, a unui comitet parlamentar sau a unei întruniri publice, a unei întîlniri cu poeţi sau a unei asociaţii de oameni de ştiinţă. Avea încredere în oameni, în colegii săi, chiar şi în aceia care încercau să-i potolească dinamismul. Era un om complex. Englez prin educaţie, musulman prin cultură şi hindus prin naştere, cum arăta el în *Autobiografie*, fără nici o fisură în personalitatea lui. El domina mulţimile. Nu ştia ce este teama. În cele mai critice momente ale vieţii sale, a dovedit curaj. Nu lucra niciodată pentru succes sau glorie, cele mai înalte ambiţii le nutrea pentru ţara sa, pe care o purta într-o epocă nouă, fără să-i pese dacă era considerat un om al destinului sau un ratat.

La 7 ianuarie 1964 i-a crescut tensiunea arterială. Jawaharlal era surmenat. I s-a prescris odihnă completă. În dimineaţa următoare, tensiunea a scăzut. Nehru a răsfoit ziarele şi a mîncat. Medicilor care îl ţineau sub control le-a spus: „Vă dau multă bătaie de cap". Şi-a exprimat dorinţa să iasă din casă, dar a fost convins să stea în repaus complet. La 9 ianuarie, a avut o zi bună, a citit. Starea sănătăţii i s-a ameliorat. 10 ianuarie a fost o zi de odihnă în care şi-a petrecut cîtva timp citind. La 11 ianuarie, a hotărît ca doi dintre miniştrii sai, Gulzarilal Nanda şi T.T. Krishnamachari, să se ocupe deocamdată de problemele lui.

„Mă simt bine", a spus Jawaharlal unui grup de corespondenţi de presă. Arăta cam lipsit de putere, dar altfel bine dispus. A doua zi l-a vizitat preşedintele Indiei, Radhakrişnan, apoi n-au mai fost date buletine referitoare la sănătatea lui. Ziua de 14 ianuarie a fost odihnitoare, dar lui Nehru nu-i plăcea odihna. Dorea cu tot dinadinsul să-şi reia munca. La 19 ianuarie, Hruşciov l-a invitat în Uniunea Sovietică la odihnă. A refuzat. Voia să lucreze, nu să se odihnească. La 21 ianuarie, Kamaraj, ministrul statului Madras, s-a întîlnit cu Jawaharlal şi au discutat despre schimbările din Cabinet şi unele probleme de partid. La 24 ianuarie, Jawaharlal a făcut o plimbare cu maşina şi s-a simţit relaxat toată ziua.

De ziua republicii, 26 ianuarie, Jawaharlal a fost întîmpinat de popor cu ovaţii răsunătoare, pe tot parcursul căii Rajpath. În ziua următoare i s-a făcut un control medical de rutină la Institutul naţional de ştiinţe medicale; o nouă examinare de rutină, la 31 ianuarie. Februarie a fost şi ea o lună de relaxare. La 26 martie, într-o cuvîntare adresată prin radio naţiunii, el a făcut un apel la armonie între diversele comunităţi din India.

La 30 martie, răspunzînd în Parlament unor interpelări repetate, el a arătat clar că nici vorbă nu putea fi de numirea unui locţiitor al primului ministru. Parlamentul a izbucnit în urale cînd, răspunzîndu-i unui deputat, a spus privitor la sănătatea sa: „Cred că sînt mult mai bine", după care a adăugat:

„Mi-e greu să afirm, în termeni categorici, că sînt chiar perfect sănătos".

Jawaharlal se gîndise să se odihnească o vreme şi, la 23 mai, a plecat la Dehra Dun, pentru o vacanţă de trei zile. Înainte de a pleca fusese fotografiat. Arăta relaxat şi bine dispus. La 24 mai, s-a întîlnit la Dehra Dun cu cîteva dintre rudele sale, s-a plimbat pe pajiştile de la Circuit House şi a lucrat la unele chestiuni urgente înainte de culcare. La 25 mai, a avut o zi de odihnă. Arăta şi mai relaxat şi voios. A rezolvat dosare. Seara a mers cu maşina la Sahasradhara, un loc unde se făceau picnicuri, situat la 16 km de Circuit House. Indira şi cei doi medici ai săi îl însoţeau. La 26 mai, a hotărît să plece la Delhi. A fost condus cu afecţiune de către o mulţime care l-a ovaţionat cînd a porrnit spre aeroportul Saraswa cu elicopterul. În cartea vizitatorilor de la Circuit House a scris: „Cele trei zile pe care le-am petrecut aici au fost liniştite şi odihnitoare". La Patam„ a fost întîmpinat de Lal Bahadur Shastri*. A lucrat pînă la miezul nopţii. Oamenii gîndeau că viaţa i-a fost prelungită de vacanţa la Dehra Dun.

În zorii zilei de 27 mai, el s-a trezit agitat şi a început să citească o carte. Însoţitorul său l-a întrebat cum se simte. I-a răspuns că nu prea bine. A rămas culcat, simţindu-se prea bolnav ca să se dea jos din pat. Au venit medicii, care au făcut tot ce s-a putut. Indira era la căpătîiul lui. Ea s-a oferit să-i dea sînge, dacă va fi nevoie, pentru a-i salva viaţa. Se pare însă că n-ar fi folosit la nimic.

Ştirile despre boala lui Nehru s-au răspîndit în toată ţara. Exista speranţa că se va face iar bine. Oamenii se obişnuiseră cu prezenţa lui şi refuzau să se gîndească la brusca sa dispariţie. La orele 2 p.m. a trebuit să se renunţe la încercările de a-l salva. Murise.

Lumea întreagă se simţea ca după o pierdere ireparabilă. A început să plouă cu mesaje din partea conducătorilor altor ţări, iar mulţi dintre ei au venit la Delhi pentru funeraliile de stat, care urmau să aibă loc în dimineaţa zilei de 28 mai. Cîteva zile mai tîrziu, ultimul testament al lui Jawaharlal a fost dat publicităţii. În el, Nehru scria:

„Sînt mîndru de măreaţa moştenire care a fost şi este a noastră şi sînt conştient că sînt şi eu, ca şi noi toţi, o verigă din lanţul neîntrerupt care merge înapoi pînă la începuturile istoriei, din timpurile imemoriale ale trecutului Indiei".

În româneşte de
Anca LĂZĂREANU

* Lal Bahadur Shastri avea să-i succeadă lui Nehru în funcţia de şef al guvernului, pînă în 1966, cînd prim-ministru al Indiei a devenit fiica lui Nehru, Indira Gandhi (1966-1977, 1980-1984), care a încetat din viaţă la 31 octombrie 1984, în urma unui atentat. După alegerile generale din decembrie 1984, în funcţia de prim-ministru al Indiei a fost desemnat Rajiv Gandhi, cel de-al doilea fiu al Indirei Gandhi.

Acad. S. L. TIHVINSKI
(U.R.S.S.)

Cu gîndul la viitorul congres

Academicianul sovietic Serghei Leonidovici Tihvinski, secretarul Secţiei de istorie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., preşedinteie Comitetuiui naţionai ai istoricilor sovietici, specialist în istoria relaţiiior internaţionaie, a fost aies la cei de-ai XV-iea Congres internaţional de ştiinţe istorice, de la Bucureşti, membru supieant în Biroui Comitetuiui Internaţional de ştiinţe istorice. Chiar în seara în care a avut ioc prima şedinţă a Biroului, l-am rugat pe academicianui sovietic să ne împărtăşească gîndurile saie despre perspectiveie activităţii acestui organism.

— Am participat la mai multe congrese internaţionale de ştiinţe istorice, cel de la Bucureşti fiind al cincilea, după Stockholm, Viena, Moscova, San Francisco, cît şi la Adunările generale desfăşurate în Iugoslavia, în S.U.A. şi în insulele Canare, în pregătirea reuniunii de la Bucureşti. De aceea, activitatea unui Birou al Comitetului internaţional nu-mi este deloc străină. Sarcina lui principală o constituie pregătirea congresului următor, din R.F. Germania.

Tematica reuniunii trebuie astfel elaborată, în cei cinci ani care urmează, încît participanţii, reprezentanţi ai cca. 60 comitete naţionale ale istoricilor şi ai peste 20 comisii şi asociaţii internaţionale afiliate, să se regăsească în ea. Numai în acest fel, avînd o tematică, rod al sferelor lor de interese ştiinţifice, congresul va marca o contribuţie la dezvoltarea ştiinţelor istorice. De aceea, Biroul va face apel către toate comitetele naţionale şi asociaţiile şi comisiile afiliate să ne trimită consideraţiile lor cu privire la tematica rapoartelor ştiinţifice care ar putea interesa şi aduce la congres pe istoricii tuturor ţărilor membre.

Mi se pare un lucru foarte important ca la viitorul congres să insistăm mai mult pe participarea istoricilor din Asia, Africa şi America Latină, pe care să-i atragem la elaborarea problematicii de istorie universală. Noi, marxiştii, pornim de la conceptul unei unităţi a procesului istoric mondial, iar cercetările istorice au confirmat pe deplin faptul că, în evoluţia ei, omenirea — indiferent de ţara respectivă, de condiţiile ei istorice — trece prin aceleaşi formaţiuni social-economice. În acest sens, pe baza materialului evenimenţial oferit de ţările Asiei, Africii şi Americii Latine se poate demonstra convingător ce au comun istoriile acestor state, care este specificul dezvoltării lor istorice, în comparaţie cu alte ţări, de pe continentul european sau din America de Nord, mult mai profund şi mai în amănunţime studiate. Cred că aceasta este sarcina principală care trebuie sa stea în faţa Biroului Comitetului internaţional de ştiinţe istorice, în vederea pregătirii viitorului congres din 1985.

Florentina DOLGHIN

Documentele secolului XX

RASPUNSURI LA INTREBARI

Moscova, 19-30 octombrie 1943.

Conferința miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

La 7 octombrie 1943, spre prînz — era o frumoasă zi însorită, caracteristică toamnelor de pe coasta de est a Statelor Unite — un avion special se pregătea să decoleze, de pe aeroportul din Washington, într-o călătorie spre Moscova, cu un pasager neobișnuit. Neobișnuit nu atît prin rangul său — era vorba de secretarul de stat al Statelor Unite, Cordell Hull, îndreptățit la asemenea mijloace de transport speciale —, cît prin faptul că, pînă în acea zi, venerabilul om de stat american, care se afla în ajunul celei de-a 72-a aniversări a zilei sale de naștere, nu pusese niciodată piciorul în vreun avion, din motive de sănătate. Pentru Cordell Hull, zborul spre Moscova reprezenta, așadar, botezul aerului și călătoria prezenta, indiscutabil, riscuri deosebite pentru el, mai ales pentru că era foarte lungă[1]. Dar el se hotărîse să și le asume, după cum relatează în memoriile sale, „singur, fără a-mi consulta medicul sau pe doamna Hull", așa cum „un ofițer trebuie să-și conducă unitatea la bătălie, fie că o dorește sau nu"[2].

Dar care era „bătălia" pentru care Hull era gata să-și asume aceste riscuri personale? Bineînțeles, era vorba despre o „bătălie" diplomatică: Conferința miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, asupra cărela guvernele celor trei puteri conveniseră să înceapă la 19 octombrie 1943. Și se poate spune, cu siguranță, că și ceilalți doi principali participanți — comisarul poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., Viaceslav Mihailovici Molotov, și secretarul de stat pentru afacerile externe al Marii Britanii, Anthony Eden, priveau cu același simț de responsabilitate întîlnirea lor din capitala Uniunii Sovietice.

Era, într-adevăr, o întîlnire a cărei importanță și urgență deveneau tot mai acute pentru coaliția antihitleristă. Strălucitele victorii sovietice de la Stalingrad[3] și, mai tîrziu, din arcul de la Kursk[4], încheierea armistițiului cu Italia, trecerea acesteia de partea coaliției antihitleriste și debarcarea anglo-americană în sudul Italiei schimbaseră într-un mod hotărîtor evoluția războiului. Nu mai încăpea nici o îndoială cu privire la modul în care avea să se încheie el. Totuși, lupta era departe de a fi terminată. O mare parte a teritoriului sovietic și al altor țări europene se găseau încă sub ocupația nazistă. Germania hitleristă dispunea încă de rezerve însemnate și opunea o rezistență înverșunată. Scurtarea războiului, grăbirea înfrîngerii Germaniei și, prin aceasta, salvarea a numeroase vieți omenești rămîneau probleme acute ale coaliției antihitleriste. U.R.S.S., care ducea greul luptelor cu Germania nazistă, insista, pe drept cuvînt, pentru deschiderea celui de-al doilea front în nord-vestul Franței. Amînările repetate ale deschiderii celui de-al doilea front[5], ca și întrerupe-

---

[1] Potrivit relatărilor diplomatului și scriitorului sovietic Valentin Mihailovici Berejkov, care a participat ca interpret la convorbirea lui Hull cu Stalin, secretarul de stat ar fi spus lui Stalin că președintele Roosevelt i-ar fi pus la dispoziție avionul său personal, supranumit „Vaca sfîntă" (The Sacred Cow). În memoriile sale, Hull se mărginește să spună că era vorba despre un avion militar cu patru motoare. Călătoria a durat 11 zile (traversarea Atlanticului din Puerto Rico pînă la Casablanca s-a făcut cu vaporul) și a avut ca escale West Palm-Beach (Florida), San Juan (Puerto Rico), Casablanca, Alger, Cairo, Teheran.

[2] *The Memoirs of Cordell Hull*, volume II, The Macmillan Company, New York, 1948, p. 1 225.

[3-4] *Magazin istoric*, nr. 2/1968, 1/1969, 2/1973, 2/1983; 4/1970.

[5] În comunicatele publicate după vizitele lui V.M. Molotov la Washington și Londra, în iunie 1942, se arăta că s-a ajuns la „o înțelegere deplină cu privire la sarcina urgentă a creării unui al doilea front în Europa în 1942", iar ultimele date avansate de S.U.A. și Marea Britanie erau acum aprilie-mai 1944.

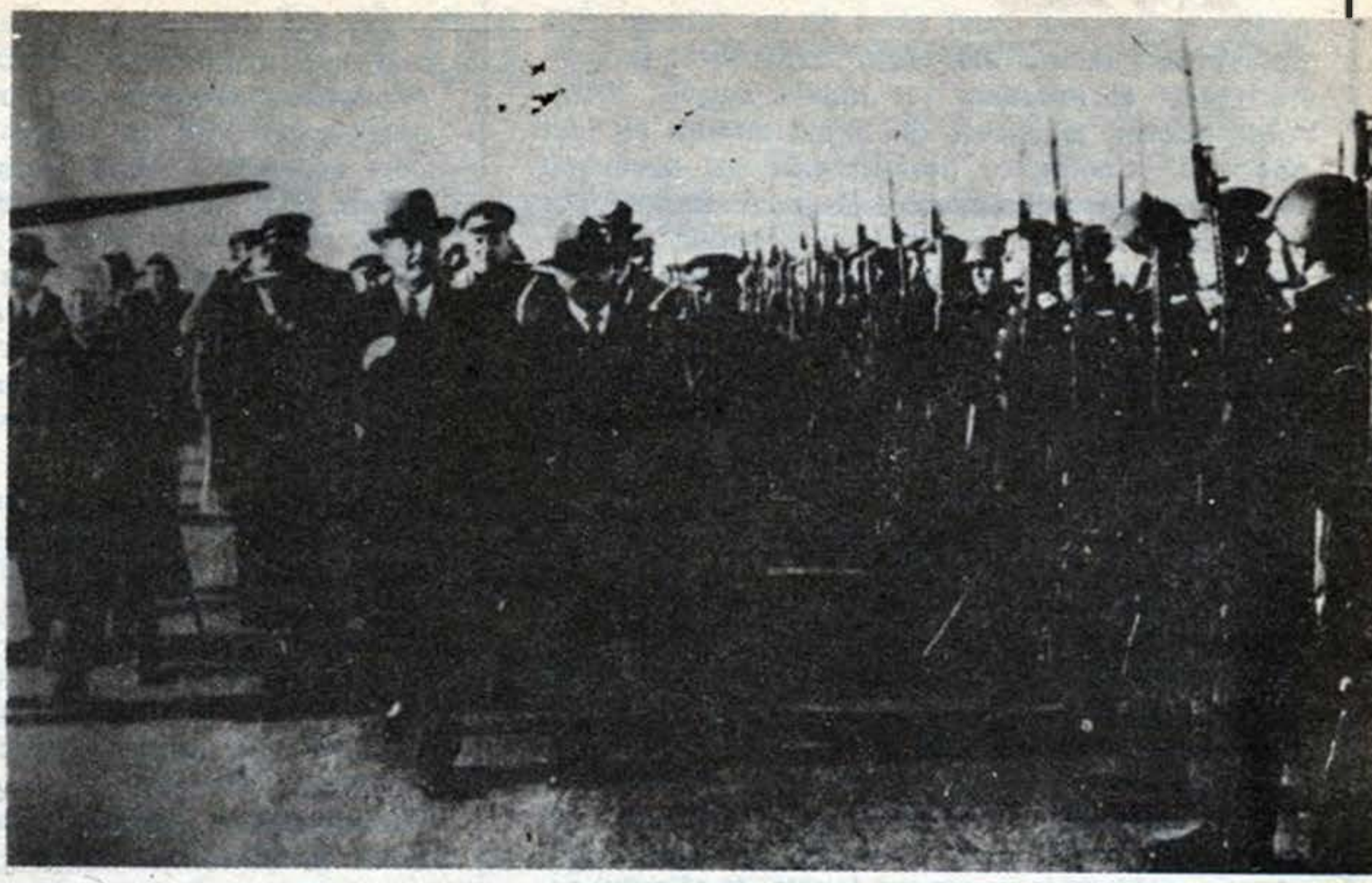

Cordell Hull şi...

...Anthony Eden, întîmpinaţi de V.M. Molotov, la sosirea la Moscova

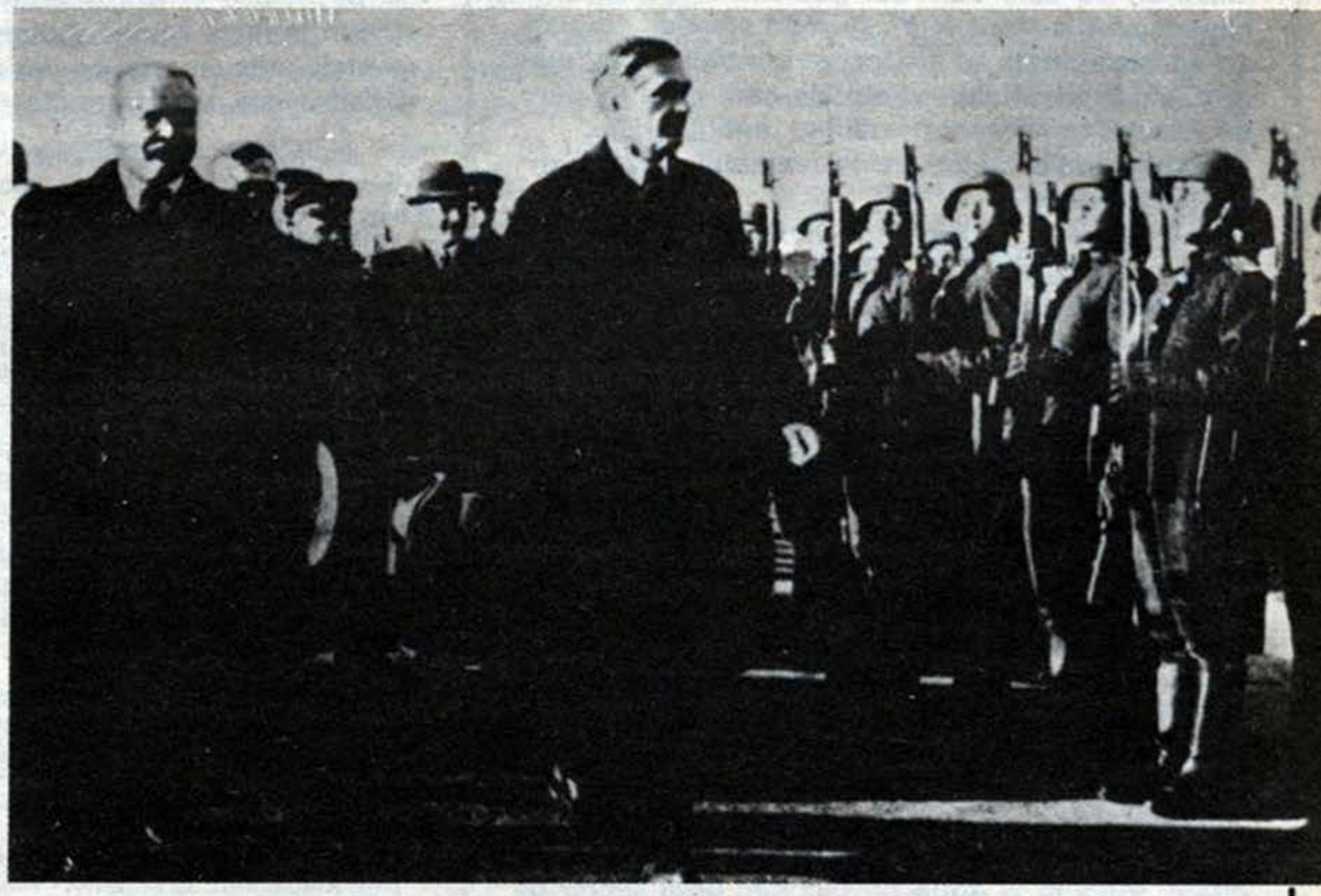

rea convoaielor occidentale către Uniunea Sovietică prin Oceanul Îngheţat, intervenită în martie 1943, creaseră o stare de tensiune în relaţiile dintre U.R.S.S. şi aliaţii săi occidentali, pe care toate cele trei guverne erau, în mod firesc, interesate să o elimine. În afară de aceasta, începeau să capete o acuitate tot mai mare problemele legate de încheierea ostilităţilor, a armistiţiului şi păcii, de organizarea relaţiilor interstatale după război.

În aceste condiţii — mai ales la iniţiativa preşedintelui Roosevelt —, a început să fie examinată în corespondenţa dintre conducătorii celor trei puteri posibilitatea unei întîlniri tripartite la cel mai înalt nivel. S-a realizat repede un acord de principiu cu privire la necesitatea unei asemenea întîlniri, dar a fost necesară o perioadă destul de îndelungată şi o intensă corespondenţă şi activitate diplomatică, pentru a se putea conveni locul şi data ei. De aceea, avînd în vedere urgenţa problemelor, Stalin a sugerat, ca un pas intermediar, convocarea unei întîlniri tripartite la nivelul miniştrilor de externe. Deşi şi cu privire la locul acestei conferinţe au avut loc discuţii relativ prelungite, s-a ajuns pînă la urmă la un acord, înlesnit şi de hotărîrea lui Cordell Hull de a întreprinde călătoria în U.R.S.S., în vederea tinerii ei la Moscova.

Conferinţa de la Moscova s-a bucurat pînă în prezent de mai puţină atenţie din partea istoricilor celui de-al doilea război mondial, care şi-au concentrat, în mod firesc, cercetările asupra întîl-

nirilor la cel mai înalt nivel de la Teheran (28 noiembrie-1 decembrie 1943)[1], Ialta (4-11 februarie 1945)[2] și Potsdam (17 iulie-2 august 1945).

Într-adevăr, la aceste din urmă întîlniri au fost adoptate principalele hotărîri care au desăvîrșit victoria asupra hitlerismului și au determinat coordonatele mari ale echilibrului mondial postbelic. Dar Conferința de la Moscova merită, la rîndul ei, o atenție specială, din mai multe motive.

În primul rînd, ea a fost prima întîlnire tripartită la un asemenea nivel și a marcat o contribuție substanțială la definitivarea aranjamentelor și la succesul conferinței la cel mai înalt nivel de la Teheran, care i-a urmat după o lună.

În al doilea rînd, deși concepută mai ales ca o pregătire pentru conferința șefilor de stat și de guvern, conferința a adoptat o serie de importante documente de substanță, și anume:

— Declarația celor patru puteri cu privire la securitatea generală[3]. Această declarație a pus bazele viitoarei Organizații a Națiunilor Unite;

— Crearea Comisiei consultative, cu sediul la Londra, care avea drept sarcină „să studieze și să facă recomandări unice celor trei guverne cu privire la problemele europene legate de sfîrșitul ostilităților, pe care cele trei guverne vor considera nimerit să i le transmită". În mod special, comisia a fost însărcinată să elaboreze condițiile capitulării și ale armistițiului cu statele care erau în stare de război cu puterile coaliției antihitleriste;

— Declarația cu privire la restabilirea independenței Austriei;

— Declarația cu privire la Italia, în care se reafirma poziția celor trei guverne în favoarea restabilirii democrației în Italia și crearea unui consiliu consultativ pentru Italia, din care să facă parte, în afară de reprezentanții celor trei guverne, și reprezentanții Comitetului francez de eliberare națională, precum și, în anumite condiții, cei ai Greciei și Iugoslaviei, avînd în vedere interesele lor speciale, decurgînd din agresiunea Italiei fasciste asupra teritoriului lor;

— Declarația dată publicității sub semnătura președintelui Roosevelt, primului ministru Churchill și premierului Stalin cu privire la răspunderea hitleriștilor pentru atrocitățile comise. Declarația a formulat unele principii care au stat la baza creării tribunalului internațional de la Nürnberg.

În afară de aceste documente, conferința a mai adoptat un scurt comunicat care a fost dat publicității, precum și două protocoale: unul secret de importanță deosebită cu privire la problemele militare discutate și unul secret, care consemnează rezultatele discuțiilor confidențiale cu privire la celelalte probleme de pe ordinea de zi. Ambele protocoale au fost semnate de cei trei miniștri de externe.

În al treilea rînd și dincolo de documentele oficiale convenite, conferința a prilejuit un schimb important de vederi, clarificarea și apropierea punctelor de vedere într-un număr important de probleme, privind atît conducerea operațiilor cît, mai ales, organizarea postbelică. Discuțiile în jurul acestor probleme la Conferința miniștrilor de externe prezintă un interes special, avînd în vedere că pozițiile părților erau încă în fază de elaborare, de tatonare, iar discuțiile au fost mai largi, participanții avînd la dispoziție o perioadă mai lungă de timp, ceea ce îngăduie o înțelegere mai clară atît a hotărîrilor adoptate ulterior la conferințele la cel mai înalt nivel, cît și a evoluțiilor ulterioare ale pozițiilor marilor puteri și, în general, ale relațiilor internaționale în perioada postbelică.

În acest spirit, în suita de articole pe care Magazin istoric le consacră împlinirii, în acest an, a patru decenii de la victoria popoarelor împotriva fascismului, prezentăm cititorilor revistei Magazin istoric un film al desfășurării Conferinței miniștrilor afacerilor externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii de la Moscova. În felul acesta, răspundem și interesului multor cititori ai revistei, care ne-au cerut să publicăm noi documente despre relațiile dintre puterile coaliției antihitleriste, în anii celui de-al doilea război mondial. Pentru a oferi cititorilor o informație cît mai largă asupra problematicii dezbătute și a conferinței în ansamblu, folosim, în limitele spațiului disponibil, pe lîngă documentele oficiale ale conferinței și lucrări memorialistice ale participanților[4].

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6-8, 10, 11/1968; 1-6/1967.

[3] China, deși nu a participat la conferința propriu-zisă, a acceptat documentul anglo-sovieto-american și ambasadorul chinez la Moscova l-a semnat, în numele guvernului său, împreună cu cei trei miniștri de externe.

[4] Nu există procese-verbale comune ale conferinței, fiecare parte alcătuindu-și propria ei minută. Pasajele din procesele-verbale și din documentele oficiale ale conferinței sînt reproduse în prezentarea noastră, dacă nu există o altă indicație, după volumul *Moskovskaia konferențiia ministrov inostrannih del SSSR, SȘA i Velikobritanii, 19-30 oktiabria 1943 goda*, Izdatelstvo politiceskoi literaturî, 1978, care conține cea mai largă culegere de documente cu privire la conferință, inclusiv stenogramele ședințelor.

Au fost folosite, de asemenea:

— Culegerea de documente publice americane *(Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers, 1943*, vol. I, General), care cuprinde aceleași documente (cu excepția faptului că în loc de stenograme se publică minute mai scurte ale ședințelor), la care se adaugă unele documente interne americane. Minutele americane nu conțin deosebiri de fond față de stenogramele sovietice.

— *British Foreign Policy in the Second World War*, volume II, by Sir Llewellyn Woodward, Londra, 1971, Her Majesty's Stationery Office, care conține numai un rezumat al dezbaterilor și hotărîrilor luate, însoțit de scurte aprecieri.

În alcătuirea paginilor de față au fost utilizate și următoarele lucrări memorialistice:

— *The Memoirs of Cordell Hull*, volume II, New York, The Macmillan Company, 1948;

— *The Eden Memoirs. The Reckoning*, Cassel-London, 1965;

— W. Averell Harriman and Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946*, *Random House*, New York, 1975;

— Charles E. Bohlen, *Witness to History*, W.W. Norton and Company Inc., New York, 1973;

— V.M. Berejkov, *Stranițî diplomaticeskoi istorii*, Moskva, Mejdunarodnîe otnoșeniia, 1982.

Ultimii doi autori (Bohlen era referent pentru U.R.S.S. în Departamentul de stat, iar Berejkov referent pentru S.U.A. în Comisariatul poporului pentru afacerile externe) au îndeplinit și funcția de interpret în timpul conferinței. Ulterior, Bohlen a fost ambasador la Moscova și Paris și, în ultimii ani ai activității sale, 1967-1969, adjunct al subsecretarului de stat pentru afaceri politice, a treia poziție ca importanță din Departamentul de stat, în acea vreme. Berejkov s-a consacrat publicisticii și istoriei. Este candidat în științe istorice și membru al Uniunii Scriitorilor din U.R.S.S.

PROLOG

18 octombrie

În a doua jumătate a zilei, delegaţiile S.U.A. şi Marii Britanii au sosit la Moscova. Hull apreciază că era o „zi rece de octombrie", dar Berejkov este de altă părere: „In acea zi era o vreme caldă şi frumoasă, rară pentru toamnele noastre"[1].

Spiritul de înţelegere care avea să prevaleze în timpul conferinţei, în ciuda deosebirilor fireşti de vederi, avea să se manifeste, încă din timpul călătoriei lui Hull, pe ultima ei etapă Teheran-Moscova. Fiica noului ambasador american la Moscova, Kathleen Harriman, care, însoţindu-l la post pe tatăl ei, călătorea împreună cu Hull şi Averell Harriman, relatează într-o scrisoare către sora ei, Mary, care se afla la New York:

„Puţin timp după decolare (din Teheran), am primit o notiţă scrisă din partea pilotului lui Hull (cel mai bun din aviaţia de transport militară), care avea onoarea să mă invite să iau loc în cabina pilotilor. M-am dus şi am descoperit că, în semn de curtoazie, guvernul sovietic ne-a pus la dispoziţie la bord un operator-radio şi un navigator sovietic. Avea loc o uşoară dispută cu privire la înălţimea la care şi pe unde ar trebui să zburăm, iar prezenţa mea în scaunul dintre pilot şi co-pilot îi ţinea pe ruşi la o oarecare distanţă de cei care efectuau zborul. Ruşii doreau ca noi să zburăm la o înălţime mai mare, dar dispoziţiile medicului erau să zburăm tot timpul la altitudinea cea mai scăzută posibil, deoarece zborul la înălţime nu-i făcea bine secretarului de stat. Disputa nu era prea vie, deoarece nici unul dintre noi nu vorbea o limbă cunoscută de toate părţile. Pilotul american zbura aşa cum voia; întotdeauna ruşii aveau nevoie de un anumit timp pentru a înţelege ce punea la cale. Totuşi, cam pe când ne-am apropiat de Stalingrad, întreaga încordare şi toate dificultăţile au dispărut. Prin semne, ne-a fost înfăţişată bătălia de la Stalingrad. Atunci când am ajuns la Moscova, eram toţi prieteni la cataramă".

Înainte de plecarea spre Moscova, Anthony Eden i-a propus lui Cordell Hull o întîlnire prealabilă la Cairo, dar Hull a răspuns că „prietenii noştri ruşi sînt în general bănuitori şi aceasta ar putea să arate ca şi cum Marea Britanie şi Statele Unite şi-ar elabora o poziţie comună înainte de a discuta cu Rusia".

Hull şi-a repetat punctul de vedere şi la Moscova, în întrevederile pe care le-a avut, imediat după sosire, cu Eden şi Molotov, cînd aceştia i-au făcut vizite separate la reşedinţa ambasadorului S.U.A. la Moscova, unde Hull a fost găzduit pe timpul şederii sale în capitala sovietică. „I-am spus lui Molotov, relatează Hull, ceea ce lui Eden îi spusesem deja: că vedeam cooperarea dintre cele trei ţări pe o bază de deplină egalitate şi de aceea nu trebuie să existe secrete între doi dintre noi. Molotov a fost din toată inima de acord".

În seara de 19 octombrie a avut loc o întîlnire preliminară a celor trei miniştri în cabinetul lui Molotov de la Kremlin, la care s-a căzut repede de acord asupra modului de organizare a conferinţei. Ea urma să se desfăşoare în palatul de pe strada Spiridonovka[2]. S-a convenit să nu

---

[1] „Disputa" privind temperatura avea să se manifeste tacit şi în sala de şedinţe. Eden relatează în memoriile sale: „La prima noastră şedinţă oficială, din 19 octombrie, era rezonabil de cald în cameră, dar d-lui Hull îi plăcea să lucreze la o temperatură de aproximativ 32° C şi a trimis să i se aducă paltonul. Ruşii, ca întotdeauna gazde politicoase, au răspuns pozitiv şi, la şedinţa următoare, era aşa de cald, încît am crezut că am să leşin. Din fericire, cele trei puteri s-au putut pune de acord asupra unei temperaturi de compromis".

[2] „Casa de recepţii de pe strada Spiridonovka, a Comisariatului poporului pentru afaceri externe — scrie V.M. Berejkov în amintirile sale — aparţinuse cîndva bogatului fabricant de produse textile Savva Morozov, un cunoscut Mecena al timpului, protector al scriitorilor progresişti şi al pictorilor vremii sale, care, nu de puţine ori, îi ajutase pe bolşevici (odată Morozov îl salvase pe Bauman de urmărirea jandarmilor, urcîndu-l în propria trăsură) şi care acordase cu împrumut «pentru revoluţie» sume substanţiale din capitalul său.

Ca arhitectură şi ca decoraţie interioară, casa Morozovilor este o adevărată operă de artă. De afară, înconjurată de un vechi parc, ea încîntă ochiul prin proporţiile sobre ale goticului tîrziu, iar în interior este decorată de cei mai buni sculptori şi pictori, de la începutul secolului XX. Deosebit de frumoase sînt vitraliile executate de Vrubel, păstrate pînă astăzi, precum şi grilajele din fontă ale balustradelor scărilor interioare, realizate tot după schiţele lui. Sălile de recepţie spaţioase — fiecare într-un anumit stil — au tablouri ale unor celebri maeştri din Olanda şi din alte ţări, vitrine cu porţelanuri fine, statuete şi servicii din argint — veritabile opere unicat.

Şedinţele plenare ale conferinţei au avut loc în sala de marmură albă, în stil Empire. Acolo, sub o imensă lustră de cristal, se afla o masă rotundă, acoperită cu o faţă de masă crem. La mijlocul mesei, într-un suport de stejar erau prinse drapelele celor trei puteri participante la conferinţă. În jurul mesei — fotoliile rezervate şefilor delegaţiilor şi, în spatele lor, cîteva rînduri de scaune pentru ceilalţi participanţi la întîlnire".

se ţină cuvintări[1].

Prima şedinţă

19 octombrie
(orele 16.05-18.10)

Hull. Avem dorinţa comună ca dl Molotov să prezideze această conferinţă.

Molotov. Deschizînd conferinţa noastră, salut pe dl Hull şi colaboratorii săi, pe dl Eden şi colaboratorii săi, ca oaspeţi ai Moscovei şi prieteni ai noştri. Doresc să exprim urarea sinceră de succes conferinţei noastre, în importanta muncă pe care o are de făcut...[2]

În ceea ce priveşte preşedinţia, sînt recunoscător d-lui Hull pentru propunerea de a mi-o conferi, şi astăzi sînt gata să prezidez eu. La rîndul meu, fac propunerea să deţinem preşedinţia pe rînd.

Eden. Noi am fi foarte bucuroşi dacă aţi prezida dv. tot timpul.

Molotov. Eu consider că dificultăţile acestei sarcini trebuie împărţite.

Hull. Dacă preşedintele s-ar schimba în fiecare zi, ar fi ca şi cum s-ar schimba comandamentul unei armate în fiecare zi.

Molotov. În cazul nostru, pe frontul de faţă, o asemenea procedură nu ar modifica rezultatele. Cred că ar ieşi chiar mai bine. Dar nu aş dori să începem conferinţa cu divergenţe.

Hull. Mijloacele se află în mîinile dv.

Molotov. Eu aş ruga totuşi să se accepte propunerea mea, dacă nu vă este greu.

Hull. Eu consider că, dacă am avea un singur preşedinte, aceasta ar contribui la buna desfăşurare a conferinţei noastre.

Molotov. Nu am putea adopta o soluţie de compromis?

Litvinov[3]. Nu are rost să intrăm în controverse.

Molotov. Accept sfatul d-lui Litvinov, însă în viitor s-ar putea să aducem un amendament.

A urmat un schimb de păreri cu privire la mandatul conferinţei. S-a convenit că, din acest punct de vedere, sînt pe ordinea de zi trei categorii de probleme: a) în care se vor putea lua hotăriri; b) care vor trebui supuse guvernelor puterilor participante; c) cu caracter informativ. Cu privire la legăturile cu presa, au fost exprimate următoarele opinii:

Hull. Am avut posibilitatea să discut despre presă cu comisarul poporului. Această problemă s-ar putea să-şi fi găsit deja o rezolvare. Este vorba de o atitudine mai liberală faţă de publicarea de ştiri, dar nu despre lucrările conferinţei noastre, ci despre aspectele ei de zi cu zi. Acest lucru trebuie rezolvat cu acordul tuturor participanţilor la conferinţă.

Molotov. Aş dori să repet ceea ce i-am spus deja d-lui Hull. Tot ce vor considera indicat dl Hull şi dl Eden, prin persoane împuternicite de ei, să transmită peste hotare va fi transmis fără nici un fel de întîrzieri sau restricţii.

Eden. Vă mulţumim. Recunoscînd dificultatea acestui lucru şi importanţa activităţii presei, consider că, dacă se permit anumite informaţii, acestea trebuie să fie difuzate cu acordul tuturor participanţilor. Consider, de asemenea, că astfel de informaţii nu trebuie să se refere la lucrările conferinţei. Altfel putem întîmpina mari dificultăţi. Mai bine să avem o presă nemulţumită decît să ne lovim de asemenea dificultăţi.

Molotov. Nu văd contradicţii între propunerea d-lui Hull şi propunerea d-lui Eden şi sînt gata să fiu de acord cu amîndouă.

A fost apoi convenită ordinea de zi, care a cuprins 17 puncte, incluzînd toate propunerile prezentate de cele trei guverne[4].

---

[1] Cu privire la programul de lucru, există nepotriviri între documentele oficiale atît cele sovietice şi cele americane, pe de o parte, şi amintirile lui Berejkov, pe de altă parte. Potrivit primelor, şedinţele plenare au avut loc numai după-amiaza, de la orele 16 la 19. Berejkov susţine că s-a convenit un program de lucru care prevedea şedinţe şi dimineaţa. Este posibil ca Berejkov să aibă în vedere nu numai programul şedinţelor plenare, ci şi întîlnirile experţilor, ale comisiilor de lucru (în special de redactare) stabilite de conferinţă şi care trebuiau să raporteze conferinţei asupra rezultatelor activităţii lor.

[2] Punctele de suspensie marchează întreruperile în cuvîntul vorbitorilor, operate de redacţie, din considerente de spaţiu.

[3] În afara celor trei miniştri de externe, au mai luat parte la conferinţă:

Din partea U.R.S.S., mareşalul K.E. Voroşilov, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri, A.I. Vîşinski şi M.M. Litvinov, adjuncţii ministrului afacerilor externe, V.A. Sergheev, adjunctul ministrului comerţului exterior, generalul-maior A.A. Grîzlov, de la Statul major al forţelor armate, G.F. Saksin, funcţionar superior în Comisariatul poporului pentru afacerile externe, şi experţi.

Din partea S.U.A., W. Averell Harriman, ambasadorul S.U.A. în U.R.S.S., generalul-maior John R. Deane, secretar al Statelor majore combinate, şeful misiunii militare a S.U.A. în Uniunea Sovietică, Green H. Hackworth, consilier juridic la Departamentul de stat, James Clement Dunn, consilier pentru relaţii politice la Departamentul de stat, şi experţi.

Din partea Marii Britanii, Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul britanic în U.R.S.S., William Strong, asistent al subsecretarului de stat pentru afaceri străine, general-locotenent Sir Hastings Ismay, secretar-adjunct al Cabinetului de război, şi experţi.

[4] Uniunea Sovietică a propus un punct privitor la măsurile în vederea reducerii duratei războiului.

Statele Unite au propus un proiect de Declaraţie cu privire la securitatea generală şi un schimb de păreri cu privire la cooperarea economică postbelică.

Marea Britanie şi S.U.A. au prezentat propuneri privind modalităţile pentru examinarea problemelor care se pun în legătură cu încetarea ostilităţilor, încheierea armistiţiului şi administrarea teritoriilor eliberate, în particular cu referire la Italia şi Franţa. De asemenea, Marea Britanie şi S.U.A. au prezentat propuneri privind politica aliată faţă de Germania după încetarea ostilităţilor. Marea Britanie a prezentat şi o serie de alte propuneri care pot fi împărţite în două categorii:

— situaţiile concrete din unele ţări europene şi poziţia aliaţilor faţă de aceste ţări (Polonia, Iugoslavia, în general ţările balcanice), Iran, inclusiv tatonările de pace, venite din partea acestor ţări;

— unele probleme de principiu, în legătură cu organizarea relaţiilor inter-europene după război, şi anume: acordurile dintre principalele puteri aliate şi ţările mici aliate, inclusiv

V.M. Molotov a dat apoi citire propunerilor sovietice cu privire la reducerea duratei războiului, şi anume:

„1. Înfăptuirea neîntîrziată a unor asemenea măsuri de către guvernele Marii Britanii şi S.U.A., încă în anul 1943, care să asigure invazia armatelor anglo-americane în Franţa de nord şi care, alături de loviturile puternice date de armatele sovietice împotriva forţelor de bază ale armatei germane pe frontul sovieto-german, să zdruncine din temelii şi definitiv situaţia strategico-militară a Germaniei şi să ducă la o reducere hotărîtoare a duratei războiului.

În legătură cu aceasta, guvernul sovietic consideră necesar să lămurească dacă declaraţia d-lui Churchill şi d-lui Roosevelt, de la începutul lunii iunie 1943, cu privire la faptul că forţele anglo-americane vor realiza invazia în nordul Franţei, în primăvara anului 1944, rămîne în vigoare.

2. Să se facă guvernului turc propunerea, în numele celor trei puteri, privind intrarea neîntîrziată a Turciei în război.

3. Să se facă Suediei propunerea, în numele celor trei puteri, privind punerea la dispoziţia aliaţilor a unor baze de aviaţie în vederea luptei împotriva Germaniei".

Şedinţa a doua

20 octombrie (orele 16-20)

La începutul şedinţei, şefii de delegaţii au căzut de acord asupra alegerii comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., V.M. Molotov, în calitate de preşedinte al conferinţei. S-a continuat discuţia cu privire la propunerile sovietice referitoare la reducerea duratei războiului. Generalii Ismay şi Deane au prezentat planurile americano-britanice privind debarcarea în Franţa, arătînd că aceasta va avea loc în primăvara lui 1944, dar numai dacă vor fi îndeplinite două condiţii principale, şi anume: reducerea substanţială a aviaţiei de vînătoare germane în nord-vestul Europei şi menţinerea rezervelor germane în Franţa la un nivel nu mai mare de 12 divizii. La acestea se adăugau şi necesitatea unor condiţii meteorologice favorabile şi a construirii a două porturi artificiale pe coasta Franţei.

În cadrul expunerii sale, generalul Deane a mai prezentat, din însărcinarea delegaţiei americane, propuneri privind punerea la dispoziţie pe teritoriul U.R.S.S. de baze, de unde avioane ale S.U.A. să-şi poată face aprovizionarea cu combustibil, reparaţii urgente şi armarea cu muniţii, în scopul efectuării de bombardamente în travers (dus şi întors) asupra industriilor germane, efectuarea mai eficientă a schimbului reciproc de informaţii despre starea vremii şi — pentru aceasta — îmbunătăţirea mijloacelor de comunicaţii între S.U.A. şi U.R.S.S.

Molotov a insistat îndeosebi să cunoască dacă promisiunea lui Roosevelt şi Churchill, din iunie 1943, cu privire la deschiderea celui de-al doilea front în primăvara anului 1944, mai rămîne valabilă. Ascultînd răspunsurile reprezentanţilor americani şi englezi, Molotov a încheiat şedinţa cu următoarea concluzie preliminară.

Molotov. Am impresia că dacă situaţia nu se înrăutăţeşte, această hotărîre (cu privire la debarcarea în Franţa) se va îndeplini la termen, adică în primăvara anului 1944.

Eden. Aşa este.

S-a convenit însă să se continue discuţia asupra măsurilor privind scurtarea războiului, după ce vor fi distribuite şi studiate textele scrise ale informărilor generalilor Ismay şi Deane.

Introducere
şi prezentare ştiinţifică
Corneliu BOGDAN
Traducerea documentelor
Sergiu CELAC

(Va urma)

---

chestiunea unei confederaţii a ţărilor mici europene, precum şi necesitatea asigurării unei răspunderi comune a principalelor puteri aliate asupra Europei şi evitării creării unor zone separate de răspundere pentru fiecare putere.

În afara ordinei de zi, la propunerea britanică a fost examinat proiectul Declaraţiei cu privire la răspunderea hitleriştilor pentru atrocităţile comise.

CĂRŢI SOSITE LA REDACŢIE

● **ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN** *(sub egida Comisiei române de istorie militară, Centrului de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară; comisia de coordonare: general-colonel dr.* **Constantin Olteanu** *- preşedinte, acad.* **Ştefan Pascu,** *general-locotenent dr.* **Ilie Ceauşescu** *- coordonator principal, general-colonel* **Vasile Milea,** *prof.univ.dr.* **Ştefan Ştefănescu,** *general-maior* **Constantin Antip,** *conf.univ.dr.* **Mircea Muşat,** *colonel dr.* **Gheorghe Tudor,** *colonel dr.* **Al.Gh. Savu,** *colonel dr.* **Florian Tucă).**

Editura militară, Bucureşti, 1984, 438 pp., 62 lei: *vastă şi originală abordare a istoriei naţionale, prevăzută să apară în 10 volume; acest prim volum prezintă, pe baza unei complexe investigaţii ştiinţifice şi cu un bogat material iconografic - hărţi, scheme, fotografii alb-negru şi color - evoluţia poporului şi a oştirii române din cele mai vechi timpuri şi pînă în secolul XIV, evidenţiindu-se permanenţele luptei pentru independenţă şi neatîrnare, pentru contîrtuitate şi viaţă paşnică pe pămînturile strămoşeşti.*

● **Anastasie Iordache — PE URMELE LUI DUMITRU BRĂTIANU.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1984, 352 pp., 24 lei: *evocarea uneia dintre personalităţile proeminente din pleiada luptătorilor pentru făurirea României moderne* (Magazin istoric, *nr. 4/1974, 1/1978).*

● **Ilie Şerbănescu — TERRA, PORTRET ÎN ALB-NEGRU.**

Editura Albatros, Bucureşti, 1984, 356 pp., 15,50 lei: *o abordare din perspectivă istorică a problematicii urgente care asaltează lumea contemporană.*

● **Scrisori către Ovid Densusianu, vol. III** *(ediţie de* **Liviu Onu, Ileana Vîrtosu, Maria Rafailă).**

Editura Minerva, Bucureşti, 1984, 286 pp., 21 lei: *corespondenţă primită de la 100 emitenţi, printre care Al. Lapedatu, Al. Macedonski, C. Medrea, D. Onciul, G. Oprescu, Ramiro Ortiz.*

● **DOMNITORI ROMÂNI ÎN LEGENDE** *(antologie de* **Mihai Cancicovici).**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1984, 260 pp., 10.50 lei: *Vlad Ţepeş, Ştefan cel Mare şi Cuza-Vodă în tradiţia populară.*

● **Tudor Băran — RUG PENTRU ETERNITATE.**

Editura Facla, Timişoara, 1984, 196 pp., 9,75 lei: *evocarea epocii lui Tudor Vladimirescu, eroul ridicat în fruntea maselor pentru înalte idealuri sociale şi naţionale.*

FEBRUARIE 1935

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Direcția presei și a informațiilor din Ministerul afacerilor străine organizează pentru primele luni ale anului 1935 următoarele trei expoziții: 1. O expoziție de artă naturală la Helsinki. Comitetul organizatoric al acesteia e pus sub președinția doamnei Ellen Svinhufoud, soția președintelui Republicii finlandeze. În timpul expoziției se vor ține conferințe asupra artei, folclorului și limbii române; 2. O expoziție a industriei românești la Yokohama (Japonia), unde se vor aduce exponate din cele mai variate, reprezentînd activitatea industrială a României și îndeosebi ramurile industriale care ar putea interesa pe japonezi. Această manifestare constituie una din primele realizări pentru închegarea unor relații economice între țara noastră și Japonia; 3. O expoziție de teatru românesc la Praga. În afară de numeroase fotografii, schițe și costume, va mai cuprinde și un număr de machete reprezentînd scene în miniatură din principalele piese jucate pe scena Teatrului Național. (3 februarie)

• Editura Adevărul obține exclusivitatea publicării în România a celebrelor scrisori ale lui Napoleon către Maria Luiza. Se știe de mult despre existența acestor scrisori, care n-au fost publicate pînă acum. Biblioteca Națională din Paris a dus o luptă aprigă ca să poată intra în posesia lor. Ministerul Educației din Paris, de care depinde Biblioteca Națională, a decis să se dea drept de publicare ziarelor numai în baza unor aranjamente speciale. Editura Adevărul a obținut acest drept în exclusivitate. Prefațate de prof. N. Iorga și însoțite de un amplu comentariu al lui Charles de la Roncière, conservatorul-șef al Bibliotecii Naționale franceze, aceste scrisori apar în Adevărul literar și artistic.

Ce evenimente putem înregistra în această cronică despre viața bucureșteană de acum cinci decenii?

Să răsfoim, în continuare, presa vremii[1] și unele însemnări din acea perioadă. După cum am menționat și în numerele anterioare ale revistei, nu ne propunem în această cronică o analiză exhaustivă a perioadei sau a vreunuia din momentele istorice care au jalonat-o. Încercăm doar să surprindem cîteva întîmplări, fapte și personaje, așa cum s-au reflectat ele în presa de acum cinci decenii sau în unele pagini de consemnări memorialistice.

În februarie 1935, la guvern se află de un an de zile o formațiune a Partidului Național-Liberal, condusă de Gheorghe Tătărescu. Este o situație paradoxală, dacă o privim prin prisma mecanismului politic al vremii. Potrivit tradiției, în fruntea guvernului ar trebui să se afle nu Gheorghe Tătărescu, unul dintre liderii P.N.L., ci șeful partidului, Dinu Brătianu. Or, acesta nu este nici măcar membru al cabinetului.

Paradoxul a fost provocat de regele Carol II. La începutul lui ianuarie 1934, la scurt timp după asasinarea, de către o bandă de legionari, a lui I.G. Duca[2], în acea perioadă prim-ministru și șef al P.N.L., monarhul n-a așteptat ca liberalii să-și aleagă un alt lider, căruia să-i încredințeze apoi — așa cum cerea regula — misiunea de a forma un nou cabinet. Regele a intuit că în fruntea P.N.L. va fi desemnat Dinu Brătianu. Și cum nu-l agrea pe bătrînul liberal, s-a grăbit să încredințeze funcția de prim-ministru lui Gheorghe Tătărescu, care se arătase mult mai docil în realizarea planului pregătit de Carol pentru instaurarea dictaturii regale. Un plan deosebit de abil, prin care, pe de o parte, monarhul urmărea să slăbească și să compromită partidele politice burgheze tradiționale, încurajînd disidențele și învrăjbind liderii din cadrul aceleiași formațiuni, iar, pe de alta, să atragă în frontul carlist noi susținători, recurgînd chiar uneori la sprijinirea, în anumite condiții de manipulare, a organizațiilor fasciste.

Liderii P.N.L. se află, deci, în continuă dispută. Sau, cum scrie în însemnările sale unul dintre contemporanii evenimentelor, omul politic Grigore Gafencu, „șeful partidului e în opoziție crîncenă cu șeful guvernului. Norocul lui Guță [Tătărescu] e că Dinu Brătianu e așa cum e. Oricită silință și-ar da, pentru a păstra cît de sus stindardul familiei Brătianu, pe cînd primul-ministru a înghițit steagul său celui mai desăvîrșit oportunism, mediocritatea fratelui Dinu, consfințită prin șaizeci și cinci de ani trăiți în umbra fraților săi, e prea cumplită ca să-i îngăduie atitudini de autoritate și de prestigiu. Se supără, bîzîie, ține discursuri slabe prin Ardeal — nu pune însă nimic și pe ni-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text din extrasele preluate din ziarele sau din însemnările respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

[2] *Magazin istoric*, nr. 12/1983

Popularul actor C. Tănase, la jubileul a 30 ani în slujba scenei românești

Taxiurile de-acum cinci decenii

meni în primejdie. Partidul [liberal] e cu puterea, și Guța a reușit să stringă în jurul vorbelor sale goale și sonore nu numai interesele profitorilor politici, ci și «idealismul» tinerelor generații ce se manifestă prin diferite grupări — «Păreri liberale» și «grupul H»[1]. S-ar părea că influența regală e deosebit de mare în aceste cercuri de «idealiști» care, acum cîțiva ani, nu găseau cuvinte destul de aspre și amenințări destul de grave împotriva d-lui Caraiman"[2].

În februarie 1935 apare ziarul *Orizont*, organul de presă al Ligii contra prejudecăților[3], organizație de masă legală, condusă de Partidul Comunist Român. În paginile ziarului sînt publicate articole pe teme de știință, de filozofie, de explicare a unor fenomene din viața socială etc. *Orizont*, după cum consemnează *Facla*, „luptă temerar contra tuturor prejudecăților care stăpîneau anacronic mintea omului contemporan". Sînt publicate, de asemenea, scrisori venite de la cititori de aderiune la acțiunile Ligii. Astfel, la 17 februarie 1935, în primul număr al ziarului, Maria Triboianu scrie: „Cu mare bucurie mă grăbesc să vă scriu a mă considera și pe mine printre aderenții Ligii împotriva prejudecăților. Eu sunt muncitoare de fabrică și multe mai sufăr din cauza superstițiilor și prejudecăților". Una dintre aceste prejudecăți e și aceea privind așa-zisa inferioritate a femeii față de bărbat. „Nu este drept, fiindcă eu văd că în fabrica mea lucrez cot la cot cu bărbații și fac același număr de metri de mătase ca și ei. Intru în fabrică la aceeași oră ca și ei. Plătesc cotizații și impozit pe salariu, fără deosebire. De ce dacă în fabrică sîntem deopotrivă cu toți la muncă și la datorii, cînd ieșim pe poarta fabricii devenim deodată ființe slabe și neputincioase?".

De un mare interes se bucură conferințele și simpozioanele organizate de Liga contra prejudecăților la sediul ei din pasajul „Imobiliara". Printre vorbitori — C.I. Parhon, M. Ralea, N.D. Cocea, M. Cruceanu, Ilie Cristea. Un ecou deosebit îl are simpozionul cu tema *Rasism*, la care ia cuvîntul N.D. Cocea. Organele de represiune burgheze urmăresc cu ostilitate activitatea Ligii. În diverse note ale Siguranței se consemnează faptul că manifestele și documentele difuzate de Ligă sînt răspîndite în număr tot mai mare în rîndul maselor muncitoare, contribuind la întărirea stării de spirit antifasciste și antirăzboinice a opiniei publice românești.

---

[1] *Adevărul* din 4 ianuarie 1935: „Grupul H — grup care reprezintă stînga liberală".

[2] Carol II, în vremea exilului său parizian, cînd renunțase la prerogativele de prinț moștenitor al României, se numea Carol Caraiman (*Magazin istoric*, nr. 6,7 /1972).

[3] *Magazin istoric*, nr. 1/1985.

Cronică măruntă

● La radio **un ciclu de conferințe despre Mihail Kogălniceanu. Vorbesc N. Iorga, N. Cartojan, G.G. Mironescu, C. Moisil, Gh. Brătianu, I. Mihalache și N. Petrașcu. (5 februarie)**

● Lucian Blaga **acordă cu prilejul reprezentării dramei** Avram Iancu, **pe scena Teatrului Național din Cluj, un interviu ziarului** Patria, **preluat de** Facla **și din care spicuim: „Ideea de a scrie un** Avram Iancu **în care să predomine adîncul omenesc din viața celui care a șingerat la 1848 pentru cauza românismului din Ardeal mă preocupă de 8 ani de zile. La Viena am avut timp, anul trecut, să mă documentez și m-am apucat de lucru. Drama este scrisă, în întregime, la Viena între lunile martie și octombrie anul trecut. Avram Iancu al meu e un erou văzut de mine, intelectualizat, interpretat. Intenționez să prezint piesa și Teatrului Național din București". (9 februarie)**

● Academia de Inscripții și Arte frumoase **din Paris, prin cuvîntul președintelui acestei instituții, mulțumește călduros d-lui profesor N. Iorga — membru asociat străin al acestei Academii — pentru faptul că a dăruit Academiei două opere originale scrise în limba franceză, una ocupîndu-se de istoria Bizanțului și alta de arta românească.**

● **Între relatările amuzante pe care le publică** Dimineața **este și aceasta: la 17 octombrie 1700, s-a întrunit Camera Comunelor și, în urma propunerii guvernului, a votat legea următoare: „Orice femeie, oricare ar fi vîrsta, rangul și profesiunea ei, nu va putea, din momentul intrării în vigoare a prezentei legi, să seducă pe vreunul din supușii Maiestății sale, nici să-i stîrnească s-o ia în căsătorie, după ce a recurs la parfumuri, farduri, cosmetice, dantură artificială, păr falș, tocuri înalte. Oricine va con-**

FEBRUARIE 1935

Savantul de renume mondial Albert Einstein, aflat în exil de la instaurarea nazismului în Germania; fotografie publicată de revista Realitatea ilustrată

Constantin Bacalbaşa, stins din viaţă la 5 februarie 1935

Cronică măruntă

...trivenii dispoziţiilor de mai sus va avea de suferit anularea căsătoriei şi va fi urmărit pentru vrăjitorie". Noroc — comentează ziarul bucureştean — că această lege nu a fost aplicată şerice românilor, căci altfel închisorile Marii Britanii ar fi fost neîncăpătoare. (10 februarie)

• Marele Bal al presei are loc anul acesta cu un fast deosebit. El reînvie veioşia de altădată; tema balului este Bucureştiul de altădată, cu tipuri şi obiceiuri dinainte de război, cu moda din acea epocă şi capriciile ei. Balul Presei are loc în sala de festivităţi a Palatului Funcţionarilor Comunali, din str. Batiştei. (13 februarie)

• Are loc la Paris o vînzare publică a autografelor contesei Anna de Noailles, născută Brîncoveanu. O carte a poetei, Coeur innombrable, a obţinut 5 000 franci; exemplarul era ilustrat chiar de scriitoare.

Ceea ce a mişcat mai mult a fost prezenţa unor tineri şi tinere necunoscute care, cu sume modeste, doreau să cumpere cîte o carte poştală sau cîte o scrisoare purtînd semnătura Annei de Noailles. (14 februarie)

• În sala „Spiru Haret" din Palatul Universităţii, radiofoniştii români, reuniţi într-un congres foarte popular, dezbat chestiunile radiofonice la ordinea zilei. Congresul este deschis de profesor dr. Dragomir Hurmuzescu, preşedintele Asociaţiei Generale a radiofoniştilor. (20 februarie).

• Presa relatează despre greva lift-boy-lor din New York, care este o adevărată nenorocire pentru locatarii zgîrie-norilor. Locatarii celei mai înalte clădiri din New York — Empire State Building — sînt nevoiţi să facă adevărate ascensiuni alpine pentru a ajunge la apartamentele lor. Empire

Presa, opinia publică urmăresc cu interes instalarea în funcţia de ministru al Marii Britanii la Bucureşti a diplomatului Sir Reginald Hoare, personalitate marcantă a diplomaţiei britanice care, anterior, scria *Lupta* din 12 februarie, „a fost ministru la Teheran în timpul faimosului conflict între Anglia şi Persia pe chestia concesiunilor petrolifere ale societăţii «Anglo-persian». Sir Reginald Hoare este acela care a aplanat acest conflict graţie abilităţii sale diplomatice". Subliniind faptul că noul ministru este nu numai un „încercat diplomat, dar şi un profund cunoscător al problemelor petrolifere", acelaşi ziar conchide că numirea lui Hoare la Bucureşti „dovedeşte importanţa pe care guvernul Marii Britanii o acordă postului de la Bucureşti".

Revenind cu noi comentarii, a doua zi, 13 februarie, *Lupta* consemnează: „Prezenţa unui diplomat de valoarea noului ministru al Marii Britanii la Bucureşti dovedeşte că atenţia cercurilor de la Foreign Office este atrasă de evenimentele din Balcani". Printre acestea se înscrie şi activitatea Înţelegerii balcanice, al cărei preşedinte în funcţiune este Nicolae Titulescu, ministrul de externe român.

La 5 februarie 1935 se stinge din viaţă Constantin Bacalbaşa[1], unul din ziariştii cu îndelungat stagiu în publicistica română. Presa bucureşteană îi închină mai multe articole. *Neamul românesc* îl socoate „decanul ziaristicii române. Gazetar de mare autoritate, de talent, de o vastă cultură, [C. Bacalbaşa] a fost şi rămîne una din cele mai strălucitoare figuri din marea pleiadă a scrisului românesc". Alte ziare scriu în aceiaşi termeni. *Viitorul*: „El [C. Bacalbaşa] punea în scrisul său viguros — care s-a menţinut astfel pînă în ultimele clipe ale lungii sale vieţi — o logică puternică, o intensă experienţă de oameni şi de lucruri şi un sentiment profund românesc". Într-o telegramă trimisă ziarului *Universul*, N. Titulescu elogiază la C. Bacalbaşa „independenţa lui de gîndire, talentul şi combativitatea lui, care nu a călcat niciodată regulile curteniei"

Printre evenimentele pe care le consemnează presa din această lună se află şi apropiata apariţie a *Istoriei românilor* de Constantin C. Giurescu, titularul catedrei de istorie naţională de la Universitatea din Bucureşti. „Lucrarea — scrie ziarul democrat *Facla* din 24 februarie — va avea trei volume şi va cuprinde întreaga istorie a românilor. Ea va înfăţişa trecutul poporului nostru ca unitate etnică, pe deasupra formelor politice, adică a statelor Munteniei, Moldovei şi Ardealului. Istoriei sociale, economice şi culturale i se dă o deosebită impor-

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1976. 10/1982.

Pe gheața Cișmigiului

O mașină a Salvării din urmă cu 50 ani

tantă". Este subliniat, totodată, faptul că materialul faptic este prezentat „într-o formă epică accesibilă oricui". Primul volum, de cca. 450 pagini, care cuprinde prezentarea istoriei românești pînă la moartea lui Alexandru cel Bun (1432), „va fi împodobit cu numeroase și bogate ilustrații, înfățișînd personalități reprezentative, monumentele și actele mai însemnate din cursul povestirii. Va cuprinde, de asemenea, o serie de hărți de mare elegantă tehnică".

Istoria este prezentă, în această lună februarie 1935, și în aula Academiei române. La 22 februarie, în ședința publică a înaltului for științific, sub conducerea lui L. Mrazek, președintele Academiei, istoricul P.P. Panaitescu prezintă comunicarea *Mihai Viteazul în lumina unor noi documente*. Sînt valorificate mărturii din arhive poloneze referitoare la eforturile viteazului voievod de a unifica sub sceptrul său cele trei țări române surori și de a face față, totodată, rivalităților marilor puteri vecine, care își disputau supremația asupra acestei părți a continentului. Între altele, istoricul relevă — cum consemnează *Dimineața* din 24 februarie — că mișcarea lui Mihai a fost precedată de o ridicare a ortodocșilor din Balcani și de la Constantinopol, care l-au adoptat drept conducător.

Ziarele de acum 50 ani își informează cititorii și despre conferințele pe care Nicolae Iorga le ține la Paris. La 8 februarie, savantul își deschide cursul său anual de la Sorbona. În asistență se află și marele bizantinolog Ch. Diehl[1]. La Societatea de studii asupra Revoluției franceze, vorbește, la 12 februarie, despre *Dezvoltarea ideilor sociale și politice ale marii Revoluții franceze în România între 1830 și 1859*. La 14 februarie, participă la adunarea colaboratorilor *Enciclopediei franceze*, iar a doua zi prezintă în fața studenților în Drept prelegerea *Originea și originalitatea dreptului român*. La întoarcerea spre casă, savantul se oprește și la Roma, unde conferențiază, la 23 februarie, pe tema *Spiritul Romei în conștiința și literatura românească*. Între altele, au fost relevate — scrie *Dimineața*, din 25 februarie — legăturile culturale, politice și artistice ale voievozilor români cu Roma și Italia, precum și rolul intelectualilor români din sec. XIX în apropierea culturală dintre cele două popoare.

Rubrică de: Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1984.

Cronică măruntă

State Building are 10 000 de trepte, 102 etaje. Lifturile clădirii transportă zilnic 60 000 persoane. (24 februarie)

● În seara de vineri 22 februarie, corectorii Adevărului sărbătoresc, printr-o „cină prietenească", pe un coleg al lor din redacția acestui ziar. Sărbătoritul, printre altele, rostește următoarele: „Etatea redactorului, ca și a corectorilor, se măsoară cu «boroboațele» de tot felul: cu cele stilistice, cu poznele de natură morfologico-sintactică, cu «păcățelele» ortografice ori, pur și simplu, grafice. Aceste greșeli le facem, ni le facem, ni se fac. Ne trezim uneori cu ele fără a ști de unde au luat naștere. Sînt unitățile de măsură a vieții noastre literare; căci lucrurile bune, intrînd oarecum în ceea ce profesional se numește «îndeplinirea corectă a datoriei», sînt subînțelese; iar de greșeli cînd vrem citeodată să ne lăm, dacă nu ni le scoate din nou la iveală confratele de pe le drum, ni le amintește lectorul binevoitor". (25 februarie)

● Este sărbătorit pe scena teatrului „Eforie", unde joacă cu ansamblul său, Constantin Tănase, care împlinește 30 ani de teatru.

Ion Marin Sadoveanu, directorul general al Teatrelor, în discursul ținut cu această ocazie, evidențiază umorul lui Tănase, spiritul său întreprinzător, turneele prin țară, meritul său în a dezvolta în marele public gustul pentru teatru, precum și modul în care directorul Tănase se poartă cu actorii și toți angajații săi. Apoi îi înmînează „Meritul cultural", în gradul de Cavaler cl. I. Maria Filotti, președinta Sindicatului artiștilor dramatici și lirici, aduce expresia admirației și dragostei actorilor pentru colegul lor biruitor în teatru, bun camarad și totdeauna gata de jertfă pentru sprijinirea altora.

„BRUTALA PRIETENIE"

A. BUSUIOCEANU, FL. CONSTANTINIU

„Judecînd evenimentele la rece şi lăsînd la o parte orice sentimentalism, sînt silit să recunosc că prietenia mea statornică pentru Italia şi pentru Duce trebuie adăugată pe lista greşelilor mele. Este clar că alianţa italiană a adus mult mai multe servicii inamicului decît nouă înşine... Afecţiunea mea personală pentru Duce a rămas aceeaşi... îmi reproşez numai de a nu fi ascultat vocea raţiunii, care îmi impunea să fiu brutal în prietenia mea pentru Italia".

Aceste rînduri, exprimînd regretele tardive ale dictatorului nazist în privinţa alianţei cu Roma fascistă, au fost extrase din comentariile şi reflecţiile făcute de Führer între 4 februarie şi 2 aprilie 1945, publicate sub titlul Testamentul lui Adolf Hitler şi care nu trebuie confundat cu testamentul său politic propriu-zis, redactat la 29 aprilie 1945. Remarca lui Hitler l-a sugerat istoricului britanic Frederick W. Deakin titlul lucrării sale The Brutal Friendship (Brutala prietenie), consacrată raporturilor dintre cei doi dictatori, Adolf Hitler şi Benito Mussolini, lucrare ce i-a asigurat o largă notorietate atît în rîndul specialiştilor cît şi al marelui public.

Agresivitate şi fanatism – ipostaze caracteristice celor doi odioşi dictatori: Mussolini şi Hitler

Născut în 1913, F.W. Deakin a făcut studii la Oxford, unde, din 1936, a intrat în rîndurile corpului didactic. În anii celui de-al doilea război mondial, a fost paraşutat în Iugoslavia, în calitate de şef al Misiunii militare britanice pe lîngă cartierul Comandamentului suprem al armatei naţionale de eliberare condusă de Iosip Broz Tito (fragmente din amintirile lui Deakin datînd din acea perioadă au fost publicate în Magazin istoric, nr. 9-11/1972). Între 1945-1946, F.W. Deakin a ocupat funcţia de prim-secretar al Ambasadei britanice la Belgrad. După reîntoarcerea lui în patrie, a devenit unul din colaboratorii fostului premier Winston Churchill în redactarea memoriilor acestuia[1] din vremea celei de-a doua mari conflagraţii. Din 1950, a reintrat în viaţa universitară ca profesor şi rector al Colegiului St. Anthony din Oxford. Trebuie să menţionăm, de asemenea, că, în 1980, la Bucureşti, a fost ales vicepreşedinte al Biroului Comitetului Internaţional de istoria celui de-al doilea război mondial.

Studiile sale istorice asociate cu experienţa de diplomat la care, în anii războiului, s-a adăugat aceea de combatant, l-au pregătit pentru înţelegerea şi analiza nuanţată a raporturilor germano-italiene[2] în ultima perioadă de existenţă a celor două regimuri fasciste (1942-1945). Interesul pentru acest capitol al istoriei marii conflagraţii l-a fost stimulat de aducerea la Colegiul St. Anthony a unei părţi însemnate din arhivele Ministerului de externe german, capturate de forţele anglo-americane după prăbuşirea Reichului nazist. Odată cu ele au fost, de asemenea, depozitate la aceeaşi instituţie o mare cantitate de fonduri arhivistice ale „Republicii Sociale Italiene" (Republica de la Salò), proclamată de Mussolini la 25 septembrie 1943 în nordul Italiei. Printre cele din urmă se aflau corespondenţa dintre Hitler şi Mussolini, documente din arhivele Ciano şi rapoarte ale lui Filippo Anfuso[3]. În afară de excepţionala bază documentară, Deakin a avut lungi convorbiri cu fostul ministru de externe (1929-1932), ambasador la Londra (1932-1939) şi ministru de justiţie (1939-1943) italian Dino Grandi, cu ultimul ambasador al Reichului nazist pe lîngă Mussolini, Rudolph von Rahn, precum şi cu alte oficialităţi ale epocii, convorbiri care l-au completat şi lărgit informaţia.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3-12/1969, 1/1970.

[2] În numeroase pagini, *Magazin istoric* a mai prezentat cititorilor săi avatarurile alianţei dintre Hitler şi Mussolini (nr. 6/1967, 1/1968, 4,7/1970, 6/1972, 5-9/1973, 4/1976, 2/1980, 2-4/1984).

[3] Filippo Anfuso, diplomat italian. Şef de cabinet la Ministerul de externe (1937), ministrul Italiei la Budapesta (1941) şi ambasadorul Republicii Sociale Italiene la Berlin (din 1943 pînă la sfîrşitul războiului).

Încă de la apariţia primei ei ediţii, în 1962, lucrarea lui Deakin The Brutal Friendship a cunoscut un mare succes de public. Numai în Italia, de pildă, a fost reeditată, pînă în 1970, de şase ori. Astăzi, în bibliografia istoriei relaţiilor dintre Germania hitleristă şi Italia fascistă este considerată una dintre lucrările de referinţă. Pornind de la documentele puse în circuitul istoriografiei de cartea amintită şi utilizînd o serie de alte lucrări şi izvoare publicate ulterior, vom prezenta, începînd cu acest număr, cîteva episoade semnificative ale relaţiilor dintre Hitler şi Mussolini, uniţi şi despărţiţi totodată de această stranie „brutală prietenie"; căci aceasta i-a fost caracterul, chiar dacă Hitler regreta la sfîrşitul ei de a nu fi fost îndeajuns de brutal.

Un vulcan în erupţie

„O întîlnire cu Ducele este, întotdeauna, o plăcere cu totul deosebită; e o mare personalitate... dacă mergi cu el prin Villa Borghese şi-i compari chipul cu busturile romane, observi deîndată că pare unul dintre Cezarii Romei". Astfel îşi împărtăşea Hitler impresiile anturajului său restrîns de la Wolfsschanze[1], la 27 iulie 1941. Altfel vorbea însă Mussolini despre Hitler: doi ani mai tîrziu, tot într-un cerc restrîns, dictatorul italian — pentru care principalii adversari ai Italiei erau anglo-americanii, a căror prezenţă în Marea Mediterană contraria ţelurile sale expansioniste în bazinul mediteranean —, iritat de refuzul Führerului de a accepta ideea unei păci separate cu Uniunea Sovietică, declara: „Dacă noi vom pierde acest război, cauza va fi prostia politică a acelor nemţi care nu sînt sănătoşi la cap, şi-au pierdut simţul măsurii şi au transformat Europa într-un vulcan în erupţie". Deşi utiliza pluralul, Mussolini înţelegea prin „acei nemţi" pe Hitler. Disonanţa între cele două aprecieri este doar una dintre multele mărturii ce dau la iveală caracterul contradictoriu al relaţiilor dintre cele două regimuri. Solidari prin esenţa ideologiilor lor fasciste şi prin ostilitatea faţă de tratatele de pace încheiate la sfîrşitul primului război mondial, Hitler şi Mussolini s-au aflat de multe ori în dezacord, ca urmare a unor direcţii divergente ale politicii lor de expansiune şi hegemonie.

Venit la putere în 1922, orgoliosul Duce l-a privit la început pe Hitler ca pe un simplu emul. Führerul însuşi recunoştea rolul însemnat pe care l-a avut instaurarea regimului fascist în Italia pentru mişcarea nazistă, dar, în acelaşi timp, a simţit întotdeauna nevoia să sublinieze anterioritatea propriei sale manifestări politice în raport cu luarea puterii de către Mussolini: „Desigur, programul meu a luat naştere în 1919; pe atunci nu ştiam nimic despre el [Mussolini — *n.n.*]". Apoi Führerul adăuga: „Dar nu se poate spune că evenimentele din Italia nu au avut o influenţă asupra noastră. Cămăşile brune nu s-ar fi constituit fără cămăşile negre".

Încă din 1920, în planurile viitorului Führer, Italia se bucura de o atenţie deosebită, ca posibilă aliată împotriva Franţei, ale cărei interese coloniale în Africa de Nord intrau în conflict cu cele ale Italiei. Instaurarea regimului fascist în Italia şi atitudinea vădit ostilă a lui Mussolini faţă de statu-quo-ul postbelic care, după opinia lui, ar fi frustrat Italia de roadele victoriei (de aici faimoasa formulă a „victoriei mutilate"), au favorizat primele contacte între cele două mişcări fasciste. În septembrie 1922, Kurt Ludecke — unul din consilierii de politică externă ai lui Hitler, la începutul activităţii sale — a fost trimis la Milano, unde a avut o serie de convorbiri cu fruntaşii fascişti, fără rezultate concludente. „Marşul asupra Romei"[2] a constituit — mărturia mai sus-citată a lui Hitler este lămuritoare în acest sens — un puternic impuls pentru conducătorul naziştilor germani de a imita pe şeful fasciştilor italieni. În august 1923, Ludecke a fost din nou trimis în Italia, pentru a cere fonduri şi asigurări de neutralitate în cazul unui conflict cu Franţa, Hitler renunţînd în schimb, public, la pretenţiile emise anterior asupra Tirolului de Sud care, prin Tratatul de la Saint-Germain en-Laye (10 septembrie 1919), încheiat între puterile aliate şi Austria, fusese cedat Italiei. Mussolini a rămas însă surd la cererile neînsemnatului său omolog german, care, în noiembrie, avea să eşueze în tentativa de lovitură de stat de la München şi să se acopere de ridicol[3]. Deşi în lucrarea sa *Mein Kampf*, elaborată în timpul detenţiei, Hitler vorbea în termeni exaltaţi despre „marea operă a fascismului italian", Mussolini a continuat să se îndoiască de capacitatea politică a lui Hitler şi să i-l prefere pe Gregor Strasser[4], care avea să fie suprimat în „noaptea cuţitelor lungi".

---

[1] La acea dată, cartierul general al lui Hitler, supranumit de naziști *Wolfsschanze* (bîrlogul lupului), se afla în pădurile Prusiei Orientale, la Rastenburg (*Magazin istoric*, nr. 6/1960, 8/1983).

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1969.

[3] La 9 noiembrie 1923, Hitler şi generalul Ludendorff, în fruntea unui grup de 3 000 S.A. (*Sturmabteilung*: batalioanele de asalt naziste), au organizat un puci pentru a pune mîna pe putere. O salvă trasă de cîţiva poliţişti a pus pe fugă „cămăşile brune". Ca să nu fie rănit de gloanţe, Hitler s-a aruncat pe pavaj şi şi-a scrîntit umărul. Arestat, împreună cu ceilalţi complici, viitorul Führer a fost condamnat la cinci ani închisoare, dar la 20 decembrie 1924 a fost eliberat.

[4] Gregor Strasser, membru al partidului nazist din 1920, a devenit „mîna dreaptă" a Führerului. La 30 iunie 1934, în „noaptea cuţitelor lungi", cînd Hitler, sub pretextul lichidării elementelor indezirabile din batalioanele S.A., a declanşat uciderea foştilor complici, adversari politici şi posibili viitori rivali, în închisoarea Gestapoului a fost ucis şi Gregor Strasser din ordinul personal al lui Goering (*Magazin istoric*, nr. 3/1967, 1/1981).

Venirea la putere a naziștilor la 30 ianuarie 1933 îi dă lui Mussolini impresia că noul regim din Germania se aliniază Italiei fasciste și îi copiază modelul. În realitate, dacă în primele săptămîni de cancelariat Hitler îl consulta pe Mussolini într-un șir de probleme, deîndată ce propriu-i regim este consolidat, Führerul își regăsește siguranța și aroganța ce-l caracterizează. Ducele înțelege că omologul său nazist nu este un servil emul. Interese divergente în privința independenței Austriei și a influenței în bazinul dunărean grevau relațiile dintre cei doi dictatori. În timp ce Hitler se pronunța pentru încorporarea Austriei la Germània (Anschluss), Mussolini considera că interesele Italiei cer o Austrie independentă. Arogîndu-și titlul de campion al celor „nedreptățiți" de tratatele de pace din anii 1919-1920, Mussolini a făcut din Viena și Budapesta doi sateliți ai Romei. Ducele considera bazinul dunărean drept o adevărată „rezervă seniorială" a Italiei, în timp ce Hitler vedea aceeași zonă ca aparținînd *Wirtschaftsraum*-ului (spațiului economic) al noului Reich. Pentru a și-l asocia pe Hitler în politica revizionistă și, în același timp, a-i limita obiectivele expansioniste în sud-estul Europei, Mussolini lansează proiectul unui directorat al Italiei, Germaniei, Marii Britanii și Franței (pactul celor patru), destinat să concilieze divergențele dintre parteneri pe seama statelor mici și care avea să moară imediat după naștere, un rol important în falimentul acestui nefast proiect avîndu-l rezistența fermă a Micii Înțelegeri (România, Cehoslovacia și Iugoslavia).

Un biet comis-voiajor

Prima întîlnire dintre cei doi dictatori (Veneția, 14-16 iunie 1934) nu contribuie la apropierea dintre ei; ba dimpotrivă... Emoționat pînă la lacrimi, Führerul îl salută pe Duce. Dar ceea ce îi va fi apărut Führerului o întîlnire între doi „supraoameni" descinși din paginile lui Nietzsche devine o scenă grotescă. Iat-o în descrierea lui André François-Poncet[1]: „... rău sfătuit, Hitler a apărut în civil, cu o pălărie gri de fetru, purtînd un trenci și pantofi de lac care evident îl strîngeau. Părea un biet comis-voiajor îmbrăcat ca de sărbătoare. Aspectul său sărăcăcios contrasta cu ținuta lui Mussolini, care pășea alături de el într-o uniformă ce-i venea ca turnată, cu centiron și cizme înalte, negre". Convorbirile politice dintre cei doi dictatori, desfășurate între patru ochi (Ducele, mîndru de cunoștințele sale în limbi străine, refuza întotdeauna interpretul, astfel că adesea, neputînd urmări torentul verbal al Führerului și nevoind, din orgoliu, să-i ceară să repete, se pare că și-a dat consimțămîntul în probleme pe care nu le înțelesese pe de-a întregul) și cunoscute tocmai de aceea fragmentar, au fost departe de a stabili o fraternitate întru fascism: „Mi-a recitat pe de rost *Mein Kampf*. Ce pisălog, ce bufon caraghios!" Și Ducele adăuga despre evanghelia național-socialismului: „cultul rasei sută la sută". Concepția politică pe care o exprimă i se pare „obscurantistă, șovinistă și imperialistă". Într-un cuvînt, total anacronică pentru secolul XX.

După „noaptea cuțitelor lungi", Hitler este văzut la Roma ca un tiran sîngeros, călăuzit numai de dorința răzbunării. Suspectarea reciprocă a celor doi lideri ai fascismului internațional devine dezacord fățiș, datoritã uneltirilor naziștilor austrieci în vederea acaparării puterii. Ducele, care are pe conștiință „doar" asasinarea deputatului socialist Matteotti, martorul deranjant al alegerilor frauduloase care, în 1924, îi asiguraseră majoritatea[2], se crede un inocent îndreptățit să-și judece partenerul. Uciderea lui Dollfuss[3], protejatul și, pînă la un punct, marioneta sa la Viena, de către naziștii austrieci (25 iulie 1934) inspirați și conduși de la Berlin, îi apare deopotrivă ca o gravă amenințare pentru interesele Italiei fasciste și ca un afront personal. Inimiciția atinge un punct critic. Ducele își rememorează întîlnirea cu Hitler și reaua impresie pe care acesta i-a făcut-o și se dezlănțuie în invective: „E un barbar", „Hitler e un prost, o să-i dau eu o lecție", „gîndește greu... e un palavragiu". Presa Italiei fasciste îl secondează pe Duce în campania împotriva celui de-al treilea Reich. Ea asociază crimele din „noaptea cuțitelor lungi" și asasinarea lui Dollfuss. *Popolo di Roma*, din 29 iulie 1934, denunță în Germania nazistă „țara unde asasinatul a fost ridicat la rangul de metodă obișnuită de guvernare" și condamnă guvernul nazist care „ a dezlănțuit cele mai josnice patimi omenești", „nu e demn de numele de guvern și constituie un pericol grav pentru lumea civilizată". Același ziar își pune retoric întrebarea: „Ce sînt domnii naziști? Asasini și pederaști. Atît și nimic mai mult". *Gazetta del Popolo* vede în asasinarea lui Dollfuss manifestarea unui „cinism demn de adevărații incendiatori ai Reichstagului"[4].

Apogeul acestei campanii este atins prin cuvîntarea lui Mussolini de la Bari, din 6 septembrie 1934: „30 de secole de istorie ne îngăduie să privim cu un suveran dispreț unele doctrine de dincolo de Alpi, doctrine susținute de urmașii populațiilor care ignorau scrisul... în momentul cînd Roma îi avea pe Cezar, pe Vergiliu și pe August". Mai tîrziu, în 1942, evocînd această perioadă, Hitler avea să spună că atitudinea lui Mussolini din 1934 fusese singura greșeală politică săvîrșită de Duce în viața sa.

---

[1] Ambasadorul francez la Berlin (1931-1938), apoi la Roma, pînă la intrarea Italiei fasciste în război (iunie 1940). *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976.

[2-4] *Magazin istoric*, nr. 3/1972; 9/1976; 1/1970, 9/1982.

Disensiunile dintre Italia fascistă şi Germania nazistă trezesc mari speranţe la Paris şi Londra. În cercurile politice din cele două capitale avalanşa de invective revărsată de Roma asupra Berlinului apare drept dovada sigură că Italia poate fi înregimentată în frontul de rezistenţă faţă de politica de subminare a statu-quo-ului european, pe punctul de a deveni trăsătura dominantă a diplomaţiei din Wilhelmstrasse, şi pe care Reichul o pregăteşte. În eforturile de a o zăgăzui, Louis Barthou, ministrul de externe al Franţei, acordă Italiei un rol important. Speranţele în captarea colaborării italiene sînt atît de puternice încît Pierre Laval, succesorul lui Barthou la Quai d'Orsay, merge pînă la încheierea unor acorduri cu Italia, care obţine în schimb „mînă liberă" în Etiopia (1935).

Dosarul secret întocmit de Eden

Reintroducerea, la 15 martie 1935, a serviciului militar obligatoriu în Germania, — prima violare făţişă a Tratatului de la Versailles de către cel de-al III-lea Reich — apare drept liantul unei cooperări între Londra, Paris şi Roma. Speranţele, care aveau să se dovedească curînd iluzii, şi-au găsit pentru o clipă îndreptăţirea în aşa-zisul „front de la Stresa". În mica localitate piemonteză de pe malul lacului Maggiore, Anglia, Franţa şi Italia îşi unesc vocile pentru a condamna platonic încălcarea Tratatului de la Versailles şi a proclama necesitatea respectării statu-quo-ului postbelic (11-14 aprilie 1935). Existenţa „frontului" avea să fie însă de scurtă durată. Aventura sîngeroasă a Italiei fasciste în Etiopia e dangătul de clopot funebru al colaborării anglo-franco-italiene. Indignarea opiniei publice internaţionale faţă de agresiunea Romei fasciste împotriva poporului etiopian sileşte cabinetele de la Paris şi Londra să reacţioneze.

Printre protestele cele mai vehemente rostite în cadrul Ligii Naţiunilor împotriva flagrantei violări a pactului pe care se reazemă această organizaţie internaţională, a principiilor de independenţă, suveranitate naţională şi integritate teritorială, se numără şi cel rostit, în numele României, de Nicolae Titulescu. Politica de aplicare a sancţiunilor împotriva agresorului şi-a găsit în ministrul de externe român unul dintre promotorii cei mai energici.

Izolată pe plan internaţional, Italia nu întrevede decît un singur aliat posibil: Germania nazistă. Dar, în calea apropierii dintre cele două regimuri, se ivesc diverse obstacole : la Berlin, acordurile franco-italiene sînt privite cu teamă, ca prevestind o colaborare politică şi militară în detrimentul Reichului; la Roma, acordul naval germano-englez (18 iunie 1935), care autoriza flota germană să aibă 35 la sută din tonajul celei engleze, apare ca o ameninţare pentru planurile mussoliniene de a transforma Mediterana într-o „mare nostrum". Pe măsura accentuării ostilităţii opiniei publice internaţionale faţă de agresiunea italiană în Etiopia şi a adeziunii tot mai largi la ideea aplicării de sancţiuni agresorului, Mussolini încearcă să-şi asigure, dacă nu sprijinul, cel puţin neutralitatea binevoitoare a Germaniei. În cercurile politice germane nu există însă o unitate de vederi în ceea ce priveşte atitudinea faţă de Italia: la Wilhelmstrasse diplomaţii germani sînt pur şi simplu nehotărîţi în privinţa utilităţii colaborării cu un regim care, deşi fascist, este separat de Germania prin interese profund divergente. Noul Wehrmacht este şi el ostil alianţei cu o ţară a cărei armată nu străluce — pentru a folosi o expresie eufemistică — prin virtuţi militare. Colaborarea cu Italia găseşte partizani doar în rîndurile partidului nazist. Raţiunea principală a acestei atitudini porneşte din credinţa că falimentul unui regim avînd atîtea afinităţi ideologice cu cel german nu poate să nu aibă un puternic impact asupra însuşi regimului nazist.

Întîrzierea în elaborarea unei linii de conduită faţă de Italia este determinată însă nu atît de divergenţele dintre diplomaţie, armată şi partid, cît de beneficiile pe care Germania le trage de pe urma prelungirii situaţiei precare a regimului fascist din Italia. Într-adevăr, cîtă vreme Roma este împotmolită în nisipurile etiopiene, „frontul de la Stresa" — atît de primejdios pentru interesele Reichului — devine inofensiv; cîtă vreme Roma îşi investeşte capitalurile în „întreprinderea etiopiană", Germania are drumul liber pentru expansiunea economică în bazinul dunărean.

Ca în atîtea alte privinţe, remilitarizarea Renaniei (7 martie 1936) constituie un punct de cotitură şi în sfera relaţiilor italo-germane. Coincidenţa dintre noua violare de către Germania a Tratatului de la Versailles, ca, de altfel, şi a celui de la Locarno[1], şi extinderea sancţiunilor împotriva Italiei[2] şi la petrol, apropie şi mai mult cele două regimuri fasciste. Încă din 1935, Germania asigurase importante livrări de cărbune Italiei. Acum nevoia de acest combustibil este şi mai puternic resimţită. „Proscrise" pentru violările acordurilor internaţionale, cele două regimuri fasciste se reîntîlnesc pe acelaşi drum al expansiunii şi agresiunii. Dar, în calea unei alianţe, mai rămîne o

[1] Între 5 şi 16 octombrie 1925, la Locarno (în sudul Elveţiei) a avut loc o conferinţă internaţională la care au participat Belgia, Cehoslovacia, Germania, Franţa, Italia, Marea Britanie, Polonia. Printre acordurile şi convenţiile adoptate, cel mai important document a fost Pactul de garanţii renan, privitor la inviolabilitatea graniţelor franco-germane şi germano-belgiene şi la zona demilitarizată a Rinului. În martie 1936, ocupînd zona demilitarizată, hitleriştii au denunţat pactul.

[2] La 7 octombrie 1935, după invadarea Etiopiei de către Italia, Liga Naţiunilor a adoptat o hotărîre prin care Italia a fost declarată agresoare, aplicîndu-i-se, în consecinţă, sancţiuni economice şi financiare.

piedică: Austria. La 16 mai 1935, Mussolini declarase că Italia nu poate „încremeni" la Brenner (trecătoare la granița Italiei cu Austria) și că independența austriacă reprezintă o problemă europeană care interesa în chip deosebit Italia. Atitudinea lui Hitler dovedea că se menține tot atît de ferm pe drumul ce avea să ducă la Anschluss. Abandonarea Vienei este prețul pe care Mussolini se arată dispus să-l plătească pentru a-și asigura prietenia Führerului.

Raporturile sînt acum inversate: „cezarul" fascist al Romei este constrîns să solicite ajutorul fostului caporal, ajuns stăpînul celui de-al treilea Reich. Invitat să-l viziteze pe Führer, Mussolini refuză totuși, într-un acces de mîndrie personală, să dea curs invitației, trimițîndu-l în loc pe ginerele său, contele Galeazzo Ciano, devenit ministru de externe. Pentru a-și asigura bunăvoința gazdelor, oaspetele italian înmînează la Wilhelmstrasse un dosar despre pericolul german, întocmit de șeful Foreign Office-ului, Anthony Eden[1], dosar pe care, printr-una din rarele performanțe ale serviciului de informații italian, ambasadorul la Londra, Dino Grandi, și-l procurase. Așa cum remarcă istoricul italian Ettore Anchieri, acest cadou „reprezenta un gest menit să cîștige încrederea germană, dar și să pună piedici înțelegerii anglo-germane, atît de temută la Roma".

Un calcul profund greșit

Vizita lui Ciano deschide drumul „Axei Roma-Berlin" (25 octombrie 1936), proslăvită de Mussolini în discursul său de la Milano, din 1 noiembrie 1936. Vizita lui Mussolini din anul următor în Germania îl atașează definitiv pe Duce de Reichul nazist și, mai ales, de Hitler. Oaspetele italian e pur și simplu fascinat de manifestațiile și parăzile (în regia lui Albert Speer[2]) organizate în cinstea lui. De la pasul de gîscă al soldaților Wehrmachtului, pînă la coloritul steagurilor și dirijarea entuziasmelor publice, totul îi trezește o nespusă admirație, umbrită desigur de invidie. O paradă reușita i se pare mai importantă decît orice. Cei care s-au aflat în anturajul lui Mussolini sînt unanimi în a afirma că Ducele a fost „sedus" de Hitler. Tocmai de aceea și declară că s-a săturat să fie o santinelă a independenței austriece.

Este o seducție din care nu vor lipsi ulterior momentele de ostilitate. Chiar dacă Austria este abandonată, brutalitatea Anschlussului (martie 1938) nu-l poate lăsa indiferent pe Duce: „Acești germani mă vor sili să înghit cea mai amară lămîie din viața mea. Mă gîndesc la lămîia franceză", îi spune Ducele lui Ciano la 23 aprilie. A doua zi, își varsă din nou amarul: „Dacă nemții ăștia își închipuie că pot muta borna frontierei [e vorba de noua frontieră italo-germană de după anexarea Austriei — *n.n.*], fie și numai cu un metru, voi coaliza întreaga lume împotriva germanismului. Și vom doborî Germania pentru cel puțin două secole".

Totul nu este decît fanfaronadă. Față de aliatul de la Roma, Hitler practică permanent politica faptului împlinit. Nu există nici un fel de consultare între Roma și Berlin, înaintea loviturilor date de Reich. Mussolini află de fiecare dată ce s-a întîmplat prin intermediul unei scrisori aduse de un emisar personal al lui Hitler[3]. „Aceasta neliniștește și umilește poporul italian", își notează Ciano în jurnal. La rîndul său, Mussolini îl taxează pe Hitler de „neloial și perfid".

Declanșarea celui de-al doilea război mondial, prin agresiunea Germaniei naziste împotriva Poloniei[4], îl pune pe Mussolini în fața unei teribile opțiuni: să intre în război alături de aliatul său german — dar nici starea de pregătire a armatei și cu atît mai puțin situația economică a țării nu i-o permit — sau să rămînă în afara conflictului și să-l lase pe Hitler să dobîndească ceea ce i se pare a fi o victorie ușoară. Cele două soluții posibile îl frămîntă pe Duce și toți cei care au fost în preajma lui, în acele zile, au remarcat tensiunea care îl copleșea. Soluția e pe măsura mijloacelor lui. Găsește un cuvînt pentru a-și camufla neutralitatea: „non-beligeranță". Condiționează intrarea în război de o lungă listă de livrări pe care o va înainta Germaniei. La citirea ei, Ciano exclamă: „Ar da gata și un taur dacă animalul ar putea să citească".

Pe măsura succeselor Wehrmachtului, Ducele devine din ce în ce mai nervos. După campania din Polonia, cînd din cauza condițiilor atmosferice operațiile militare sînt întrerupte, Mussolini își închipuie că i-a venit și lui vremea: „Nemții ar trebui să se lase conduși de mine, îi spune el ginerelui său, dacă vor să evite gafe ireparabile. În politică eu sînt, fără doar și poate, mai inteligent decît Hitler".

Sosirea primăverii redă Wehrmachtului dinamismul operațiilor sale agresive. Rînd pe rînd, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Franța se prăbușesc sub loviturile armatei hitleriste. „Nu pot să stau cu brațele încrucișate, cînd alții scriu istoria". Convins că războiul se apropie de deznodămînt în beneficiul lui Hitler, Mussolini se decide să intervină. Calculul se va dovedi profund greșit. Ducele își aruncă țara în catastrofă din dorința de a-l seconda, rivaliza și a-l deposeda pe Hitler de ipostaza de unic biruitor în ipoteticul război fulger, pe care l-a dezlănțuit.

(Va urma)

1-4 *Magazin istoric*, nr. 4-6.8/1971; 2-4/1971, 11/1982, 2-4, 9/1983, 9/1972.

1277: CRIPTOGRAMA LUI ROGER BACON

NĂSTASE TIHU

Criptografia — scriere secretă, cu ajutorul unui cod de semne convenţionale, în aşa fel încît înţelesul să nu fie accesibil decît destinatarului — a cunoscut o mare răspîndire în antichitate. În ciuda dezvoltării ei anterioare, în secolele de început ai evului mediu, acest mod de scriere a suferit însă o eclipsă. Abia după scurgerea primelor veacuri ale celui de-al doilea mileniu, ea şi-a făcut reapariţia. În epoca dinastiei engleze a Tudorilor (1485-1603), de pildă, randamentul spionajului în străinătate depindea esenţialmente de eficacitatea cifrurilor utilizate în transmiterea mesajelor. Începînd de atunci, decriptarea codurilor a devenit o specialitate autonomă şi tot atunci a debutat şi competiţia între serviciile de spionaj pentru posedarea cifrurilor respective[1].

În 1499, un călugăr benedictin, pe nume Johann Trithemius (1462-1516), din oraşul german Spanheim, a scris prima carte consacrată criptografiei, intitulată Steganographia. **Apărută mai întîi în limba latină, ea a fost tradusă apoi în germană şi franceză, ceea ce dovedeşte căutarea de care s-a bucurat. Ideea de bază a lucrării lui Trithemius era înlocuirea literelor cu cuvinte sau chiar fraze, ceea ce permitea deghizarea mesajelor în povestiri de cea mai inocentă factură; cu un singur inconvenient însă: mesajul cifrat era foarte lung. Metoda, destul de greoaie, necesita mult timp atît pentru**

În imagini: călugărul franciscan, supranumit de contemporani „Doctor mirabilis", pentru erudiţia şi originalitatea ideilor sale şi o pagină din manuscrisul descoperit de bibliofilul american Wilfrid Woynich.

[1] Richard Deacon, *A History of the British Secret Service*, Londra, 1977.

redactare, cît şi pentru descifrare. Necunoscînd cifrul, dezlegarea unui asemenea text era foarte dificilă.

Acuzat de către autorităţile eclezlastice de magie neagră, Trithemius a scăpat ca prin minune de ardere pe rug; cărţile l-au fost însă confiscate şi arse. Totuşi, în 1562, matematicianul şi astrologul englez John Dee a reuşit să cumpere un exemplar al Stenographiei, „carte rîvnită de mulţi — scrie Dee — care oferiseră o mie de coroane pe ea... Mulţi eruditi au căutat-o şi o mai caută şi astăzi; utilitatea ei este însă mai mare decît renumele ei". John Dee şi-a însuşit ideile lui Trithemius în materie de cifru, apoi le-a perfecţionat — cum atestă manuscrisele sale păstrate la British Museum[1] şi la Biblioteca Bodleyană din Oxford[2] — şi le-a pus la dispoziţia lui Sir Francis Walsingham, unul dintre cei mai apreciaţi miniştri ai reginei Elisabeta I, care a organizat un eficient sistem de contrainformaţii, făcînd o adevărată pasiune pentru cifruri şi coduri. Agenţii săi secreţi urmau o şcoală specială de criptografie, înfiinţată de el.

Francezii şi italienii au intrat şi ei foarte curînd în cursa cifrurilor şi nu au rămas multă vreme în urma englezilor. Dar, în timp, britanicii deţin întîietatea.

De la începuturile criptografiei, datează şi criptograma filozofului şi savantului englez Roger Bacon (1214-1294), supranumit „Doctor mirabilis", rămasă pînă astăzi, la distanţă de şapte secole, nedezlegată. Unul dintre cele mai bine informate spirite ştiinţifice ale vremii sale, Bacon este primul care a sugerat erorile calendarului iulian şi cel care a înţeles şi a semnalat punctele vulnerabile ale sistemului lui Ptolemeu. În optică, savantul englez a indicat legile reflexiei şi fenomenele refracţiei şi a înţeles şi explicat modul de funcţionare a oglinzilor sferice. Spirit esenţialmente novator, stăpînit de o neostoită curiozitate, Bacon nu a considerat — aşa cum se preconiza în epocă — descoperirile ştiinţifice încheiate, în numele respectului datorat anticilor, căci antichitatea nu a fost decît tinereţea omenirii. „Ştiinţa experimentală nu capătă adevărul din mîinile unor ştiinţe superioare. Stăpîna absolută este ea, iar celelalte ştiinţe sînt sclavele ei", scrie Bacon.

F.D.

Ca profesor la Universitatea din Oxford (1251-1257), discipol şi prieten al rectorului instituţiei, Robert Grossetête, Bacon s-a abătut de la programa de învăţămînt stabilită, prezentînd studenţilor teorii rezultate din propriile sale experienţe. Făcînd analiza celor trei izvoare ale cunoaşterii, acceptate de epocă — autoritatea (respectiv Biserica), raţiunea şi experienţa —, Roger Bacon l-a respins pe primul, pe motiv că nu este suficient fără argumentele raţiunii. Cît priveşte raţiunea, ea poate distinge ceea ce este adevărat de ceea ce este fals numai dacă argumentele sale se bazează pe experienţă.

În multitudinea de probleme pe care le-a abordat, filozoful englez a emis ipoteze care au anticipat unele din marile descoperiri de mai tîrziu. În cartea sa *Quaestiones supra libros octos physicorum Aristotelis* (Discuţii despre cele opt cărţi de fizică ale lui Aristotel), Bacon descrie pentru prima dată lupele ce pot servi la citit, precursoare ale ochelarilor, şi demonstrează, printr-o experienţă simplă, că arderea nu este posibilă în absenţa aerului. Protectorul său, Guy de Foulques, devenit papă în 1265, sub numele de Clement IV (1265-1268), îi cere, în 1266, o expunere a doctrinelor sale. Astfel Bacon scrie *Communia naturalium*, un tablou al stadiului atins de cunoştinţele epocii, pe care îl abandonează, pentru a se dedica lucrării *Opus majus*, destinată tot papei. În 1267, în *Opus tertium* (cea de a treia lucrare), el, dă informaţii despre pulberea neagră preparată din sulf, salpetru şi cărbune de lemn.

Prin întreaga sa activitate ştiinţifică, în care predomină numeroase elemente materialiste, Bacon a intrat în conflict cu mai marii Bisericii care, nemaiputîndu-i tolera concepţiile avansate, au trecut la măsuri represive. Catedra sa de la Oxford este interzisă. Odată cu *Compendium studii philosophiae*, un atac virulent la adresa viciilor şi ignoranţei clerului, toate scrierile sale sînt declarate suspecte de către maestrul Ordinului franciscanilor, Jérôme de Ascoli. Tezele sale sînt condamnate de ordin, iar Bacon întemniţat într-o mănăstire, unde va rămîne vreme de 14 ani, din 1277 pînă în 1292, cu puţin timp înainte de a muri.

În închisoare, Bacon nu şi-a întrerupt activitatea ştiinţifică, pentru care îşi cheltuise întreaga avere, dar, spre a nu i se înăspri condiţiile de detenţie şi a nu i se confisca şi distruge însemnările, a recurs la cifrarea manuscrisului său, folosind un sistem criptografic care va da multă bătaie de cap numeroşilor specialişti de mai tîrziu.

Un bibliofil deconcertat...

Între anii 1584-1588, unul dintre cei mai frecvenţi vizitatori ai împăratului Rudolf II, rege al Boemiei şi Ungariei (1576-1612), era medicul englez John Dee, cunoscut şi ca teolog, matematician şi astrolog. În timpul deselor sale deplasări la Praga, unde avea şi importante sarcini informative, Dee a împărtăşit monarhului multe secrete ale „ştiinţelor oculte", pe care acesta le asculta cu un deosebit interes. Entuziasmat de personalitatea lui Bacon, medicul a povestit de nenumărate ori împăratului despre

1-2 *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968; 9/1982.

conținutul lucrărilor scrise de acesta. Dee a mers pînă acolo cu admirația pentru compatriotul său, încît și-a procurat cea mai mare parte din manuscrisele rămase de la el și le-a studiat cu multă luare aminte.

Inspirîndu-se din lucrările teoretice de criptologie ale idolului său, Dee, la cererea lui William Cecil[1], a întocmit unele studii despre modalitățile de transformare a unui text clar în text cifrat. Istoricii presupun că manuscrisul lui Bacon, după ce a fost prezentat împăratului Rudolf II de către John Dee, a rămas la Praga, unde îl aflăm în luna august 1666, cînd Johannes Marcus Marci, rector al Universității din Praga, îl trimite fizicianului iezuit german Athanasius Kircher, spre a-l decripta. În scrisoarea de însoțire, Marci îi explică lui Kircher (care publicase cu trei ani mai înainte o carte despre criptografie și încercase decriptarea scrierii egiptene) că manuscrisul a fost cumpărat cu 600 ducați de la împăratul Rudolf și că aparține „călugărului franciscan Roger Bacon".

După ce a încercat multă vreme să dezlege această enigmă, îmbătrînit, lipsit de puteri și plictisit de atîta trudă zadarnică, Kircher a predat manuscrisul spre păstrare Colegiului iezuit din Roma. De aici, nu se știe în ce împrejurări, a ajuns la un anticar din Cetatea eternă.

Fascinanta istorie a misteriosului manuscris începe în vara anului 1912, cînd Wilfrid Woynich, un bibliofil din New York, specialist în comerțul cu cărți rare, cumpără un mare număr de documente, la un preț foarte convenabil, de la acest anticar din Roma, ce își lichida prăvălia. La achiziționare, Woynich nu are în vedere nici un criteriu de selecție. Volumele sînt apreciate din ochi, numărate, introduse în saci și transportate în Statele Unite.

În timp ce le selecta și cataloga, lui Woynich îi atrage atenția o carte nu prea mare (15 x 22 cm) cu coperte groase, destul de uzate și murdare. Senzația de repulsie pe care i-o provoacă îl determină pe bibliofilul american să o dea deoparte, fără a mai vedea despre ce este vorba. Mai tîrziu, răsfoind-o, rămîne surprins cînd constată că marginile celor 208 file ale cărții sînt acoperite cu diverse desene colorate în albastru, roșu închis, galben deschis, maro și, în special, într-un verde foarte viu. El numără zeci de diagrame astrologice și peste 400 desene de plante, unele mai ciudate decît altele, care dau volumului un aspect de ierbar. Între aceste desene este scris, de mînă, textul lucrării. El curge lin, uniform, ca și cum cineva l-a copiat de pe un alt text, pentru a-l face cît mai inteligibil. Este posibil ca Bacon să fi încredințat ulterior manuscrisul prietenului său Petru Pelerinul, rugîndu-l să dea lucrării o formă atrăgătoare. Se știe că în secolul XIII arta prezentării cărților atinge un înalt rafinament.

Pe prima pagină se află o însemnare din care reiese că manuscrisul aparține filozofului englez Roger Bacon. Zăbovind în continuare pe această primă pagină, Woynich rămîne intrigat. Nu înțelege nimic din conținut. Mai examinează una, două, trei pagini, dar rezultatul este același. Americanul constată că lucrarea nu este scrisă în nici. una dintre cele șase limbi pe care le cunoaște. Studiind mai atent cartea, el stabilește cu certitudine că întreg manuscrisul reprezintă... o criptogramă.

Interesat să afle cum a ajuns acest manuscris la Roma și dacă, într-adevăr, aparține lui Bacon, Woynich efectuează cercetări prin bibliotecile din Londra, Praga, Roma și Viena și descoperă suficiente elemente care atestă originalitatea și valoarea lucrării. La rugămintea lui Woynich, specialiști din diverse domenii de activitate cercetează manuscrisul lui Bacon. Cu toții stabilesc că autorul a folosit un limbaj necunoscut și declară că nu înțeleg nimic din această lungă înșiruire de cuvinte. Plecînd de la ipoteza că autorul a scris în limba latină sau în engleză, din perioada formării ei, criptanaliștii, de pildă, încearcă mai multe variante de decriptare, dar nu reușesc să scoată nici un text inteligibil. La rîndul lor, botaniștii și astronomii, cercetînd cu o deosebită atenție sutele de desene ce ornamentau cartea (plante și rădăcini de plante, fenomene de germinație, simboluri astrologice, stele, constelații ș.a.), conchid că, în marea lor majoritate, toate acestea au cîte un corespondent în realitatea materială, dar nu există nici o legătură între enigmaticele desene și textul criptografiat ce le însoțește.

...și un profesor de filozofie învins

Tocmai cînd eșecurile veneau unul după altul, în presa americană a apărut un articol în care Theodore Roosevelt jr. (1858-1919), asistent al secretarului de stat pentru marină, aduce elogii unui universitar, pentru tenacitatea și măiestria dovedite în decriptarea unor mesaje cifrate, ce au condus la depistarea și lichidarea unei periculoase organizații de spionaj, care acționase în cadrul marinei militare americane.

După cîteva zile de la apariția acestei știri, Woynich bătea la ușa lui William Romaine Newbold, profesor de filozofie la Universitatea din Pennsylvania, una și aceeași persoană cu cea vizată în articolul lui Roosevelt, și îi încredința prețioasa sa achiziție. După o primă analiză, filozoful american, bun cunoscător al istoriei evului mediu, a identificat, pe ultima pagină a manuscrisului, o frază — singura din toată lucrarea — scrisă cu caractere latine obișnuite — care, în „traducerea" filozofului american, însemna „Tu îmi deschizi mai multe porți". Newbold a pre-

[1] Lord Burghley (1520-1598), secretar de stat, apoi ministru de finanțe. A servit drept model lui Shakespeare pentru personajul Polonius din piesa *Hamlet*.

supus, în mod logic, că prin această frază Bacon a vrut să atragă atenţia posterităţii că la cifrarea manuscrisului său a folosit mai multe sisteme criptografice, „mai multe porţi". Principalele întrebări care se ridicau după această descoperire erau: care sînt aceste sisteme, unde se termină unul şi unde începe celălalt? După ce a echivalat simbolurile criptogramei cu literele alfabetului latin, Newbold a obţinut primele rezultate, dînd la iveală următorul text clar:

„26 februarie 1273. Regele Eduard[1] a ordonat clerului să facă o anchetă în legătură cu cauzele răscoalei nobililor. Clerul, care la început s-a supus poruncii regelui, a trebuit să renunţe mai tîrziu la efectuarea acesteia, în urma ostilităţilor întîmpinate din partea răsculaţilor, care ocupaseră Oxfordul. În timp ce conducătorii rebelilor ţineau discursuri înflăcărate, s-a auzit o puternică bubuitură, care i-a înspăimîntat atît de tare, încît au luat-o la fugă, crezînd că s-a deschis iadul şi demonii au ieşit din el". Istoria Angliei confirmă, într-adevăr, că regele Eduard I ar fi ordonat o asemenea anchetă în anul 1273, în urma căreia ar fi avut loc şi un proces politic intentat nobililor răzvrătiţi.

Încurajat de acest prim succes, universitarul din Pennsylvania a vrut să aplice aceeaşi metodă de decriptare şi altor pagini, dar criptograma n-a mai vrut să cedeze. Nowbold a încercat o nouă decriptare, avînd ca punct de plecare o cheie despre al cărei mod de obţinere n-a vorbit niciodată.

În luna aprilie 1921, într-o comunicare făcută în faţa Societăţii americane de filozofie, savantul a încercat să demonstreze, pe baza rezultatelor obţinute, că Roger Bacon a fost cel mai mare om de ştiinţă al tuturor timpurilor. Lui i s-ar datora descoperirea celebrei Nebuloase Extragalactice din constelaţia Andromeda, identificarea celulelor biologice, teoria că la baza formării tuturor celulelor stă unirea ovulului cu spermatozoidul, construirea microscopului şi a telescopului. Pentru a demonstra această aserţiune, Newbold a redat următoarea frază din textul decriptat: „Într-o oglindă concavă, am văzut o stea în formă de melc... situată între constelaţia Pegasus şi Nebuloasa Andromeda şi capul constelaţiei Cassiopeea".

Comunicarea profesorului Newbold a stîrnit senzaţie în lumea ştiinţifică. Mulţi savanţi, deşi aveau îndoieli în ceea ce priveşte calităţile de criptanalist ale călugărului filozof, au acceptat explicaţiile prezentate. În 1926, Newbold a murit. Roland Grubb Kent, priétenul şi colegul său de universitate, fiind în posesia tuturor însemnărilor sale, a publicat, în 1928, cartea *Cifrul lui Roger Bacon*. Filozoful francez Etienne Gilson, unul dintre cei 40 „nemuritori" ai Academiei franceze, şi Raoul Carton, specialist în cercetarea operei lui Bacon, deşi dezorientaţi de metodele folosite de colegul lor american, i-au acceptat fără rezerve concluziile.

Trei ani mai tîrziu, căpitanul în rezervă John M. Manly, care lucrase cu mulţi ani în urmă în Serviciul de decriptare al armatei americane, a publicat o suită de articole, unde demonstra că este imposibil de acceptat rezultatele obţinute de Newbold, metodele lui de decriptare neavînd un suport ştiinţific. Multe dintre expresiile textului, clar obţinute în acest mod, aveau două, trei sau chiar mai multe accepţiuni, autorul decriptării reţinîndu-le numai pe cele care contribuiau mai mult la clarificarea ideii pe care mergea el. Or, trebuie reţinut că orice decriptare poate fi considerată ştiinţifică numai dacă îndeplineşte două condiţii, şi anume: a) textul clar obţinut să aibă un înţeles, deci să fie comprehensibil; şi b) textul clar obţinut să fie unic, în afara oricărei ambiguităţi.

Odată cu această intervenţie, s-a aşternut o tăcere adîncă asupra acestei enigme, pînă în anul 1944, cînd colonelul W.F. Friedman din Ministerul de război al S.U.A. a încredinţat fotocopia mult discutatului manuscris unui grup de criptanalişti militari, format din lingvişti, matematicieni, botanişti şi astronomi. Din păcate însă, rezultatele preliminare ale acestor cercetări n-au făcut decît să adîncească misterul. Friedman a ajuns la concluzia că textul a fost scris într-o limbă artificială, autorul asigurînd fiecărei litere din alfabetul latin anumite simboluri, cu care a operat apoi cifrarea. Împreună cu criptanalistul John H. Tiltman, colonelul Friedman a supus aceste ipoteze unui computer tip RCA-301. Rezultatele nu au fost prea îmbucurătoare. Din acest motiv, nu au fost date publicităţii.

Woynich a murit în 1930. Soţia sa, Ethel, a depus manuscrisul spre păstrare pentru 30 ani la Guaranty Trust Company din New York. După expirarea termenului, l-a vîndut lui Hans P. Kraus, un negustor de cărţi rare din marea metropolă americană. În 1962, Kraus anunţa că oferă spre vînzare, pentru suma de 160 000 dolari, o carte „pe care nimeni n-o poate citi", adăugînd apoi că, „în momentul cînd se va găsi cineva s-o decripteze, valoarea cărţii se va ridica la peste un milion de dolari". Ce surprize va oferi oare preţiosul manuscris care, în aceşti ultimi 70 ani, a învins cele mai schipitoare minţi din arsenalul criptologiei mondiale? E posibil să aflăm că Roger Bacon i-a devansat cu mult pe alţi celebri savanţi ai lumii în descoperirea unor fenomene şi enunţarea unor legi la fel de celebre, că acest călugăr franciscan a ştirbit, după atîtea secole, gloria unui Galilei, unui Newton, unui Kepler. Dupăcum e posibil să aflăm că lucrarea în sine are o valoare pur documentară, auritâ, e drept, de trecerea timpului, de legendă şi mister.

[1] Regele Eduard I (1272-1307), primul rege englez care a guvernat cu ajutorul reprezentanţilor stărilor, a ţinut piept tendinţelor de independenţă ale feudalilor laici.

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

DESCOPERIRE

Ing. M. BĂLĂIANU, din București, ne semnalează descoperirea unor vestigii arheologice pe teritoriul comunei Dioști, jud. Dolj. Printre acestea, ceramică și urme de locuințe din sec. X-VI î.e.n., o necropolă daco-romană, o necropolă medievală etc. Ele dovedesc locuirea pe meleagurile comunei Dioști de cca. 2 500 ani.

Vestigiile arheologice scoase la lumină au fost predate Muzeului Olteniei din Craiova și ele au, după cum aprecia dr. Luchian Deaconu, directorul muzeului, „o importanță deosebită pentru cunoașterea evoluției societății românești în această zonă".

MUZEU ȘCOLAR

Prof. ILIE IONESCU, din București, ne scrie despre un interesant muzeu de istorie școlar: acela al Liceului „Dimitrie Bolintineanu" din Capitală, liceu în cadrul căruia își desfășoară activitatea didactică. Muzeul reunește mărturii istorice ilustrative pentru mai multe epoci din istoria multimilenară a poporului român. Între acestea, fragmente de ceramică din epoca bronzului și a fierului, unele provenite din săpăturile de la Sarmizegetusa și Romula, precum și de la Histria, un fragment de capitel și un situl ceramic cu sigiliul Legiunii XI Claudia.

Între exponatele originale ce pot fi văzute în vitrinele muzeului se numără Proclamația adresată țării de Alexandru Ioan Cuza la 5 ianuarie 1859 și un exemplar din Monitorul. Jurnal oficial al Principatelor Unite Române, din 1/13 decembrie 1864, ce cuprinde legea pentru înființarea unei Case de depuneri și consemnațiuni. Constituirea partidului politic al proletariatului român este evocată de un număr al ziarului Munca din 11 aprilie 1893, care conține programul P.S.D.M.R., rezoluțiile adoptate la congresul de constituire, precum și manifestul de 1 Mai al muncitorimii române.

Alte documente evocă fapte și oameni din timpul Războiului de independență sau ai celui din 1916-1918, momente din lupta comuniștilor pentru o lume mai bună, împotriva fascismului, precum și fapte eroice săvîrșite de ostași și populație civilă în războiul antihitlerist. Astfel, un Ordin al ministrului de război (nr. 14 din 30 octombrie 1944) cinstește faptele de vitejie săvîrșite între 25 august și 2 septembrie 1944 de o echipă de muncitori ai Uzinei „Rogifer" din Brașov (supranumită, de atunci, „Bateria albastră", Magazin istoric, nr. 8/1974).

În imagine, un colț din muzeul liceului bucureștean.

15 948 PAGINI

Pensionarul ROMAN MIHĂESCU, din Timișoara, ne trimite o suită de bilanțuri statistice, pe marginea celor 201 numere ale revistei, apărute în intervalul aprilie 1967 - decembrie 1983, exprimîndu-și, și sub această formă, sentimentele de stimă, prețuire, atașament și fidelitate față de Magazin istoric.

Reținem din bilanțul întocmit de cititorul nostru, pentru cele 201 numere: Din aprilie 1967 pînă în decembrie 1983, inclusiv, revista a apărut într-un total general de 15 948 pagini. La acestea se mai adaugă și cele 804 pagini cu Planșele noastre.

În primele 201 numere ale revistei au fost publicate peste 3 300 articole, marea majoritate de istorie românească, dar și multe de istorie universală. Numărul autorilor care au semnat în paginile revistei depășește, după calculele corespondentului nostru, cifra de 1 600.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii MANOLE STOICA, din com. Bertești de Jos, jud. Brăila, VASILE HARGALOS, din com. Corod, jud. Galați, GRIGORE I. ZĂGREAN, din com. Șieu-Magheruș, jud. Bistrița-Năsăud, IOAN V. NECHITA, din com. Siretel, jud. Iași, BELA LIBERMAN, din Brașov, EUGEN POPESCU, din com. Grănicești, jud. Suceava, EUGEN V. MAZILU, din com. Davidești, jud. Argeș, DRAGOMIR MĂGIRESCU, din sat Grigoreni, com. Scorțani, jud. Bacău, IOAN ANESCU, din com. Variș, jud. Timiș, PANDELE BALESCU, din Constanța, ne-au reclamat neprimirea la timp a abonamentului la revistă. Ca și în alte nedorite asemenea ocazii, ne-am adresat Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor, din cadrul Ministerului transporturilor și telecomunicațiilor, care ne-a comunicat rezolvarea tuturor acestor sesizări.

Astfel, la intervenția redacției și cu colaborarea operativă a forurilor de resort, cititorii de mai sus și-au recuperat exemplarele ce le lipseau din colecție. Citățm din scrisoarea învățătorului GRIGORE ȘERBĂNOIU, din com. Plenița, jud. Dolj: Numai datorită intervenției dumneavoastră am primit numărul ce-mi lipsea. Vă mulțumesc din suflet. Mulțumiri pe care, la rîndul nostru, le transmitem forurilor în drept, cu care colaborăm în cele mai bune condiții.

ÎN LOC DE...

În Magazin istoric, nr. 1/1965, p. 55, paranteza din rîndurile 9-10, din partea de sus a coloanei din dreapta, se va citi corect: astăzi oraș pe teritoriul Marocului la Marea Mediterană — posesiune spaniolă.

CERERI ȘI OFERTE

ALEXANDRINA BUTURUGĂ, str. Petru Vulcan, nr. 17, Constanța, solicită: nr. 4-8/1968.

PETRU STUPARIU, str. Mistrețului, nr. 4, Iași, solicită: colecția 1970-1978; nr. 2-8, 11, 12/1981; 1-4, 8-10, 12/1982; 1-12/1983; 2-9/1984.

SIMONA NAGÎȚ, cartier Banat, bl. B 16, sc. D, ap. 1, Pitești, solicită: nr. 1-3/1967; 1-4, 8/1968; 8/1974; 11/1981; 1, 3, 4, 7/1982; oferă: nr. 1, 3, 5-8/1976; 8-11/1972; 9/1976; 12/1979; 6/1980.

DELIA RĂCHITAN, str. Traian, nr. 218, Drobeta-Turnu Severin, solicită: nr. 1-9/1967; 12/1973; oferă: nr. 6, 9, 11, 12/1975; 1, 5/1976; 6/1978; 3/1981.

VALI DUMITRESCU, str. Podgoriilor, bl. 11, sc. B, ap. 16, Tulcea, solicită: nr. 3-4/1971; 5/1973; 3/1978; 7, 12/1980; oferă: nr. 7-8/1968; 1, 5, 6, 7, 11, 12/1970; 7, 10/1971; 1, 5-8/1972; 6/1973; 11/1978; 5/1980; 2/1984.

IOAN ONIȘOR, com. Bățești, nr. 77, jud. Timiș, solicită: nr. 1, 3/1967; 1-7, 12/1970; 1-8, 8-11/1975; 5-8, 12/1979; 1-6, 12/1981; 8-10/1982; 1-5, 10-12/1983; 1, 2/1984.

CONTENTS (Romanian History) S. Lache Romanian Revolution in Action: August 1944-March 1945 ● R. Economu The Defence of Horea ● I.C. Chiţimia Literary Historian Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie The Remarkable Astronomical Knowledge of the Getae-Dacians ● G. Zaharia, I. Cupşa, T. Popescu-Tracipone The Romanian Forces in Combat for the Liberation of Czechoslovakia ● V. Moisuc 1920: A Revisionist Diplomatic Hoax and Its Political Background ● M.C. Stănescu 1936: A Unanimous Anti-Revisionist Rebuff ● I. Bodea Stopping over at Burgs and Castles ● A. Rădulescu Imperial Roman Statues at Tomis (Constanţa) ● The XVth ICHS: S.L. Tikhvinski (USSR) ● In Bucharest 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) St. Lache La révolution roumaine en action: août 1944-mars 1945 ● R. Economu La défense de Horea ● I.C. Chiţimia L'historien littéraire Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie De remarquables connaissances astronomiques chez les Géto-Daces ● Gh. Zaharia, I. Cupşa, T. Popescu-Tracipone Les troupes roumaines dans les luttes pour la libération de la Tchécoslovaquie ● V. Moisuc 1920: Un faux diplomatique révisionniste et ses dessous politiques ● M.C. Stănescu 1936: Une réplique antirévisionniste unanime ● I. Bodea Bourgs et châteaux ● A. Rădulescu Statues impériales romaines à Tomis (Constanţa) ● Le XVe CISH: S.L. Tikhvinski (URSS) ● A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Ш. Лаке Румынская революция в действии: август 1944 г.-март 1945 г. ● Р. Эконому Защита Хории ● Н. К. Кицимия Николае Картожан — историк литературы (1883-1944) ● С. Сапке Выдающиеся знания гето-даков в области астрономии ● Г. Захария, И. Купша, Т. Попеску-Трачипоне Румынские войска в боях за освобождение Чехословакии ● В. Моисук 1920: Ревизионистская дипломатическая фальш и её политическая подоплёка ● М. К. Стэнеску 1936. Единодушный отпор ревизионизму ● И. Бодя Остановки в городах и замках ● А. Рэдулеску Римские имперские статуи в г. Томы (Констанца) ● XV-й МКИН: С. Л. Тихвинский (СССР) ● В Бухаресте 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) St. Lache Die rumänische Revolution in Aktion: August 1944-März 1945 ● R. Economu Horcas Verteidigung ● I.C. Chiţimia Der Literaturhistoriker Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie Bemerkenswerte astronomische Kenntnisse der Geto-Daker ● Gh. Zaharia, I. Cupşa, T. Popescu-Tracipone Die rumänischen Truppen in den Kämpfen für die Befreiung der Tschechoslowakei ● V. Moisuc 1920: Eine revisionistische diplomatische Fälschung und seine politische Unterlage ● M.C. Stănescu 1936. Eine einhellige antirevisionistische Replik ● I. Bodea · Kurze Aufenthalte in Burgen und Schlössern ● A. Rădulescu Statuen römischer Kaiser in Tomis (Konstanza) ● Der XV. IKGW: S.L. Tichvinski (UdSSR) ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) St. Lache La revolución rumana en acción: Agosto de 1944-Marzo de 1945 ● R. Economu La defensa de Horca ● I.C. Chiţimia El historiador literario Nicolae Cartojan (1883-1944) ● S. Sanie Notables conocimientos astronómicos de los godo-dacios ● Gh. Zaharia, I. Cupşa, T. Popescu-Tacipone Las tropas rumanas en los combates para la liberación de Checoslovaquia ● V. Moisuc 1920: un falso diplomático revisionista y su substrato político ● M.C. Stănescu 1936. Una unánime réplica antirevisionista ● I. Bodea Altos en burgos y castillos ● A. Rădulescu Estátuas imperiales romanas en Tomis (Constanta) ● El XV° CICH: S.L. Tihvinski (URSS) ● En Bucarest hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICA : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42427

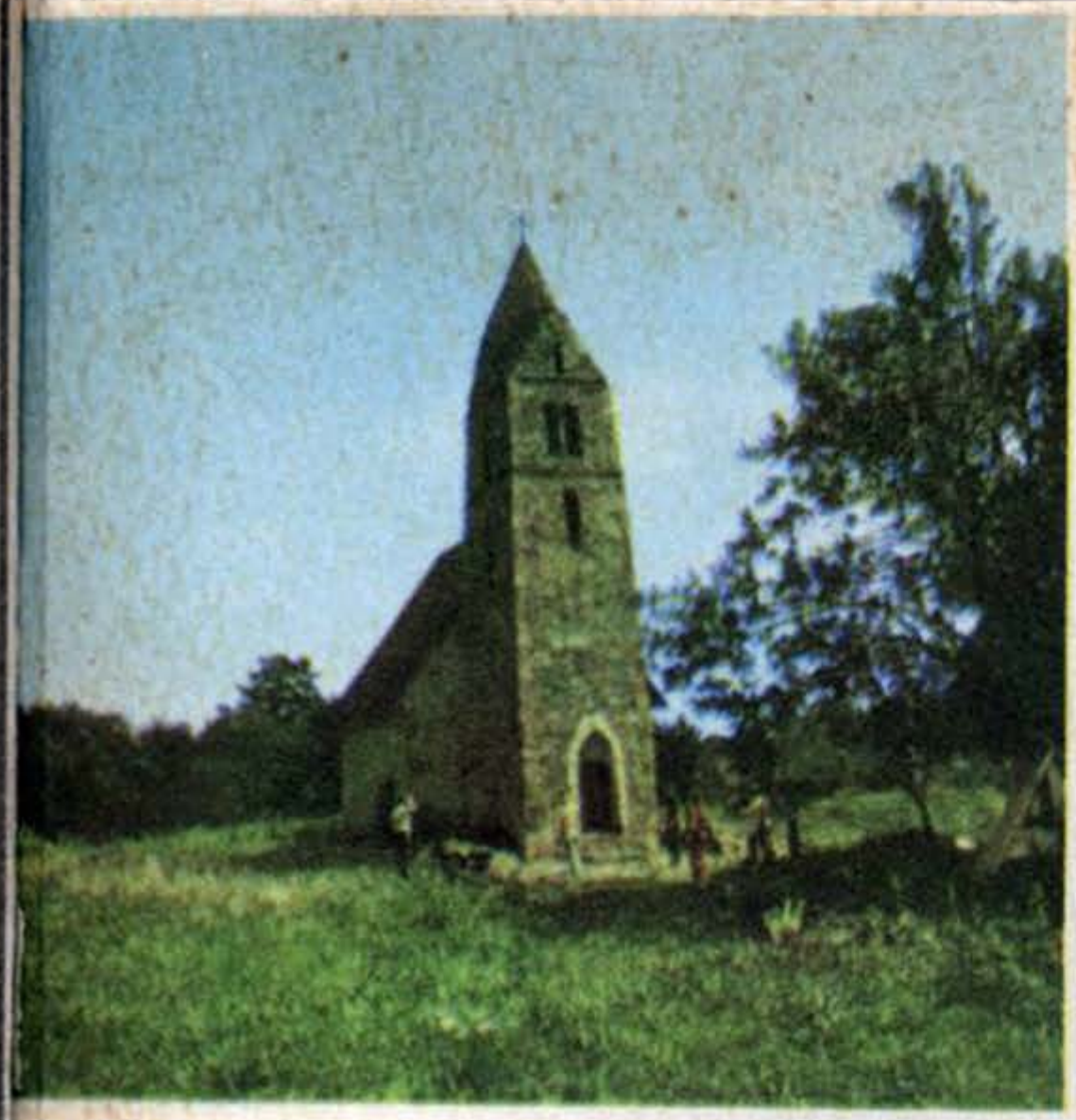

1

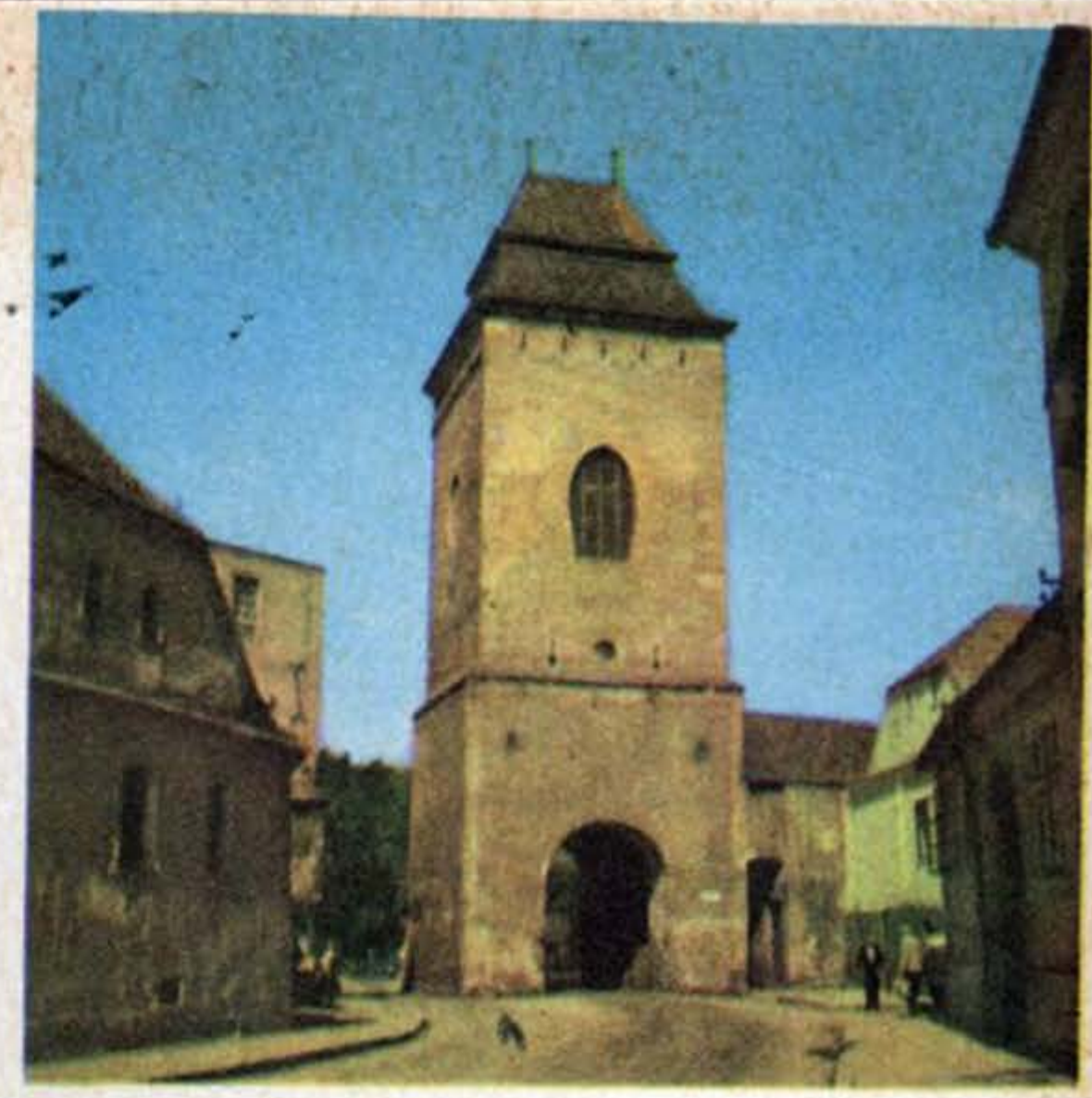

2

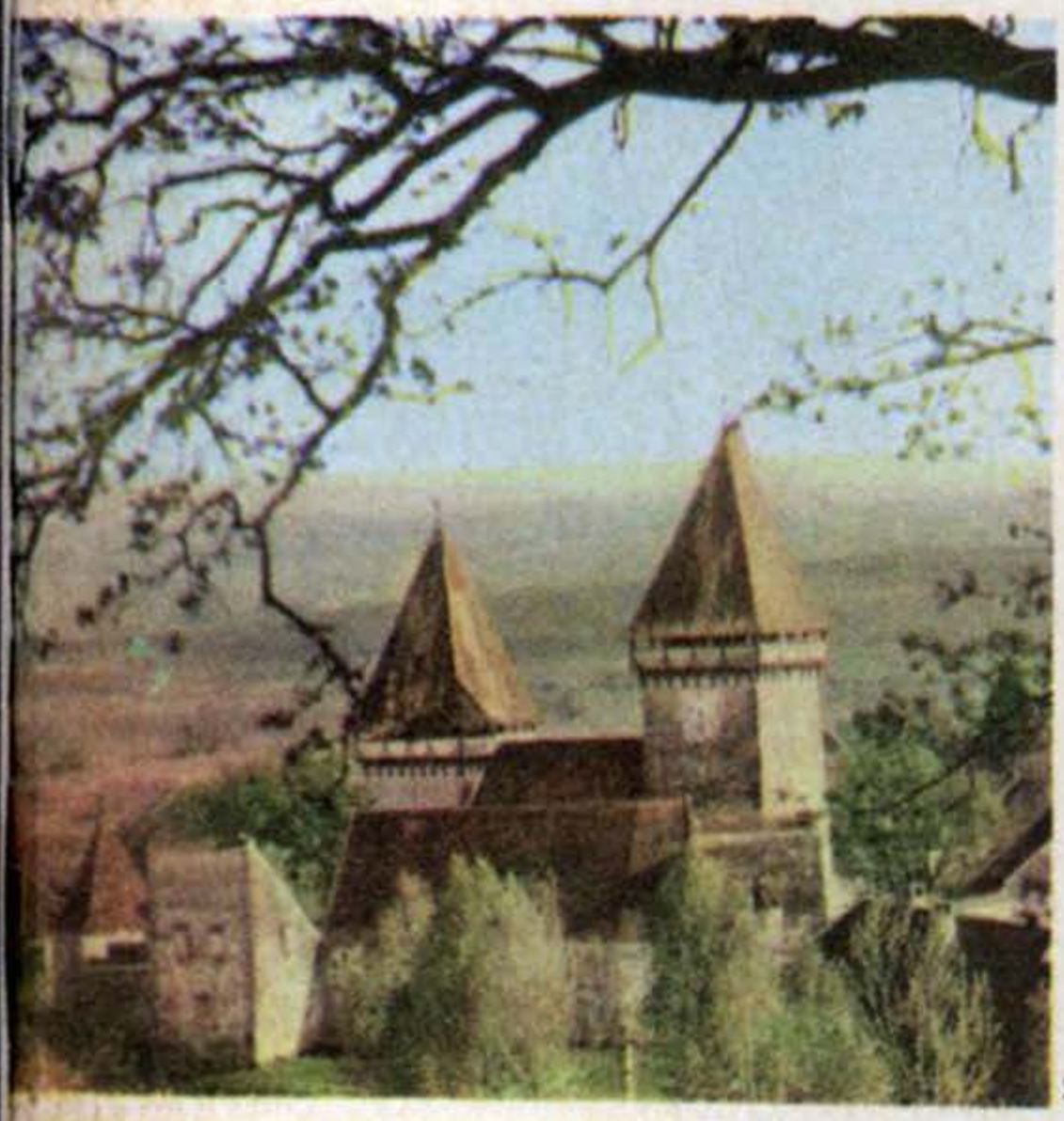

3

4

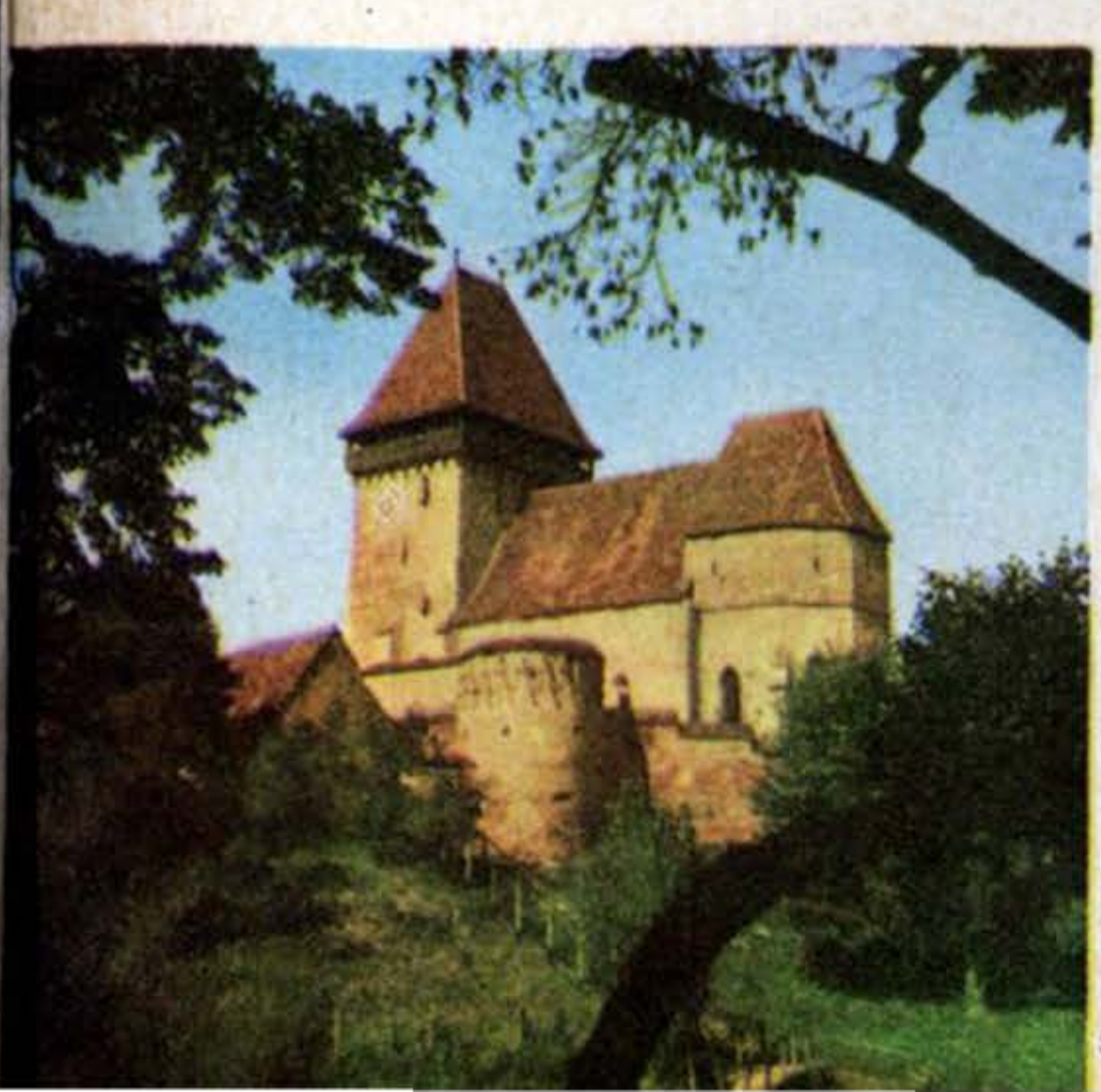

5

6